KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA
B. 875-79.

ספר

התורה והמצוה

יבאר

שהתלמוד תורה כנגד כלם, ובכל זאת, יבוטל בעת לעשות לה', ואף גם מפני מצוה מאלו אשר תעשינה ביד ציר אמונים, אם יפחד כי יאוחר מועדה, שחביבה מצוה בשעתה.

ונלוה אליו מאמר

אלה פוסקיך ישראל

אפס קצהו מחבור

מטה אהרן הבולע את **שני המטות**.

מאת

המתאבק מנעוריו בעפר רגלי חכמים, ושותה את דבריהם בצמא גם לזקוניו,

זה שמי

יוסף כהן צדק,

מגיד מישרים

פה ק"ק **לונדון** הבירה.

בשנת **הוא דורש טוב ליהודים** לפ"ק.

בדפוס השותפים

א. וו. ראבינאוויץ & י. ווערבער.

אל הקונים הנכבדים!

יען בדעתי להוסיף עוד איזה קונטרסים לספרי זה, על כן אחלה את פניהם, כי לא ימהרו לכרוך אותו לפני ר"ח שבט תרמ"ה הבע"ל.

לבי לכבוד מעריבי מכתבי העתים!

אחלה את פני הרבנים החכמים הגדולים, מעריבי מכתבי העתים לבני ישראל בארצותם ללשונותם: כי בהוציאם את משפטם על ספרי זה (אם להרע ואם להיטב) יואילו בטובם לשלוח אלי עלה אחד מן הגליון אשר בו יזכר שמו,—אם לשבט, לא יעברו על "לא תקלל חרש" ואם לחסד יקיימו "הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו", והן עיקר תכלית משפטי המבקרים, איננו רק להרבות או להמעיט לו קונים, כי אם להשמיע את דעותיהם באזני המחבר, וידע מה לרחק ומה לקרב בספריו אשר יוציא בימים יבואו.—

הן תוי ונוי:

Rev. J. KOHN-ZEDEK.
13, St. Mark Street, Goodman's Field's, E.,
LONDON.

ספר

התורה והמצוה

יבאר

שתלמוד תורה כנגד כלם, ובכל זאת, יבוטל בעת לעשות לה', ואף גם מפני מצוה מאלו אשר תעשינה ביד ציר אמונים, אם יפחד כי יאוחר מועדה, שחביבה מצוה בשעתה.

ונלוה אליו מאמר

אלה פוסקיך ישראל

אפס קצהו מחבור

מטה אהרן הבולע את **שני המטות.**

מאת

המתאבק מנעוריו בעפר רגלי חכמים, ושותה את דבריהם בצמא גם לזקוניו,

זה שמי

יוסף כהן צדק,

מגיד מישרים

פה ק"ק **לונדון** הבירה,

בשנת **הוא דורש טוב ליהודים** לפ"ק.

בדפוס השותפים

א. וו. ראבינאוויץ & י. וועדבער.

אנא לא חכימאה אנא, ולא חוזאה אנא, ולא יחידאי אנא, אלא גמרנא וסדרנא, וכן מורין בבי מדרשא כוותי. (פסחים ק"ח ב').

המחבר ... קרע בפוך עיני הרואים בספרו הארוך והרחב, והאריך למעניתו בהערותיו הגדולות. אמת יש בספרו חדשות ומועילות, אך החדשות אינן מועילות, והמועילות אינן חדשות, וההערות אין זה מקומן (הקדמת ס' מוסר"ם).

מעט מן האמת, ינצח הרבה מן השקר; כאשר המעט מן האור דוחה הרבה מן החשך. (תוכח הלבבות שער ס' פ"ה).

עלבונה של תורה.

(במקום הקדמה).

א) בת קול יוצאת מהר ה' חורבה „ממלכה אבירה ואדירה, הייתי, „נאזרת בגבורה, ונעטרת בתפארה. ומכל מחמדי מימי קדם, אין לי שריד „ופליט — בית מקדשי, איננו — ירושלים הבירה, שרופה באש — ציון קרית „מלך רב, לשממה — ארצי, לזרים — אדמתי, לנכרים — ועמי הוי, נחצה „לשתי מחנות — המחנה האחת, **עשרת שבטי־יה**, איפה הם רועים? — „והמחנה **הנשאר**, ממושך וממורט, מפוזר ומפורד, זעיר שם זעיר שם — „ותחת שמי ה', אין נסיכה קטנה כנסיכת ריים-שלייץ, ומושלה **ממעי יהודה** „יצא — ומיום יצאוני בני, הנם נרדפים על צואר, וחייהם תלואים מנגד — „**ואין להם שיור רק התורה הזאת**" — —

ובת קול אחרת עונה „זאת התורה, בעדה שפכו אבותי את דמם כמים, „בעדה הנני מוכה בידי בני־בלי־שם — ומי יודע אם דור נולד יחי בשובה „ונחת — ובכל זאת **אנו ליה, ועינינו ליה, ונגיל ונשיש בזאת התורה**; „**כי אין לנו שיור רק התורה הזאת!**" —

ב') זאת התורה, קימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם. א') ללמדה. ב') ולעשותה. — המעשה לאלהים, תכונה „**עבודה**" ולבני אדם „**גמלות חסדים**". ועתותי העבודה לאל עליון, ארבע מספרן: א') **עבודה תמידית**: לאהבה וליראה אותו, ולעמוד הכן לקדש את שמו ברבים עת דמינו נדרש. ב') **עבודת דבר יום ביומו**: אשי ה' בדור המקדש עומד על תלו; והתפלה בעת נשלמה פרים שפתנו. ג') **עבודה זמנית**: שבת, מועדים מקראי קדש, וכל דבר שיש לו עת מזומנה. ד') **ועבודה מקרית**: נשא למשל למול את הבן ולפדות אותו.

ענפי כל מצוה ומצוה, רבים המה. זה שמם: פרטים, דקדוקים, וכוונות. ושומר מצוה לא ידע טעמה ... דבר רע. כל מעשהו, מצות אנשים מלומדה. דמיונה, כגו אין רוח חיים באפיו. אם כן איפא, הלמוד הוא **הסבה**; והמעשה, **תכליתו**. ובהיותו סבת כל המצות, לו שקל לעמתן במאזנים ישאו יחד.

ורב אדם איננו יודע מתי יבטל את למודו, מפני מצוה הבאה לידו; ומתי יעשנה ביד ציר אמונים, והוא יהגה בתורתו. וראיתי אני ונתון אל לבי, לברר

את החקירה הזאת. ואת אשר חנני אלהים בזה, אנכי נותן לפניכם היום במאמרי הראשון לספרי זה.

זאת החקירה, רחבה וארוכה ועמוקה מאד. ואם אמרתי אנסה כחי, לדבר על אדות כל ענפיה, יכיל ספר גדול ורחב ידים. ולא עלי המלאכה לגמור, כשם שאינני בן חורין להבטל ממנה. קח נא את מנחתי הקטנה הזאת מידי, ולמשפטך יחלתי. —

ג') ולמען תדע מה הניעני לכתוב גם את המאמר השני מספרי זה; אדברה דברים אחדים על אדות שלשלת מסירת התורה מיום קבלה אבותנו בהר סיני, ועד היום הזה. אז תבין, כי **חובת איש איש מבני ישראל:** לעצור בהדיוטים המעפילים לעלות בהר ה' ונגוע **בקצה הלכה למעשה. בהיותם משפילים את כבוד ישראל עד מרע"ה.**

דע אמנה כי מאז היתה יהודה לקדשו, בששון ובאסון, בארצנו ועל אדמת נכר, **שמרנו כבבת עין את שלשלת משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע וכו', וכל מורה הוראה בישראל, נחשב למוסמך כאת משה איש האלהים!** כי מורו, סמך את ידיו עליו; ומורו, ממוריו עד משה ויהושע. — לרשיום להורות ולדון, אנחנו קוראים "**התרת הוראה**" ואולם "**סמיכה**" שמו לראשונה. כי "**להתרת הוראה**" היום יקרא; לפנים בישראל "**סמיכה**". כי סמך **משה** את ידיו על ראש הזוכה אליה.

בימי שבתנו על אדמתנו, בכל העמים היה גם לנו "**כבוד מדיני**" ומיום הגלה יהודה, נטל מידה "הכבוד המדיני" ולא נשתייר ממנו בלום — וכל כבודנו רק "**כבוד דתי**" הוא. כל **מוסמך:** אם **דיין** הוא, יכונה "**מורנו**"; ואם **רב ואב"ד** הוא "**מורה מורנו**" (כי הכסף יגדל ממנו) **עדות במתוארים כי נסמכו בידי משה רבינו ע"ה!** — ולהגדיל תורה ולהאדירה, השלטן ביד כל אב"ד, להאציל מכבודו, תארים לנכבדי עדתו. והזוכה להשיג מרבו את התאר "**החבר**" ומה גם "**מורנו**" בכל מקום בואו, על פני כל העדה יכבד. צעיר לימים, יכונה "**צורבא מרבנן**" ובא בימים "**ההוא מדרבנן**" (רמ"י תענית ד' ג').

"הסמיכה" היא **תעודת** "יורה, יורה! ידין, ידין!" **והוא הרשיום כאת גדולי גאוני הדור**, לעלות לכסא הרבנות או הדיינות. ואשר אין בידו "התרת הוראה" מגאונים נודעים, **חלילה לו אף לפסוק בביתו, דין ביעותא בכותחא.** ואף אם הכשיר את הבשר, והטריף את הטרפה, **חטא חטאה גדולה נגד כבוד משה רבינו ע"ה. והתורה, ולומדיה.**

אם אמרתי, אציבה ציונים משני התלמודים והפוסקים קמאי ובתראי, על

קשט הדברים האלה, אלאה ספורות, ובהיותו ענין נודע לכל אשר בשם ישראל יכנה, למותר הוא להביא עדים להעיד עליו. כאשר יאמרו המושלים „המפורסמות אינן צריכות ראיה" והמעיד עליהן, דמיונו כמעיד על השמש כי הוא המאור הגדול.

ד') והמצאת מלאכת הדפוס, הגדילה תורה וחכמה, והשריצה גם ספרי הבל ורעות רוח, ויפחדו גדולי הרבנים ההיו בימים ההם, פן תהי ח"ו סבה להרום את עמודי תורתנו, ואת חומת ההלכה למעשה.*) ונועצו יחדיו, ויגזרו בגזרת נח"ש: חלילה לשום מחבר להדפים ספר גדול או קטן, יהי ענינו מה שיהיה, עד יראהו בכתב יד לעיני גאוני דורו, וחלילה לאיש לקנות ספר חדש, באין הסכמות גדולי הדור, המעידים „פה

*) במוצ"ל לדת ומסורה, לפ שהמיפו קדמונינו ז"ל לשוס מדס. נשפ למשל (ולפ ח"ו לשניכה) פת שהכס הגדול הרמב"ע ז"ל, מדברי המוס' (הגיגה כ' ב' ד"ה בחיכתו) שרמה שהיה מדס גדול ומודע בדורו. וז"ל „כגון רבי אברהם מבן עזרא, שכל כמי משפחתו היו נקרמים כך". ושמיש מקושיותיו תילנו (תוס' ר"ה י"ג ב' ד"ה דמקריבו. וקדושין ל"ז ב' ד"ה ממהרת) ובכומתו פעם לעד מן הדרך הסלולה לחז"ל, השמיעו מחריו הרמב"ן, מברכמל"ה, ומהר"ל מפראג ודומיהס, קול רעש גדול. — ועליו כתן שר התורה הרמב"ן ז"ל בפירושו (סוף שיר השיריס) תניו דבר מר. וז"ל „והשמר על נפשך להיות מין, לאמר „כי עזרא הוסיף בה מלים בהעתקתו, כמו והכנעני אז בארץ — „כי היא כפירה גמורה — וע"ז אחז"ל כי דבר ה' בזה (במדבר ט"ו) „זה האומר אין תורה מן השמים, וכל האומר כל התורה כולה מן „השמים חוץ מפסוק אחד שלא נאמר מפי הגבורה, אלא משה מפי עצמו אמרו". עכ"ל. — ועוד מליס כללה (במקומות מחרות) בוליס כמדקדוק הרב. —

ויותר מכלס, נשפ קלון מכבוד, שר התורה והמעודה הגשר הגדול הרמב"ס ז"ל, על מדות קוליות מהדות על ספרו היקר „מורה נבוכים" ועל כבודו הרס והגשפ בחמת, לפ חסו — כגודע. — מבר לפ עשו כן להסכס הגדול הרלב"ע ז"ל, שבספריו נמלמו כהגה וכהגה המפגדים יותר על המקובל בקומתנו? שהרמב"ע והרלב"ע ז"ל, היו הכמים ומוקרים ומבלרי כתבי הקדש, ובעניני הלכה למעשה, לא התערבו; לפ כן הרמב"ס ז"ל, הניה גס בגעוריו עמוד ההוראה, ויפחדו גדולי דורו, פן יזיקו ח"ו מלין המעטים במורה הנבוכים, שבעטים מכל דברי הרמב"ע והרלב"ג ודומיהם! — וחס יקן ביעה, לכל בני ישראל לדורותם, לדקדק עם פוסקי הלכות, כהוט השערה, ולדרוש ולחקור היטב אחרי מעשיהם בכל ימי חייהם — —

והרמב"ס ז"ל, מוקה (בהקדמתו לסדר זרעים) מלה ושמה ועשריס תמיס הנזכריס בשמה, ויספה על מליעת בן מבויה „ולא טפרנו אותו בכלל אלו הטהורים, בשביל הענין הנודע לו" עכ"ל. — וע' רשב"ץ (מגן אבות פ"ד כ"ה).

„אל פה פלפלנו עם המחבר הזה, ולו הזרע על אדות תהלוכותיו,
„חקרנו ודרשנו היטב: יראתו קודמת לחכמתו. צדיק לאלהים;
„וחסיד לבני אדם — ואת ספרו קראנו מהחלו ועד תומו, והוא
„טוב ומועיל. אחריותו עלינו — וכל מן דין סמוכו לנא. —

מדי שנה בשנה נקהלו גאוני ארבע הארצות (רוסיה, פולין, גוקריינא, ומסכת) ובראשם רבני לובו, קראקא, לובלין ופוזנא, ביומא דשוקא בלובלין או יארוסלאוו, ובדומה. ואספתם היתה עת מצוא אל המחברים, למצוא את גדולי הדור במקום אחד. ויסעו שמה, ויביאו את ספריהם בכתב יד למראה עיני ראשי אלפי ישראל. ואשר השיג את הסכמתם, נחשבו הוא וספרו, לנסמכים מאת הנסמכים בידי משה רבינו ע"ה! — ורב יושב לכסא ההוראה, בהביאו ספרו הלכה למעשה; נבדק שבעתים, ונאלץ למחוק כל מלה ומלה שיש לטעות בה לנגד ההלכה המקובלת. וזה הדבר היה חוק הדת והתורה. כבוד חכמים ינחלו (משלי ג' ל"ג) ולא נאוה לכסיל כבוד (שם כ"ו ח').

ה') והנה מספר מצות התורה, מוסכם בפינו: תרי"ג (מכות כ"ג ב'). המתעטף בטליתו אומר: ותרי"ג מצות התלויות בה. והמניח תפלין מה הוא אומר? ותרי"ג מצות וכו'. והנוטל ארבעה מינים בחג: ותרי"ג מצות וכו'. יאמר נא ישראל מה שם הספר, המבאר את המצות הנהוגות בזמן הזה, כלליהן, פרטיהן, דקדוקיהן, וכוונותיהן? „שלחן ערוך!" שמו — והעושה ככל הכתוב בו, יצא ידי חובתו לאלהים ואדם!" —

ונודע כי רוב דיני שלחן ערוך חשן משפט, גם אבן העזר, נלקחו ברוב ארצות פזורנו מידי הרבנים והדיינים — „אני פי מלך שמור" הנה זאת תורת היהודי. — והשלחן ערוך ארח חיים וגם היורה דעה, הכוללים מצות שבין אדם למקום, ת"ל לא נשמע קול נוגש באחת הממשלות, להפריענו מעבוד את אלהי אבותנו כאשר צונו. —

רק כת קטנה בברלין, המזמרת „מזמור שיר ליום הזאנטאג ... ושמרו בני ישראל את הזאנטאג — אוים היא לעולם" ולא תחסר לה, רק „יקח נא מעט מים" — התפרצה, מפני כל דיני השלחן ערוך, — ושארית ישראל עושים ת"ל ככל חקיו ומשפטיו ותורותיו. ואם הספרדים, פוסקים כרבינו הבית יוסף; ואנחנו האשכנזים, כרבינו הרמ"א, יבדלו בפרטים אחדים ולא אחד בם ח"ו בכלל. — אנו אין לנו אלא אל אחד, ושלחן ערוך אחד. וגם שאר כתות הרעפארם, לא עשו את עצמם בני חורין מכל דיני השלחן ערוך. —

ושאלו נא את פי כל רבנן ודיינן בכל מקומות פזורנו "מתי יבא העם לשאל שאלות מדיני **הארח חיים**?" ויאמרו "**מן פורים** (וכ"ה גם מלחך מוכה) **ועד אחרון של פסח**! ופעם גם **לפני יום הכפורים וסוכות**!" — ויותר **השלחן ערוך יורה דעה**, בן יחיד ומיוחד **להוראה** — — ולמענהו יכולכלו בתי הישיבות, הסעמינארים, והקאלעגים. שאם אין תלמידים, אין רבנים ודיינים. — —

ומי לנו גדול מהגאון האמתי שר התורה רבינו **יהונתן איבשיץ** ז"ל, ליד שער ספרו "כרתי ופלתי" על "היורה דעה" הרפים "טפחתי ורביתי זה **חמישים שנה לערך, שאני יושב על כסא ההוראה**; ראיתי **מעשה** ונזכרתי **הלכה**!" — ובקום איש לא נודע בעולם התלמודי, **לא רב ולא** דיין, לא השיג "**התרת הוראה**" אף לא "**החבר**" להרפים על שמו "**שני פירושים על היורה דעה**" חובת כל רבני תבל **מכל** הכתות, לגער בו "מה לך פה? ומי לך פה? מי בקש ואת מידך רמום חצרות ההלכה למעשה? **הללמדנו** איך לפסוק ואיך לדון, אתה אומר?" — ואם אמת השמועה אשר שמעתי, כי בתחבולותיו פרש רשת לרגלי רבנים גאונים וראשי ישיבות ברוסיא פולין ואשכנז, וישלחו לו את **הסכמותיהם על פסקיו** — יאמר נא ישראל, **ההיתה עלבונה של תורה כזאת**? והאין זאת ענותנותיה דר' זבריה בן אבקולם? — —

החבור ההוא, עודנו תחת הדפום, וידידי אשר שמו נקרא עליו, שלח אלי את היריעה הראשונה ואת השער, לבקרם. רצונו מלאתי, ואת הפתום בזה, פירשתי על פי דבריו במקום אחר. נתנו מרועה אחד. — ואם נוכה ונחיה ונראה את ענק הענקים, בעזה"י אעביר את כל טובו בספר "**מטה אהרן** הבולע את **שני המטות**". לדעת כי הוא **ראוי** להיות **פוסק**, וזה שברו: א') **כל** בני עירו, מצווין לעשות לו מלאכתו (שבת קי"ד ב'). ב') **עליו** נתפללה בכל תפוצות ישראל "**על פליטת סופריהם**". ג') וגם "**בקדיש דרבנן**". ד') ובשני וחמישי, גם בעד ביתו, ותלמידיו ותלמידי תלמידיו, בתפלת "**יהי רצון**". ה') ובשבת, בפיוט "**יקום פורקן**". ו') **ושונה הלכות מובטח לנחל כסא בגן עדן** (סוף נדה) רשימת ספרי החוקר דארווין, מימינו; השחר, משמאלו; מחברתו "תולדות אדם" מלפניו; ומאחוריו בעל "מכתב עתי שלחן ערוך על פי הפראגראם: כשר, טהור, מותר". ועל ראשו חבור **שני המטות בהסכמות** .....

ו') ושלשה מקרים, ילמדונו איך יוכל אדם גדול, שנתן את **הסכמתו בטעות**, להציל את כבודו, ולהיות נקי מה' ומישראל. א') נודע כי הצבוע

נחמיה חייא חיון ימ"ש, משך ברשתו את הגאונים הגדולים אא"ז מו"ה נפתלי כהן צדק ז"ל אבד"ק פפד"מ, ומו"ה צבי אשכנזי אבד"ק אמשטרדם, בעל "חכם צבי" ז"ל, ויסבימו על ספרו עוז לאלהים, וידפיסהו בהסכמותיהם, ואחרי כן נודע להם שהוא מכת ש"ץ שר"י, וימהרו לבטל את הסכמותיהם בכל כח ועוז. ב) וכשמוע הרב הגאון החכם המפורסם מו"ה עזריאל ד"ר הילדעסהיימער, כי אחר מתלמידיו, החכם ד"ר גאלדשמידט אבד"ק ווילבורג, עולה לרבנות בעיר שיש בה ארגעל, וימהר לבטל את התרת ההוראה שנתן לו. — ג) וגם בין גדולי העמים, יקרה פעם הנותן הסכמה בטעות, וחוזר בו. בראשית שנה זו, בא לכאן, האיש שטעקקער, כומר בחצר בית קיסר אשכנז, ובאמצעות השר לארד סאלסבורי נתן לו הארון הגדול, לארד מאיאר (בר סבירה) רשיום כתוב, לדרוש בבית העם (מעעטינ־ טויז). ונתפרסמה ההסכמה בכל מכתבי העתים — וכאשר הודיע לו אחינו הנכבד הגביר ה' אייזק יועץ העיר (פלדערמן) מי הוא זה האיש שטעקקער, ומה חפצו פה — וימהר השר הלארד מאיאר לבטל את הסכמתו שנתן בטעות — —

וחי האלהים! כי הנני מוכן להשליש, ביד הבד"צ דפה, כסף או שוה כסף, במחיר חמישים שקלי זהב אנגלי, העולה בערכך חמש מאות רובל, או שש מאות גולדען, על הוצאות הדרך לרבינו הפוסק נ"י לנסוע אל הרבנים הגאונים שהסכימו עליו, וינסוהו ויבחנוהו, ואם יתנו לו התרת הוראה, והסכמות חדשות על ספרו — אבטל את כל דברי ספרי זה, ואומרה כי חבורו מפיץ אור — ולע"ע, הוא באמת מעריב ערבים לפ"ק.

המחבר.

(תקונים). הטעותים האלו נפלו בהרבה עקסעמפלארע. צד א' שורה ו' צ"ל: ומצוה בו וכו'. — ב' ש' י"ב צ"ל: שנות אליהו. — ח' בשורה אחרונה, צ"ל: ואני. — כ"ב ש' ט"ז צ"ל: שכנגדו. — מ"א ש' א' צ"ל: מה חדוש. — ס"ח ש' ו' צ"ל: ואת אמו. — ע"ב ש' כ' צ"ל: ירושלמי פאה פ"א ה"א. — ע"ח בהערה ש' ד' צ"ל: ולא ימצאו. — פ"ה ש' י' צ"ל: אבשרייבער. — צ' ש' ג' צ"ל: ומצהרים יקום חלדנו. צ"ח בהערה ש' י"ב צ"ל: על שבעת המלים "צריך ליזהר מאד בכבוד אביו ואמו ובמוראם". — ק' בהערה ש' י"ג צ"ל: איזענשטאדט. — ק"א ש' א' צ"ל רבניהן ודייניהן. —

התורה והמצוה

א׳) תלמוד תורה כנגד כלם. שמביא לידי עשות כל מצות ה׳ בתורה. — ב׳) ובהיותו סבת העבודה וגמלות חסדים, יבוטל מפני תכליתו. שלא המדרש עקר, אלא המעשה. — ג׳) והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה. ד׳) שהוי מצוה לא משהינן, וזריזין מקדימין. — ה׳) וגם גבי מצות דרבנן אמרינן ״זה אלי ואנוהו״. — ו׳) שליחו של אדם כמותו. ומצוה בי יותר מבשליחו, שיש גם אצל מכשירי מצוה. ז׳) וישמח ישראל בעשותו מצות האדון ה׳ צבאות. — ח׳) מצות ושננתם לבניך — ט׳) הוא ובנו ללמוד, מי קודם? י׳) בכל דרכיך דעהו. —

ולמדתם אתם, ושמרתם לעשתם (דברים ה׳ ו׳).
לימוד גדול, שמביא לידי מעשה (קדושין מ׳ ב׳).
ולא המדרש עקר, אלא המעשה (אבות פ״א י״ז).

פרק ראשון.

א) תמן תנינן, אלו דברים שאדם אוכל פרותיהם בעוה״ז, והקרן קיימת לעוה״ב. כבוד אב ואם, וגמלות חסדים, והבאת שלום בין אדם לחברו, ותלמוד תורה כנגד כלם (פאה פ״א מ״א). בכבוד אב ואם כתיב (דברים ה׳ ט״ז) למען יאריכון ימיך, ולמען ייטב לך. ובגמ״ח כתיב (משלי כ״א כ״א) רדף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וחסד, ובהבאת שלום כתיב (תהלים ל״ד ט״ו) בקש שלום ורדפהו, אתיא רדיפה רדיפה מן רדף צדקה וחסד וגו׳. ובתלמוד תורה כתיב (דברים ל׳ כ׳) כי הוא חייך ואורך ימיך (קדושין מ׳ א׳). — ורב מנא שמע כולהון מן הדין קריא (דברים ל״ב מ״ז) כי לא דבר רק הוא מכם, זה תלמוד. כי הוא חייכם, זה כבוד אב ואם. ובדבר הזה תאריכו ימים, זה גמלות חסדים. על הארמה, זה הבאת שלום בין אדם לחברו (ירושלמי פאה פ״א ה״א).

ור׳ יוחנן מונה ששה דברים ששכרם צפון לעולם שכלו ארוך, ופרים יאכלו עושיהם, תחת השמש. א׳) הכנסת אורחים. ב׳) בקור חולים. ג׳) עיון תפלה. ד׳) השכמת בית המדרש. ה׳) המגדל בניו לתלמוד תורה. ו׳) והדן את חבירו לכף זכות (שבת קכ״ז א׳). ומקשה עליו הש״ס, ממתניתין דפאה? ומשני ״הני בהני שיבי״. ופירושו, המשנה חושבת ארבע שהן שש, ור׳ יוחנן מונה

שש שהן ארבע. ואתה תחזה, רש"י במקומו. ותוס' בכל המקומות שציין הגאון מהר"י ברלין ז"ל. ומה שלא ציין (ברכות י"ח ב') ד"ה ורבנן. —

ורבינו הרמב"ם ז"ל (בסדר תפלות כל השנה) מונה שמ"ה. א') כבוד אב ואם. ב') גמ"ח. ג') עיון תפלה. ד') בקור חולים. ה') השכמת בהמ"ד. ו') הכנסת אורחים. ז') הבאת שלום בין אדם לחבירו. ח') ותלמוד תורה כנגד כלם. —

ובנוסח התפלה שבידנו, מספרם עשרה. א') כבוד אב ואם. ב') גמ"ח. ג') השכמת בהמ"ד. ד') הכנסת אורחים. ה') בקור חולים. ו') הכנסת כלה. ז') הלוית המת. ח') עיון תפלה. ט') הבאת שלום בין אדם לחברו. י') ות"ת כנגד כלם.

ב') אמור מעתה, א') ר' יוחנן מונה שש שהן ארבע; ב') הרמב"ם, שמנה שהן ארבע; ונוסחא דידן, עשר שהן ארבע; והמשנה, ארבע שהן שש, ושהן שמנה, ושהן עשר. —

ואחקרה לדעת זאת? ומצאתי לרבינו הגר"א ז"ל (אמת ויציב פלה) שהמשנה מונה רק ארבע, למספר הפסוקים (דברים כ' ט"ז. שם ל' כ'. תהלים ל"ד ט"ז. ומשלי כ"ח כ"ח) שמהם נשמע שיש מצות שאדם אוכל פירותיהם בעוה"ז. ארבע, ששמע רב מנא שנרמזות בפסוק אחד (דברים ל"ג מ"ו) וכפטיש יפוצץ בלע תפוצצנה, לשש, לשמנה, ולעשר. ודפח"ח.

ג') ה' עשיר יבחן "הקב"ה מנסה את העשירים. אם ידיהם פתוחות לעניים, אוכלין נכסיהן, וצדקה שעושין, הקרן קיימת לעוה"ב" (תנחומא פ' משפטים סי' ח') "ואם עמד העשיר בנסיונו, ועושה צדקה, הרי הוא אוכל פטונו בעוה"ז, והקרן קיימת לו לעוה"ב" (שמ"ר פ' ל"ח). וזה ג"כ בכלל גמ"ח. והגאון מהרש"ש ז"ל, גורס "ממנו" תחת "ממונו".

ד') הזכות יש לה קרן, ויש לה פירות. שנא' (ישעיה ג' י') אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו; עבירה, יש לה קרן, ואין לה פירות. שנא' (שם) אוי לרשע רע, כי גמול ידיו יעשה לו. ואלא מה אני מקיים (משלי ל' ל"ח) ויאכלו מפרי דרכם, וממועצותיהם ישבעו? עבירה שעושה פירות, יש לה פירות; ושאינה עושה פירות, אין לה פירות (קדושין מ' ח') וע"ש ברש"י, ובפי' ענף יוסף הנדפס מחדש בע"י (שם) בשם בעל שבות יעקב. וע' (ירושלמי פאה פ"ח ה"ח) וביפה מראה (שם) באדר"נ (פ' כ') ובפי' כסא רחמים. ויפ"ת (ברמזים פ' ל"ג דף כ"ד ב') כלי פז (ישעיה שם) ותוי"ט (אבות פ"ח מ"ח) ודרוש על התורה והמצות לאא"ז הגאון מהר"ל מפראג ז"ל. —

ובמדרש (תהלים ס"ב) "העבירה עקרה, ואינה עושה פירות, שנא' ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו" ע"ש.

ה') ומלת "קרן" מתורגמת לשפת אשכנז "קערן, הויפט" (ערוך דפוס פראג ערך קרן ד') ומביא ראיה לתרגומו מת"י "והשיב את אשמו בראשו" (במדבר

ה' ז') מתרגם "ויתן קרנא". והוא כמו ראש הדברי. — והתוי"ט (ריש פאה) מביא גם פיהמ"ש להרמב"ם ז"ל (תרומות פ"ו מ"ו) "קרן, ידוע. והוא כמו העקר". וכן פי' הרמב"ן ז"ל (ויקרא כ"ג כ"ח) בעבור שהכח בקרנים, יקרא גוף הדבר "קרנו". — ובתום' חדשים (ריש פאה) יש עוד פירוש אחר, ע"ש *).

---

*) האדם הגדול בעצקים, הרמב"ם ז"ל, הוסיף בזה (בפירושו למשנה ריש פאה) מפני מה זוכים מכבדי הוריהם, וגומלי חסד לחיהם, ומרבים שלום בין מיודעיהם, לנהלת שני העולמים. בהיות עושה מלא, הולך לפוד לחריהם, ומצהלים ללכת בדרכיו, וזכותם תלוי בו. כן תרחות בני האדם, ברחותם נדיב עושה חסד, ממנו ירחו וכן יעשו. ולכתם בעקבותיו, תחשב לו לצדקה. על כן הוא שכרו אתו בצרור החיים, ופריו יאכל תחת השמש. זה הוכן דבריו, בשני לשון. ודפח"ת, נתון למי שממרם. —

רבינו משה, שפיר קאמר. וכבל זאת, אין לנו לשון שוללים, למה הקנאה היא רק בשה שבין אדם להבירו? האם לא יקנא איש ברעהו עושה מלות שבין אדם למקום? ולא יתחדל לילך בעקבותיו? והוה לה להמשנה לאמר "כל מלוה ומלוה שבתורה, אדם חוכל פירותיה בעוה"ז, והקרן קיימת לו לעוה"ב" — והסכת ושמע מה גם את דעתי העמיה. בקבן בגדול השמטון. ואם שגיתי, הבינו לי. ואודה על האמת, כאשר תרגלתי לפי ולעטי מעודי ועד היום הזה.

הנה ר' יעקב אומר "שכר מלוה בהאי עלמא ליכא" (קדושין ל"ט ב' חולין קמ"ב א') ור' יעקב לטעמיה דאמר "יפה שעה אחת קודם רוח בעוה"ב; מכל חיי העוה"ז" (אבות פ"ד כ"ד). על כן לא נהגו, צדיקים יסודי עולם, שאתה בלבם בחשב בעשה להם נס. בשהדם פחד פן יגרע להם מחומת מרב טוב הצפון להם (תענית כ' ב') ואבותון דבולהון, יעקב אבינו ע"ה "קטנתי מכל החסדים" (בראשית ל"ב י"א. וע' ב"ר פ' פ"ד).

ובראשית ההשקפה, יפלא. ניתי ספר תורת האלהים, ונחזה כי הצטחותיה לשכר גופני, מפורשות בה פעמים רבות; והצטחותיה לשכר רוחני, למחוז חפ"ל מן רמזים הרבים, ומדברי הנביאים והכתובים? וכבר הקדו על לחות השללה הגדולה הזאת, גדולי חכמי עמנו. ומים פים מהם הלקח תמרה לו בפשט, על פי דרכו והליכו בקדם. — ויאמינו לי רק עוללות. —

למען הדעת נוהגת, כי יש הבדל גדול בין שכר המקיים מלות שבין אדם למקום; ובין שכר העושה טוב לבני האדם. לזה, הרבבות; ולזה, האלפים. זאת, עושה רצון האלהים חי וקים לעולמי עד, לו נאות שכר רוחני בעולם שאין לו סוף והכלית; וזה, עושה חסד לאנוש יחומר, די לו מאכורת גופני תחת השמש. דגמיני "במדה שאדם מודד, בה מודדין לו" (ירושלמי סוטה פ"א ה"ז. ובבלי שם ח' ב'. ומהדרין ק"י א') שנאי (ישעיה כ"ז ח') בסאסאה בשלחה תריבנה.

ומלהיטו הפן חסד הוא, ויהן לנו מקים ומשפטים צדיקים נחיה בם בשני העולמים. א) מלות שבינו ובינינו, ולזכות בהן את הבריות. והעושה מלוה מן הסוג ההוא, ומוליך גם יקר מזולו, החשב לו כאלו עשה שתי מלות. האחת לאלהים, והאחת לבני אדם. —

סוף דבר, ארבע המצות שנשנו במשנה (שהן שש לר' יוחנן, שמנה להרמב"ם, ועשר לפי נוסחתנו) שכרן הרבה מאד בזה ובבא. ותלמוד תורה עולה על גביהן, מצות עשה גדולה מאד, ואין שנית להמשיל לה. —

ב') ולעשות טוב וחסד לעני ולעשיר, לחי ולמת. ולא מלד הטבע והשכל, כי אם מפני שכן ציוה אלהים; והחשב לו גם כן כל מצוה ומצוה מן הסוג ההוא, לפתי מצות. ג') המהשבה, למצוה שבין האדם למקום. ד') ומעשיה, להסד אים לרעהו.

הטועה מזה, שעל מרכבה מופלגים, יעלם אלהי הגמולות לאים כמעשהו. ה') העושה מצוה שביעי ובין קומו, שכרו הרבה מאד, בעולם שאין לו סוף ותכלית. — ב') ואם הוא מזכה בה גם את רעהו, שכרו מצוה בפיוה המצוה שהיא מהשבת לו לפתי מצות. בעד גוף המצוה יעלם בעוה"ב, ובקבל "קרן" ותהת אשר זכה את רעהו, יעלם לו בעוה"ז, ואלו קורלים לה "פירות" כי ממנה יהלל האדם בשמם. — ג') וכן הדין במצות שבין אדם להבירו. העושה טוב רק על פי טבעו הטוב או יושר שכלו, בדין הוא שיטול שכרו בעוה"ז, אדה כנגד אדה. — ד') ולדיק גומל חסד, ואומר בלבו "הנה אלהי פותח את ידי ומשביע רעבים רצון. אלהי אלהי הוא מוהה דמעת גר ומלמה ויתום, אשמוך מופלים ומקוק כפופים כאשר ציוני אלהי" ובעת יבקד את הוריו, יהשוב "את הורי אכבדה, ומורא אלי, על דבר היותה גם הם שבת רדת בשמי למדמה, משמי רמה — שאלמלא הם לא יכולתי לעבוד, לכבד, לאהוב ולירוא את מלך הכבוד, הבורא בשמי ויוצר גופי" ויהשבה לו אל אלהי הרוחות לכל בשר, לפתי מצות. ו') בעד מהשבתו הטהורה בלתי לה' לבדו, ובשרה "קרן קיימת לעולם נלחי". ז') ומשכורת מעשהו לבני אים הוא פירות שתוכל בעולם החלף והעובר. ודוק היטב.

הנה אלהי אדיקים, נלבים לפניך היום. מה שמם, ומה מדרגתם כי תדע? שמעה ואשפרה. הראשון "אדיק ורע לו" — והשני "אדיק וטוב לו" (ברכות ז' ה') — השלישי "טוב לבריות" — והרביעי "טוב לשמים וטוב לבריות". — הראשון והשלישי "אדיקים שאינם גמורים" — והשני והרביעי "אדיקים גמורים" (שם) אשריהם בעוה"ז, וטוב להם בעוה"ב. ועליהם (על השני והרביעי) הכתוב אומר "אמרו אדיק כי טוב (קרן קיימת לעוה"ב) ופרי מעלליהם יאכלו" (ישעיה ג' י'). וזה ברור למבין.

רבי אומר, איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם? כל שהיא תפארת לעושה, ומפארת לו מן האדם (דרך השני והרביעי. דרך אדיקים גמורים וטוב להם. דרך טוב לשמים וטוב לבריות) והוי זהיר במצה קלה (מצוה שביך ובין רעך) כבחמורה (במצוה שביך ובין בוראך) שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות (הלא לאלהים שהרוגים) והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר מצוה נגד הפסדה (שם קוסם עולמו בשעה אחת).

ורבי אומר זאת (אבות ס"ב מ"ח) לשעתו חזיל. דמניא "בכה רבי ואמר, יש קונה עולמו בשעה אחת!" (ע"ז יו"ד מ'). — ורבי לטעמיה דאמר "השוכר מצוה אחת לשמה, אל ישמח על טוהה מצוה בלבד, אלא שלבסוף גורמת מצות הרבה. והשובר עבירה אחת, אל ידאג עליה לבד, אלא לסוף גוררת עבירות הרבה. שמצוה גוררת מצוה,

פרק שני.

א) הוה רין למצוה קלה (מכות פ"ד מ"ב) וחז"ל למדו ממקראי קדש (דברים י"ב כ"ח. שם י"ג ס'. ושם שם י"ט) "שתהא מצוה קלה חביבה עליך כחמורה" (ספרי פ' עקב ע"ט, פ"כ, ל"ו) וע' (שם פ' שלח פ' קי"ב).

ר' נתן אומר "אין לך מצוה קלה שבתובה בתורה, שאין מתן שכרה בעוה"ז ובעוה"ב. אבל אינו יודע, כמה. צא ולמד ממצות ציצית" (מכות מ"ד ס'). וז"ל רש"י "ציצית מצוה קלה, מצות עשה בעלמא" — ומהרש"א מפרש, מפני שענשה קל מעונש פסח או מילה. — ובעל צאן קדשים חולק עליהם, ואומר כי קלותה היא מפני שאין בה חסרון כים הרבה. אף לא טורח רב. —

והגאון חיד"א, מסייע להו לרש"י ומהרש"א, ובסוף דבריו סיוע גם לבעל צאן קדשים. וזה תוכן דבריו, דברי רש"י ומהרש"א ז"ל, בקדש יסודתם (יומא פ"ה מ"ח) על עבירות קלות ועל עשה ועל ל"ת. וכן (שבועות פ"ח מ"ה) הקלות והחמורות וכו'. וע"ש בגמ' (י"ב ב') וברמב"ם (פ"ח מה' תשובה ה"ב). וכן נקראת סוכה מצוה קלה (ע"ז ג' ס') שאין בה חסרון כים הרבה. כראמרינן (מגה סוף חולין) "ומה מצוה קלה שהיא כאיסר" — ור"ג, הביא מצות ציצית לדוגמא על שאר המצות הקלות. באמרו "אין לך מצוה קלה שבתובה בתורה". — ובעל עיון יעקב פירש באופן אחר, זיל קרי ביה. —

ב) והנה בתלמודא דידן, נתנו טעם שקבעו לקרוא פרשת ציצית פעמים בכל יום תמיד "מפני שיש בה חמשה דברים" (ברכות י"ב ב') ע"ש. ובתלמודא דבני מערבא, מפרש הטעם שתקנו לומר פרשיות ק"ש וציצית "מפני שעשרת הדברות כלולין בהן. אנכי ה' אלהיך (שמות כ' ב') "שמע ישראל וגו' (דברים ו' ד') זכור את יום השבת לקדשו (שמות שם) למען

ועבירה גוררת עבירה" (ספרי פ' עקב ק"כ) וע' (מכות פ"ד מ"ב) שמ' (יבמות ס' י"ח) הוי מוסכי הטון בחבלי השגת, וכעבות העגלה תמשכ. — ורמז מה שכתבתי, בהערה (להלן דף ס'). — ועוד יומן שני בנימוק דברי רבי, בחגיגה, וגם כן לשעתו במקומות שומות (להלן פ"ב ס"ב) ודעת לעפך יעשה.

ושים קושי עולמו בשעת מיתה, כרמתי (מוסר השכל דף י"ח) רמז בתורה. הנה שני מלשים היו עמלים, זה השכיח ביום השביעי בעקר, וירחן לא בשרו במים; וזה התמהמה עד נטו גלגי ערב, וכמעט רגע לפני שקיעת החמה נפל במים, ובשעת ומערו גם שניהם (ויקרא כ"ב ז') הוא הדבר אשר דבר ר' אליעזר (מכות פ"ב ט"ו) "ושוב יום אחד לפני מותך" ורמז פירושו שפירש ר"ל בכבודו ובעצמו (שבת קנ"ג ס'). שובה שובה ישראל עד אל ד' אלהיך, כי כשלת בעונך! קדם ורחן במימי הדעת, ושוב עד ה' אלהיך, כי מי יודע מה השוב על העכר אחר ממנה לקהה? — — הושב — הושב — על התחר — —

"תזכרו (במדבר ט"ו מ') רבי אומר, זו מצות שבת. שהיא שקולה כנגד "כל מצותיה של תורה. דכתיב (נחמיה ט' י"ד) ואת שבת קדשך הודעת "להם, ומצות וחקים ותורה צוית להם וגו'. להודיעך שהיא שקולה כנגד כל "מצותיה של תורה (ילקוט פ"ח ה"ה).

ומה נאמנו דברי קדשם באמרם "דברי תורה עניים במקומם, ועשירים "במקום אחר (ילקוט ל"ח פ"ג ה"ח) שנא' (משלי ל"א י"ד) ממרחק תביא לחמה — "דברי תורה צריכים זה לזה, שמה שזה נועל זה פותח" (במד"ר פ' י"ט ותנחומא פ' חקת סי' כ"ז). ומה שחסר הירושלמי כאן, מלא במקום אחר. — "בתורה "ובנביאים ובכתובים, מצינו שהשבת שקולה כנגד כל המצות שבתורה. "בתורה, דכתיב (שמות ט"ז כ"ה) עד אנה מאנתם לשמר מצותי ותורתי, "ובכתיב (שם) ראו כי ה' נתן לכם השבת. — בנביאים, דכתיב (יחזקאל "כ' כ"ו) וימרו בי הבנים, בחקותי לא הלכו וגו' ובכתיב (שם) ואת שבתתי "חללו מאד. — ובכתובים, דכתיב (נחמיה ט' י"ד) ואת שבת קדשך "הודעת להם, ומצות וחקים ותורה צוית להם וגו' (ילקוט מדרש פ"ג ה"ט).

וגם מה שחסר הירושלמי בנדרים, בדברי ר' אלעזר בן אבינא, מלא המדרש (במ"ר פ' כ"ה).

ג') אלו לאלו שואלים, מה ענין שבת אצל מצות ציצית? אמנם רמז רמזה תורה, לדעת "כי לא מחשבותי מחשבותיכם, ולא דרכיכם דרכי, נאם ה'. כי גבהו שמים מארץ, כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבתי מטחשבתיכם (ישעיה ל"ה ח' ט').

דתנן התם, רבי אומר "והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות" (אבות פ"ב מ"ח) ופירושו (בלעדי הפירוש שכתבתי לעיל בהערה) כי תאמר בלבבך "הנה המצוה הזאת, עונשה רק בלאו, וזהיות עונה קטן בלי תפונה גם שכר השומר אותה, איננו גדול. ואניח אותה, ותחתיה אעשה מצוה שענשה גדול ובלתי ספק גם שכרה הרבה מאד" — כי זה ענין רע, וגם הבל ורעות רוח. א') חלילה לעברי לעבוד את אלהיו על מנת לקבל פרס (שם פ"ח י"ג). — ב') רק גודל וקטן עונשי המצות, אנחנו קוראים בתורה; ואין אתנו יודע ערך מתן שכרו. ויש, שענשה קל; ושכרה, עין לא ראתה אלהים זולתך. —

כי רק אצל אסריה אשר אסרה התורה על נפשותנו, הודיעה עונשי העוברים על הפקודות. א') במסרה את משפטיהן בידי הסנהדרין, הואיל משה באר על פי ה' איך ידונו ואיך יורו, ובמה ישפוטו את השוגים ואת העושים בשאט בנפש. זה, כסף יושת עליו בפלילים; וזה, יוכה במספר ארבעים; וזה, יומת. מי יסקל, ומי ישרף. מי יהרג, ומי יחנק. (והודיעה גם כן

שכל מקום שאין דין למטה, יש דין למעלה. ואלה המצות אשר ענשן לא נמסר בידי השופטים בארץ; אלהים יחקר זאת — לו נקם ושלם, ונפש החוטאת ביד רמה, בחטאה תמות בידי שמים, או הכרת תכרת. כי יש עין רואה ואוזן שומעת, ופללו אלהים). — ואולם כמה וכמה עולה שכר כל מצוה ומצוה, לא פורש. בהיותו רק ביד יוצר הגוף ובורא הנפש, ולא בידי שופטים ילידי אשה. — כדר' יעקב האומר "שכר מצוה בהאי עלמא ליכא" (קדושין ל"ט ב'. הוגן קמ"ב ב') כי "יפה שעה אחת קורת רוח בעוה"ב; מכל חיי העוה"ז" (אבות פ"ד כ"ג). וכאשר בארתי (לשיל כהערה) ע"ש. — ב') והיוכל אנוש אנוש בשגם הוא בשר, להבין שכר נפשות הצדיקים במעונה אלהי קדם? — — ותוה"ק בהיותה תורת חסד, הודיעה לבני האדם, כי יש גם אורך ימים ועושר וכבוד, בימין ובשמאל החולכים בדרכיה. שם, רב טוב צפון להם; ופה, פרי מעלליהם יאכלו (לעיל פ"ח ס"ק). ובחרה לה שתי מצות, האחת חמורה (כיו"ב בכוד מב ומס) והאחת קלה (אבות הקן) והודיעה (אבות י"ט ב'. דברים ה' י"ו. ושם כ"ב ז') שעושיהן יחיו בטוב ובנעימים גם תחת השמש. + לדוגמא, על כל מצותיה, חקיה ומשפטיה. על כן יעוב איש את החקירה איזו מצוה קלה ואיזו חמורה, ויזהר בשתיהן בשוה, כי נתנו מרועה אחד (ירושלמי פאה פ"ח ה"ח).

נשא למשל מצות שבת "מחלליה מות יומת" (שמות ל"א י"ד). והמקשש עצים, נשפט ביד משה על פי ה', להסקל (במדבר ט"ו ל"ה) במשפט אשר צוה אלהי־המשפט לעשות באיש בליעל הנוקב את שמו הנאדר בקדש (ויקרא כ"ד ט"ז). ומצות טילה ופסח, ענשן רק כרת (כרתות י"ז י"ד. שמות י"ב ט"ו) ואם נשקול את שלשתן מצד ענשן, בטח נגזור אומר "סקילה חמורה מכרת. וחלילה לדחות את השבת מפניהן" ואולם "לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי" נאם האדון ה' צבאות "וביום השמיני ימול בשר ערלתו" (ויקרא י"ב ג') ואפילו בשבת (שבת קל"ב ב') "ויעשו בני ישראל את הפסח במועדו" (במדבר ט' ב') בין בחול ובין בשבת (פסחים פ"ו מ"ח). אות כי אלהים הבין דרך מצותיו, ואנחנו לא נדע להבחין ביניהן מצד ענשן. ועלינו להזהר בכל מצותיו, בקלה כבחמורה. שאין אנו יודעים להעריך ערך מתן שכרן. וזה ברור למבין דברי חכמים וחדתם.

ג') ורבי, מביא רמז שרטוטה התורה, לראיה לדבריו. הנה שבת, היא אליבא דכולא עלמא חמורה שבחמורות. עונשה פורש בתורה שהוא בסקילה. וביד עבדיו הנביאים הודיע נותן התורה, מה רב שכר השומר אותה כדת (ירושלמי תענית סוף פ"ח. ובבלי ק"ח ב'. ובכמה וכמה דוכתי בשני התלמודים ומדרשי חז"ל, כרתות מכתבי קדשנו) וצצית יודע כמובא למעלה, היא

רק מצוה קלה, א') שאינה רק בעשה בלבד. ב') לעובר עליה אין משפט מות. ג') אין בה חסרון כיס הרבה. ד') אף לא יגיעת בשר. ודעת האדם שופטת "כי גבהו שמים מארץ, כן גבוה מתן שכר השומר שבת כדה, ממתן שכר העושה לו גדילים על כנפי בגדו" אשמעה מה ידבר האל? כה אמר ה' "כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי" ויצו על משה עבדו לכתוב שלש פרשיות סמוכות זו לזו, א') פרשת המגדף ביד רמה (במדבר ט"ו) ואחריה, ב') פרשת המקושש עצים ביום השבת. וסמוך אליהן, ג') פרשת ציצית (ע"ש רס"י במקומו, מיסודו של משה הדרשן) ששקולה שבת כע"ז (חולין ה' מ') "ושקולה מצות ציצית כנגד כל המצות שבתורה" (מדרש כ"ה מ') וע"ז רש"י (מנחות מ"ג ב' ד"ה שקולה) ותום' (שם ל"ט מ' ד"ה לפ) ופסיקתא זוטרתא (פ' שלח) וכן הקמח (ערך ציצית) "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אותם, "מגיד שכל המקיים מצות ציצית מעלה עליו הכתוב כאלו מקיים כל המצות. "ק"ו לכל המצות שבתורה (ספרי פ' שלח פ' ק"ב וילקוט תורה רמז תמ"ג).

ד') ורבי לשטתו אזיל "והייתם קדושים לאלהיכם, זו קדושת כל "המצות. אתה אומר זו קדושת המצות, או אינו אלא קדושת ציצית? אמרת, "במה ענין מדבר? בקדושת כל המצות. רבי אומר זו קדושת ציצית. אתה "אומר זו קדושת ציצית, או אינו אלא קדושת הגוף? כשהוא אומר (ויקרא י"ט כ') קדושים תהיו, הרי כל המצות אמורות; הא מה ת"ל והייתם קדושים "לאלהיכם? זו קדושת ציצית. מגיד שהציצית מוספת קדושה לישראל (ספרי וילקוט שם).

ורבי אומר גם כן לשטתו "למה נקרא שמה ציצית? על שם שהציץ "המקום על בתי אבותינו במצרים. שנא' (שה"ש ב' ט') קול דודי הנה זה בא "וגו' משגיח מן החלונות, מציץ מן החרכים (ספרי וילקוט שם). וראה מה שכתבתי במאמר "לקיים דברי אגרת" (מור וקציעה ס"מ דף ל"ח) לפרש את דברי האגרת המתומה (סנהדרין י"ב מ'). סוף דבר, מכל זה נלמד להיות זהירים במצוה קלה כבחמורה, והוי רץ למצוה קלה. וזה אמת לדעתי בס"ד.

ה') וראיתי לנחוץ להעתיק פה, את דברי הרשב"ץ בספרו מגן אבות (פ"ב מ"ח) וז"ל, ולפי שאין שכר מצוה גלוי, אמרו חז"ל, העוסק במצוה פטור מן המצוה, ולא חילקו בין מצוה למצוה. ועל זה אמרו, אין מעבירין על המצות. ומזה השרש, דנו שומר אבידה שומר שכר. מפני שהוא פטור מלתת פרוטה לעני, בשעה שהוא עוסק בשמירתה. ואעפ"י שבאותה פרוטה אפשר שתתקיים נפשו של אותו עני, ולא יארע הפסד גדול באותה אבידה; כיון שהוא עוסק במצוה, אין לו להניחה מפני מצוה אחרת. והתנא נתן טעם גדול בדבר, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות, ושמא במצוה שאתה עוסק בה, יש יותר שכר. וכמ"ש ר"נ אין לך מצוה קלה שבתורה שאין מתן שכרה בעוה"ז ובעוה"ב. ואיני

אומר שלא נתן טעם זה, אלא לדעתן של בריות, שהם רצים לעשות המצות מפני שיקבלו עליהם שכר. וזה למי שיש בידו שתי מצות לעשות, שאין בידו משקל אי זו חמורה ואי זו קלה, ויהיה זריז בכל אחת מהן. אבל למי שהוא עוסק במצות, אין אנו צריכים לטעם זה. שהעובד את אדוניו, אין מוטלת עליו עבודה אחרת בעת שהוא עובד אותו. ואם הניח אותה עבודה, אעפ"י שהיא קלה, מפני עבודה אחרת מפני שהיא חמורה, הרי זלזל בעבודה שהיא בידו. ואם השלימה ולא השגיח לעבודה אחרת, הרי השלים רצון אביו כראוי. ומטעם זה נפטרו נשים ועבדים, ממצות עשה שהזמן גרמא, כיון שהוטלה עליהן עבודה אחרת, נפטרו מאותן מצות. — ופירוש מצוה קלה, שהיא קלה בעיניו, כמו מצות סוכה שקראוה קלה, שאין בה עמל ויגיעה. אבל המצות מצד עצמן, אין לומר בהן קלה וחמורה. ואמרו העושה מצוה כמאמרה, אינו מתבשר בשורות רעות, שנא' שומר מצוה לא ידע דבר רע. ואפי' הקב"ה גוזר, הוא מבטל, וסמוך ליה באשר דבר המלך שלטון. עכ"ל. ודפח"ח. *)

פרק שלישי.

א') ועתה נחקורה, אם למוד התורה, הוא תכלית בפני עצמו; או הוא רק סבת המעשים הטובים? והנה החקירה הזאת גדולה היא, ואיש

*) וכמקבלים דרשתי בחומן תהר. בן עזאי אומר, הוי רץ למצוה קלה וברוח מן העבירה. שמצוה גוררת מצוה, ועבירה גוררת עבירה. שסכר מצוה, מצוה. וסכר עבירה, עבירה (אבות פ"ד מ"ב) בדרכו הלך רבי (רמה מ"ש לעיל דף ד' בהערה) ובמיתם פליגי על המומר „גדולה עבירה לשמה, ממצוה שלא לשמה" (מזר כ"ג ב'). וכמותם הולקים עליו גם רבא ורבה בר מרי (סנהדרין ק"ה ב') בשאר הוכחתי (אור חדש מ"ח פ' י"ח). ואמת כי בכל מקום שקראו חז"ל להם המצות „מצוה קלה" כותבתי: ה'). שהיה רק בעשה. ב') שאין עומדין עליה משפט מות, או כרת. ג') אין בה הפרון כיס. ד') אף לא יגיעת בשר. בכל זאת יוכל להיות כי על דרך המליצה קראו בן עזאי „מצוה קלה" למצוה שלא לשמה. לרוץ גם אחריה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה (מזר שם) ולברוח מן העבירה אף שם היא לשמה, שם תינוק פקוח נפש. שהברגל נעשה טבע. שנא' (ישעיה ה' ח') הוי מושכי העון בחבלי השוא, וכעבות העגלה חטאה. תשרי נשוא פשע (תהלים ל"ב ה') תשרי החיים שהוא גבוה מפשעו; ואוי לנכר שפשעו גבוה ממנו. שנא' (בראשית ד' ז') לפתח חטאת רובץ — הטאת רובצת אין כתיב כאן אלא רובץ? כי כן תרחוק יצר לב המדם, בתחלה הם כחוט בנקבה, ובאחרונה כחים בגבורתו. ברחמיהו, דמיונו כחוט קורי עכבים, ובאחריתו בעבות מיתרי ירמיה. שלשום נגד ההלך, כעני בשתה; ומתמול נהפך למרה; והיום חים שורר בכיקף (ס"ב י"ד ד') על כן „שת, שת" תאמר לו (ב"ר פ' כ"ג). ותדע"ת בזה קוטית התום' בעין זה, ומכ"מ.

איש מבני ישראל כוסף לדעת פתרונה. — ואני ידעתי גם ידעתי, כי היא נאחזת בסבך סוגיות שונות וענינים שונים; וההברח יביאני לדבר גם בם, אם מעט ואם הרבה. בכל זאת אקוה כי לא אהיה על הקורא המבין למשא, ויאמר "משכני אחריך ארוצה" והמשבילים יבינו שכך היא דרכה של תורה, כל דבריה נתנו מרועה אחד, עניים במקומם ועשירים במקום אחר ((לשל פ"ב ס"ב). והמבקר לרגל הבקרת, נאלץ לדלג מענין לענין באותו ענין, ולשוב כפעם בפעם אל מקומו הראשון, כמעשה אשר עושה המפלפל לרגל פלפולא דאורייתא. למען הוציא דבר אמת. וזה החלי בישע ימין נותן התורה.

ב') דע, כי למוד ומעשה, זה כל העברי. שניהם עומדים ברום עולם האצילות והעשיה. ונאחזים זה בזה, כאש בגחלת. אלו האש שתכבה, ילך חשכים הנושא את האוד המוצל מאש. ואלו הגחלת שתכלה, אי אפשר להאש להתקיים כמעט רגע. — על כן אחת דבר האדון בקדשו "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם" שתים זו שמענו, א') ללמוד. ב') ולעשות (יבמות ק"ע ב').

כתיב "אם בחקתי תלכו (ויקרא כ"ו ג') יכול אלו המצות, כשהוא אומר "ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם, הרי המצות אמורות, הא מה אני מקיים, "אם בחקתי תלכו? להיות עמלים בתורה. — וכן הוא אומר (שם שם י"ד) "ואם לא תשמעו לי, יכול אלו המצות, כשהוא אומר ולא תעשו את כל "המצות האלה, הרי המצות אמורות, א"כ למה נאמר ואם לא תשמעו לי? "להיות עמלים בתורה (ספרא פ' בחקותי) וע"ש בפירושי הראב"ד, ק"א, "והתוה"מ. ובמפרשי התורה, רש"י, רא"ם, גו"א, ונח"י (שם) ודעת לנפשך יעגם. —

ג') והנה החכם מכל אדם, נשא משלו על התורה ועל המצוה, ויאמר "כי נר מצוה, ותורה אור, ודרך חיים תוכחות מוסר" (משלי ו' כ"ג). בכל משליו הררי אל, ובכל מליצותיו תהום רבה; כן גם משלו זה, ומליצתו. נר, הוא שם הקבוץ, לפתילה ולשמנה. השמן, כל ימי היותו לבדו "למאור" (שמות כ"ז ו') הוכן. ובמצאו את הפתילה עזר כנגדו, והיו לבשר אחד, יקראו בשם "נר". — הנחתו בקנה מנורה, נקראת הערכה (שם שם כ"ג) ותקונו, לעשותו מוכשר לקבל שביבי האש ולהפיץ אור, נקרא "הטבה" (שם ל' ז') וההדלקה, זה שמה יקראו לה "העלאה" (במדבר ח' ב') "על שם שהלהב עולה" (רש"י שם) ואם שלש אלה תעשינה לו, יאר (שמות כ"ה ל"ז). הנה זה פשר דבר המשל.

ומה נעמה מליצתו. אחת דבר הציר במלאכות הצור "כי קרוב אליך הדבר מאד, בפיך ובלבבך לעשותו" (דברים ל' י"ד) שלש זו שמענו. א') בפיך, זה הדבור. ב') ובלבבך, שמצות צריכות כונה.

ג׳) לעשותו בפועל. — א׳) הדבור, דמיונו בשמן זית זך כתית למאור. ב׳) המעשה, כפתילה. ג׳) והכונה, היא העולה למעלה, שלהבת יה. — ואם שלשתם יתחברו, יקראו „נר אלהים" (ז״ח ג׳ ג׳) נר מצוה אשר הוצת באש אור התורה. —

ד׳) תרי״ג נרות הללו, קדש קדשים המה. אם אשם היא אש דת, יאירו לפני ה׳ תמיד; ואם אש זרה הוא (מהשבת פיגול) תקראינה „מצות הבאות בעבירה (ברכות מ״ז כ׳. ובכמה דוכתי) „ונר רשעים ידעך" (משלי י״ג ט׳. ושם כ״ד כ׳).

על כן קדשנו במצותיו וצונו, ללמד תורה גם לצאצאנו, לדורות עולם „והודעתם לבניך ולבני בניך" (דבריס ד׳ ד׳) „ולמדתם אותם את בניכם" (שם י״א י״ט) „ושננתם לבניך" (שם ו׳ ז׳) הידיעה מביאה לידי למוד, והלמוד מביא לידי שינון. — ידעו, ילמדו וישננו, עד שיהיו משוננים ומחודדים בפיהם (קדושין ל׳ ב׳) דור לדור ילמד דעת אלהים בארץ. כי „אם אין קטנים, אין „תלמידים — אם אין תלמידים, אין חכמים — אם אין חכמים, אין תורה — אם „אין תורה, אין בתי כנסיות ובתי מדרשות — אם אין ב״כ וב״מ אין הקב״ה „משרה שכינתו בעולם (ויק״ר פ׳ י״ח). *)

---

*) היה הוא רוצה ללמוד תורה, ויש לו בן ללמוד תורה, הוא קודם לבנו. ואם היה בנו נבון ומשכיל להבין מה שילמוד יותר ממנו, בנו קודם. ומעשי׳ שבנו קודם, לא יבטל הוא. שכשם שמצוה עליו ללמוד הוא בנו; כך הוא מצוה ללמוד עמו (רמב״ם פ״א מה׳ ת״ת ה״ד) ועי״ש בכ״מ והגה״מ. וכן פסק (ש״ע יו״ד סי׳ רמ״ה ס״ב).

ומקורם (קדושין כ״ט ב׳) ת״ר הוא ללמוד ובנו ללמוד (ומין יכול מצנע די מצכורת שניהם) הוא קודם לבנו. ר׳ יהודה אומר, אם היה בנו זריז וממולח [ג״א „וממולח"] ותלמודו מתקיים בידו (אם במעלליו יתנכר הנער כי יגדל מלבין) בנו קדמו (ועליו לתת לבנו יקירו, די מחסורו אשר יחסר לו) כי הא דרב יעקב בריה דרב אחא בר יעקב, שדריה אבוה לקמיה דאביי. כי אתא, חזייה דלא הוה מיחדדין במעתיה, א״ל מנא עדיפא מיך. הוב את, דאיזיל מנא. עכ״ל.

מעתה לסתור? ר״י הולל להוכיח כי יוקן והכיס קודם לאביו, ומביא מעשה שרב אחא אמר לבנו „מנא עדיפא מיך?" — וגם הלשון „הוא ללמוד ובנו ללמוד" מורה שאינם שוים בתורה, והא בנו קודם לבנו? —

והכי פירושו. ר׳ יהודה אומר, ג׳) היכי שאינם שוים, הוא קודם. ב׳) וכן פשוט, קודם לאביו. ג׳) וכרשות הלא כי גם הוא כלי מוכשר לקבל תורה יותר ממנו, יקדים ג״כ את בנו, לפי כי עתה הגם שוים. ד׳) ובהלוף שנות מספר, ושניו הרשות כי בנו לפי זעד לעדים יותר מלעדיו, ועודם נלבים על מדרגת אחת, שוב ישוב הדין לאיתנו הראשון, והוא קודם לבנו. —

ומביא ראיה נכונה לדבריו. בשלה רב אחא את רבי יעקב בנו ללמוד אצל אביי, היו

כי אין בור ירא חטא, ולא ע"ה חסיד (מכות פ"ב מ"ו) מעשהו, דמיונו, בנר אשר לא עלתה עליו אש. — "העושה כחומרי ב"ש וכחומרי ב"ה, עליו הכתוב אומר (קהלת ג' י"ד) והכסיל בחשך הולך (ירושלמי ברכות פ"ח ה"ד. יבמות פ"ד ה"ז . סוטה פ"ג ה"ד. קדושין פ"ד ה"ח. ובבלי ערובין ו' ב'. ר"ה י"ד ב'. חולין מ"ג ב') "בשם שאסור לטהר את הטמא; כך אסור לטמא את הטהור" (ירושלמי סוף פ"ה דברכות. וסוטה פ"ח ה"ב) וכן פסק הש"ך, בקצור דיני הוראה (יו"ד סי' רמ"ב). על זאת התפלל רנבה"ק "ולא אומר על טמא טהור, ולא על טהור

שמיטת שוים. בתקותו כי זה הקנין יגדל ממנו. ושבח שם ימים רבים. ויהי היום ויבא לרחוב את הוריו, ויבהלהו לבוא במסה, וילן כי עודם נצבים על מדרגת אחת — ויאחז על מעשהו מלפנים — ויאמר אליו "אלהים יהיך בני! זה הים מבני ישראל הוכתו ללמוד תורה, "וללמדה את בנו. ודע לממה כי לימוד התורה, הוא שלש מולג תרלה ורשתו מגיע "בשמיטה. ולמדרגותיו אין מספר. עד רשתו, לא הגיע ולא יגיע יליד אשה. ועל זה נאמר "ותהסרהו מעט מאלהים (תהלים ח' ו') אוי לעומד בשפל המדרגה, ומבני האדם הנגע מדרגה "אחת גבוהה מאת רעהו. ט') חובת כל אחד, לעלות בשלש ההוות, ולהעלות את "בניו במדרגותיו. י') ואם דל הוא ואין ידו משגת לשכור מורה להעלות אותו ואת בנו; "אם מדרגתם שוה, הוא קודם לבנו. י"א) ואם מדרגת בנו גבוהה ממדרגתו, בנו קודם. "י"ב) ואף גם זאת בהיותם עומדים על מדרגה אחת, ויש תקוה כי הבן יעלה ויבוא "ויגיע למדרגת אבר אביו לא יוכל להגיע אליה, הבן קודם. — ואחה בני, לפני שנות "מספר, נצבנו שנינו על מדרגה אחת. והיה לי משפט הקדימה ללכת ללמוד מפי אביי, הרב "הדומה למלאך. ורק בתקותי לרשוך היום נגב על מדרגת רמה ונשאה, אבר אין ביכלתי "לעלות ונגעת אליה, אוחך שלאחרי, ודי מהסוחך ואתה לא. — אהה, תקותי לא נאה — "גם היום, הננו נצבים על מדרגה אחת — אתה לבדך השיגות את הדין לאיתנו הרשעון — "כי אם שמיטת שוים, הלא קודם — ולך לאיזה מה לעשות בני? — הכבד ושב בביתי; "והנני אוהן את כל אבר לי, בידך. כבד את אמך, מקרוב; ואת אביך, מרחוק. כל "מהסוחך מעודך ועד היום הזה, היה עלינו; ולזקנותי, מהסורנו עליך. ועד הייתי וגם "זקנתי, וכחול לא אפיקו מים ממלה נפשי ללמוד. — וכאחי לא כאחי אתה, לעלות במדרגות "הסלם. כי כאוהב כאף, לא ישבע כאף; כן לאוהב תורה, לא ישבע תורה. הנני הולך ללמוד, "כי ירע הדרך לנגדי. על אלהי הרועה אותי מעודי ועד היום הזה, אמלוך יחבי. ואחה תהיה "המלאך הגואל אותי ואת נערי היום אמך, מרעב. הוא יזו את ברכתו בכל מעלה ידך". ויברכהו — וילך —

והלכתא ברמב"ם ובש"ע, ס') שם שמיטת שוים, הלא קודם. ב') ויוקן והכיר, קודם לאביו. ג') ואם יש תקוה כי יגדל הבן, הוא קודם לאביו אף כי עתה שמיטת שוים. ד') וחובת הלא ללמוד בעצמו, בניתו. כי לא היה לאל ידו, היתה חובתו לשכור מורה לו ולבנו — יקבע עתים לתורה, וכל המקיים מורה מעתו, סופו לקיימה מעומד (מכות פ"ד מ"ד). אלה החקים אשר נוה לי, את משה, בין אב לבנו, בעוברים בית אביו. —

טמא" (ברכות כ"ה ב'). ש ה ת ו ר ה (סנהדרין י"ב ד'. ויקרא ז' כ"ד. סם י"ד ל"ו. והבריס י"ד כ"ח) חסה על ממונם של ישראל (ירושלמי תרומות פ"ח ה"ד. פסחים פ"ח ה"ח. וסם פ"ג ה"ג. ובבלי ר"ה כ"ז מ'. יומא ל"ט מ'. סם מ"ד מ'. חולין מ"ט מ'. מכות ט"ו ב'. סם פ"ו ב'. סם פ"ט מ'. וכתובות מ' מ'). ואשר קרא ושנה (ירושלמי דמאי פ"ה ה"ב. ומוספתא סם פ"ה. ובבלי ערובין ל' מ') בענין המעשר את גורנו על פי אומד הדעת, יבין דברי קדשם "ואל תרבה לעשר אומדות" (סנהדרין פ"ה ב"ז) ומי הוא זה, ואי זה הוא המסתלק מן הספק? העושה לו רב (סם).

ה') ורב תבואות בכח התלמוד. הוא פוקח עורים, והוא המוציא מן הספיקות, והמביא לידי עשות הטוב והישר בעיני אלהים ואדם. — אמת גבון הדבר שיש מותר לאדם מן הבהמה, אשר נשמה באפו; ובכל זאת "עיר פרא אדם יולד" (איוב י"א י"ב) ולפתחו חטאת רובץ (בראשית ד' ז') — דמיונו כאבן יקרה, והיא לא לטשה למען היה לה ברק — ואם לא תלטש, תשאר אבן אופל לנצח — —

והחכמה מאין תמצא? בבית הספר! ואי זה מקום ביגה? בשבת תחכמוני! — אשרי נוטה אזנו, למוסר אביו ולתורת אמו (משלי ו' כ') ואשרי שומר מזוזת פתחי הדת והדעת (סם ד' ל"ד) "אם יאמר לך אדם, יגעתי ולא מצאתי, אל תאמן. לא יגעתי ומצאתי, אל תאמן. יגעתי ומצאתי, תאמן" (מגילה ו' ב') חנוך ההורים, דמיונו כעריכת הנר — ולמוד המורים, הוא הטבתו — על כן יאמרו המושלים "חנוך לאמינון על פי דרכו, וכי יזקין והיה שמו אמנון, יערוך נר לבניו אחריו, ובניו לבניהם לדורותם. וביתך יקרא בישראל "בית מלון התורה" (ב"מ פ"ה מ').

פרק רביעי.

א') והנה שני כתובים, נראים כמכחישים זה את זה. כתוב אחד אומר "והגית בו יומם ולילה" (יהושע מ' ח') וכתוב אחד אומר "עת לעשות לה' הפרו תורתך" (תהלים קי"ט קכ"ו) כיצד יתקיימו גם שניהם? בא הכתוב השלישי "בכל דרכיך דעהו, והוא יישר ארחתיך" (משלי ג' ו') לעשות שלום אמת ביניהם. וחז"ל קראו לו "פרשה קטנה, שכל גופי תורה תלוים בה" (ברכות ס"ג מ').

כי בא לעשות פשרה, ולא להכריע — דמאן ספין ומאן רקיע? טובים השנים, וצדקו יחדיו. לכל זמן ועת, א') עת ללמוד, ב') ועת לעשות. ואשרי העם יודעי ביגה לעתים. — וכה אמר שלמה בחכמתו, יפה תלמוד תורה עם קיום מצותיה. התורה והמצוה כי תתאחדנה, דמיונן כגוף אשר נשמת חיים באפיו — — לא טובה עשיה, בלא ידיעה; ומה פרי הידיעה, באפס עשיה? — —

„למד אדם תורה, הרי בידו מצוה אחת — למד ושמר, הרי בידו שתי מצות — למד, ושמר ועשה, אין למעלה הימנו" (ספרי פ' עקב סי' מ"ח) „הלמד שלא לעשות, נוח לו שלא נברא" (ירושלמי ברכות פ"ק ה"ב. זיק"ר פ' ל"ב. וע' בבלי ברכות י"ז ע"ו וכתוס' ד"ה העוסק. ורמב"ם הבי' טעם ודעת, מהרש"ם מכות כ"ג ב' ד"ה תרי"ג מצות) ורב טוב צפון ללומד ועושה (פ' שמו מ"ו) כי שומר מצוה לא ידע טעמה ... דבר רע (לעיל פ"ג ס"ד) עליו נאמר (קהלת ד' ה') „הכסיל חבק את ידיו ואכל את בשרו" (ירושלמי תרומות פ"ד ה"ח). דמיונו כנושא נר נדעך או אשר לא עלתה עליו אש, נרו בידו האחת; ובידו השנית ימשש חשך — — ותכלית חכמה, תשובה ומעשים טובים (ברכות י"ז ע"ו) ופירש"י ז"ל „עקרה של תורה, שיהא עמה תשובה ומעשים טובים". עכ"ל. אם כן איפוא, הלמוד הוא הסבה; והמעשה, תכליתו; והאלהים אנה מעשה לידך „אל תחמיצנה" (מכילתא פ' בא פ"ט) וככלותך לעשותה, שוב תשוב אל למודך, כי הוא חייך וארך ימיך. — וזה ברור על פי הדת והדעת.

ב') ודע אמנה, כי פלס ומאזני משקל בידי נוצר תורה ושומר מצוה לשקול בשקל הקדש, אם נחוץ הוא לו לבטל את תלמוד תורתו, מפני המצוה הבאה לידו. — כי יש, א') מצוה חובת גברא, ב') ויש חובת עשייתן וקיומן בלבד. הראשונות, הוא ולא אחר, הוא ולא השליח; והאחרונות, שליחו של אדם כמותו (לקמן פ"ז ס"ב).

„בתיב (משלי ד' כ"ו) פלס מעגל רגלך, וכל דרכיך יכונו. (פירש"י, שקול מצות ושיין בהן, איזו גדולה, ועשה הגדולה) וכתיב (שם ה' ו') ארח חיים פן תפלס, נעו מעגלתיה לא תדע (דמשמע כל מצוה שבאה לידך, עשה מותר בין גדולה ובין קטנה, ולמה תניח את הקטנה מפני הגדולה?) לא קשיא, כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים; כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים. — כתיב (שם ג' י"ו) יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה (מתבטל את כל חפציך בשביל שתעסוק בתורה) וכתיב (שם ח' י"א) וכל חפצים לא ישוו בה (דמבטל מצוה ועוסק בתורה?) כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים; כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים" (מו"ק ט' ע"ו וב') וע"ש בתום'. וראה (ירושלמי שם פ"ק ה"ח. פסחים פ"ג ה"ג. והגיגה פ"ק ה"ד).

אם חובת גברא היא, אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' (משלי כ"א ל') חושה, חושה לעשותה, ולא תתמהמה מלוש בצק ועד חמצתו — — ואם רק חובת עשייתה וקיומה היא, הנה שני דרכים לפניך, א') שלח ביד תשלח. ומעשה, יחשב לך לצדקה. האמנם „מצוה בו יותר מבשליחו" הני מילי, היכי דליכא בטול תלמוד תורה — וכפלים לתושיה, הלא בהפריעך את סדר למודך, ותעשינה בידיך, תקיים מצוה אחת בעת תבטל

מצוה אחרת — דמיונך, כהורס את היכלו לבנות לו בית על תלו — ואם תעשינה ביד מלאכך עושה רצונך, ובעידנא דעסוק בה בעבורך, לא ימיש ספר התורה מפיך, תקים שתי מצות בשעתא חדא ובצותא חדא — היכלך יעמוד, וביתך יבנה על מגרש אחר — ועל זה נאמר "טוב אשר תאחז בזה, וגם מזה אל תנח את ידך, כי ירא אלהים יצא את כלם" (קהלת ז' י"ח). — ב') ואולם אם לא יקרה לפניך ציר אמונים לעשותה בעדך "שהויי מצוה לא משהינן" (יבמות מ"ז ב'. וע' ברע"ב שם פ"ד מ"ו. ובו"ת תה"ד סי' ל"ב. ובו"ת עה"ג סי' י"ב וסי' ל"ח) וזריזין מקדימין למצוה (פסחים ד' מ') ובעת לעשות לה' הפרו תלמוד תורתך "שפעמים בטולה של תורה, זהו יסודה" (מנחות ק"י ע' מ' וב') ופירש"י ז"ל "כגון שמבטל [תלמוד] תורה, להוצאת המת ולהכנסת כלה, זהו יסודה. כלומר, מקבל שכר כאלו הוא יושב ומיסדה ועוסק בה" עכ"ל. בהיות התכלית גדולה מן סבתה. וזה נכון וברור מאד.

פרק חמישי.

א') כי כארח נטה ללון; יורדת הנשמה, משמי רמה, לאדמה. לא להשתקע, אף לא לגור (ב"ר פ' ל"ו. ק"ר פ"ה. וילקוט תורה רמז קנ"ה) ותשובתה הרמתה, כי שם ביתה. — פה, הפרוזדור; ושם, הטרקלין (מכות פ"ד מ"ג) בעולם העשיה, לעשותן; ובצרור החיים תבוא על שברה (ע"ז ג' מ') ותעודתה תחת השמש, לצרף את סיגי גוה אשר בעפר יסודו, כצרף כסף וזהב. — דמיונה, כנוסע לשאוב מים ממעיני הישועה, לרפא את גוו, ואל מקומו שואף זורח — *).

*) למעלה למשכיל (בהערה לפרק רמשון) מדי דברי על מדום מקן שכרן של מצות, הפירות בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב, הויתי דעי לף למ', והבדלתי בין קדם לקדם. בין לדיק גמור לדיק שאינו גמור. בין טוב לשמים ובעריות, ובין טוב לשמים לו לבריות. בין לדיק וטוב לו, לדיק ורע לו. ע"ש היטב. — ולהחי לשכ נדפסו דברי המזכירים, מלאתי רחיט נכונה לספרם ולהמכם. והנני מהנה לך בזה. חביבה היא עלי מידי דהדמת, ומיידי דלחיות לי מדרשת.

"פיהם בן מלעזר בן מהרן הכהן (במדבר כ"ה י"ח) למר הקב"ה כדין הוא שיטול שכרו. לכן למור הנני נותן לו את בריתי שלום" (במד"ר פ' כ"ג ותנחומא פ' פינחס) והמדרש הזה למור דרשוני. מ') "בדין הוא שיטול שכרו" מה בעוה"ז הא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא? — ב') ומה בעוה"ב, היעלה על הדעת כי על למוגה יקבה ח"ו שכר המקום את קלחתו? — והרבה פירושים נדפסו להרן את אלה. ושמע מה גם את פירושי.

הנה שלשה דברים גדולים עשה פינחס ביום ההוא. מ') לא הת מפחד מפני שמעון בהמיתו את נשיאם, ומשותת גוחלי דם בת נשיא מדין, כי תבא. ב') קדש שם שמים ברבים. ג') על ידו, חמת אל קנא שכלה — והמגפה נעצרה — כי כה יפעל אל עם נבר, בשם

ב') "בונת כלל התורה, שני דברים, והם תקון הנפש ותקון הגוף" (מורה נבוכים פ' כ"ז לעליבו) "אמרת ה' צרופה (תהלים י"ח ל"ו) בשביל לצרף את בריותיו" (תנחומא פ' שמיני) כי יוצרנו יודע את יצרנו — ויבנהו בתורתו וביד עבדיו הנביאים, רע (ברכות ס' כ') ערל (דברים י' ט"ז) מכשול (יחזקאל ל"ו כ"ו) אבן (יחזקאל ל"ו כ"ו) צפוני (יומא כ' ה') טמא (תהלים נ"א י"ב) שונא (משלי כ"ה כ"ח) ואידך פירושא (סוכה נ"ב ס'. וע' תוס' ע"ז כ' ב' ד"ה יגרם) ויברא לו תורה, תבלין (קדושין ל' ב') באמור "רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך" (משלי ג' ח') "כי חיים הם למוצאיהם, ולכל בשרו מרפא" (שם ד' כ"ב).

דין למטה מן דין למעלה (ב"ר פ' כ"ו וילקוט תהלים רמז תת"ה) תהת כן היתה מסכותו מסולסלת. מ') כה אמר ה' יריחם בן אלעזר בן אהרן הכהן, טהור מטהורים. פרי יהוה לאהרן. כי כמוהו עמד בין המתים ובין החיים, ותעצר המגפה (במדבר י"ז י"ג) ויכפר פי הסולים "מי יתן טהור מטמא?" (איוב י"ד ד') הסיב את חמתי מעל בני ישראל בכהן גדול המכפר בעד כל קהל ישראל (ויקרא ט"ז). — ב') בקנאו את קנאתי בתוכם, בהנתי לבו ומזגתיו נאמן לפני. לא למען עשות לו שם בארץ, כי אם למען כבוד שמי ולא יחל, שם את נפשו בכפו. — ג') ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי, כי גדלה אמתתם עד שמי רוס וכוכביהם, ורק על ידו בעלתי מהם כתוב "אמרתי אפאיהם". ובדין הוא כי מפרי מוצרו השמור לו במרום, יאכל תהת השמש. — לכן אמור, מ') הנני נותן לו את בריתי שלום את מלאכי אשר לו להגילו מידי המוציים לדמו. והיתה לו ולזרעו אחריו, ברית כהנת עולם, זרעו לפני יכון על הגילו את זרע ישראל מהתעבד בזרע נכר בארץ — כי שם אלהם לו, ב') תחת אשר קנא לאלהיו ויהי הקדן קיימת לו לעוה"ב, שאכר מצוה בין אדם למקום, בהאי עלמא ליכא. ג') ויכפר על בני ישראל במעשהו גמל את הקהל כלו ממות, ובדין הוא שיאכל גם פריו בעוה"ז. — וזה כפתור ופרח.

גם לבעל המדרש קשהה, היש שכר בהאי עלמא, חלף מצוה שבין אדם למקום? ליהו מוחיב לה וליהו מתרץ לה, שאתי מצות עשה פנהס. מ') מהשבתו לקנא קנאת ה' בתוכם. ב') בהשיבו זעם אל זועם, הציל את בני ישראל מכלה. ובדין הוא שיטול שכרו בשני העולמים. וזה שכור.

וזה נכון מעצת מוצב המלך להתיו "אבותי גמו דבר שאין עושה פירות, ואני גמחי דבר שיש לו פירות, שנא' (ישעיה ג') אמרו לצדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו" (ב"ר י"ח מ') הזאת תעשה על שלמים "אבותיך גמו והושיפו על אבותם ואתה מבזבזת?" למען כה עשה לותם דבר, דעו כי מזל לישנו קבוע, וגלגל הוא שחוזר בעולם — כן חזינו גזרי אהיהם, שאבדו את אלהותם ואת כל תורותיהם, שאתר הרעים הגלגל וירעבו בשותם, ויאבדו את הקדן ואת הפירות כיום אחד — ולא כן ביתי עם אל, פזר נתתי לאביונים, כי כן צוני אלהי. ומשכורתי כפלים. מ') תורותי גמושים במעשה אלהי קדם. ב') ותהת הביטי גם לבני הים, פרי מעלליו תוכל בעודני חי. — ולא יכלו אחיו לעשות תורו דבר.

ואשר חכמים יגידו, כי כמחלת הגוף; כן מחלת הנפש. וברפואתו; רפואתה. "ורפא ירפא (שמות כ"א י"ט) מכאן שנתן רשות לרופא לרפאות" (ב"ק מ"ו ב'). "ומה היא תקנת חולי הנפשות? ילכו אצל החכמים, שהם רופאי "הנפשות, וירפאו את חליים בדעות שלמדים אותם עד שיחזורם "למוטב. — והמכירים במדות הרעות שלהם, ואינם הולכים אצל החכמים לרפא "אותם, עליהם אמר שלמה (משלי י"ג י"ח) חכמה ומוסר, אויל בזו (רמב"ם פ"ג מה' דעות ה"ב).

"לשון חכמים מרפא" (משלי י"ב י"ח) "והמבזה תלמידי חכמים, אין רפואה למכתו" (שבת קי"ד ב').

ג') ועל שני דברים חכמת הרפואה עומדת, א') על הסרת הסבות המזיקות. ב') ועל שיבת הגוף לאיתנו הראשון. והלא כה ארחות רופא נאמן, כרפאו ידוע חולי, יראה ראשית לו, לאסור עליו איסר "את זה לא תאכל — אל תשתה צונן, ואל תשכב בטחב" (ספרא פ' שמור) כי רק אחרי סור מוקשי מות, יוכלו סמי המרפא להחל להועיל — כן תורתנו הקדושה, זה ספר רפואת הנפש, עמו מקור חיים, יכלכל שנו חלקים שונים בעניניהם, וממטרתם אחת. א') "סור מרע" יכיל שם"ה פרקים, למספר הסבות מחליאי הנפש. ב') "ועשה טוב" ומספר פרקיו רמ"ח, כמספר הסמים המרפאים לכל תחלואיה. —

ד') וכשם שהרופא קובע אל החולה עתים, לרעת מתי שיטעום סמי המרפא, ונותן לו שיעור קצוב, כמה מהם יביא בעתים ההם אל פיו, ומזהיר אותו אזהרה כללית ותמידית "השמר לך מצנים פחים כי בנפשך הוא" (ב"מ ק"ז ב' וס"ע) כן קבעה התורה זמנים קבועים, ונתנה שיעורים ומדות לרוב מצותיה. לאלו מספר ומנין, לאלו מדה, ולאלו משקל. א') יש שבתובות בתורה. ב') ויש האמורות מפי משה מסיני (עמוקין ד' ס' וכמה דוכתי) באזני השופטים. ג') ואלו דברים שאין להם שיעור (ריש פאה) וע"ש בפיהמ"ש להרמב"ם, ברע"ב, תוי"ט ותפא"י. וגם מ"ש (תלמי שם דף מ"ח). *)

*) וכתבתי (לעיל תכמה ח"ח דף פ"ט) לתרץ "בכורים" נתשבח בין הדברים שאין להם שיעור (פאה פ"ח מ"ח) וברע"ב פי' שאין להם שיעור לפי' מדרבנן. ולפי זה לפי דעת הרמב"ם ז"ל (פ"ג מה' בכורים ה"ז) שפוסק שמדרבנן הוא להד משפיש. ומקורו (ירושלמי בכורים פ"ג ה"ח ובבלי חולין קי"ז ב') ע' כ"מ שם. ולפ"ל לפי דתני (בכורים פ"ג מ"ח) יורד לסד לתוך שדהו ורואה תמרה שבכרה, קושרה בגמי ואומר "הרי אלו בכורים" לאו שיעורא הוא לאמעיקן; אלא רואה אשכול שביכר קודם, בתגלי שיבלים עד שיעור שפיש. — ולפי דתני (שם פ"ג מ"ג) שהתרומה והמעשר אין להם שיעור משמ"ע בבכורים, אף התרומה מדאורייתא הכא לאתא עומדת אח הכרי? מ"מ יש להם שיעור למעלה,

וז"ל הרא"ש ז"ל (סוטה כלל ט"ז סי' מ') "ששאלת מאין לנו דבן שלש עשרה שנה ויום אחד הוא בר עונשין, אבל פחות מכן לא? דע כי הלמ"מ הוא. והוא בכלל שיעורין חציצין ומחיצין שהן הלמ"מ. ד שיעור וקצבה לכל דבר, נתן למשה בעל פה. עכ"ל.

והדעה, מכרעת. כי איכבה יכלו השופטים לשפוט בין דם לדם, בין דין לדין, ובין נגע לנגע (דכריס ט"ז ח'—י"ג) באין שיעורים קצובים וקבועים בידיהם? ואם יש גוי או ממלכה אשר ראשיה ישפוטו תמיד על פי שודא דדיינין? — ובהיות שיעורי המצות, עמודי ההוראה להקל ולהחמיר, קדושים הם בעיני כל יודעי תורה. ועל פי שלשה עדים נאמנים, אקים את דברי. א) ראב"ע מאן לשמוע חקירות והשערות ופלפולים בשיעורי מצות אחדות (מנחות פ"ע מ'). — ב) ובעיני רב אש, לא ישרה שאלת בנו בענין ההוא "לאו אמינא לך לא תזלזל בשיעורים דרבנן?" (חולין ל"ח מ') וע"ש ברש"י. — ג) ור' זירא גער בר"י "לאו אמינא לך, לא תפיק נפשך לבר מהילכתא?" אשר קפחהו בשאלתו "וקים להו לרבנן, בין שליש לפחות משליש?" (ב"ק י"ג מ'). ומה נאמנו דברי החכם מכל אדם "תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה" (משלי י"ז י') "הדר אמר ר' ירמיה, לאו מילתא היא דאמרי" (ב"ק סה). וכבר בררו גדולי עמינו את הדבר הזה. וראה הקדמת הרמב"ם לסדר זרעים, ובספרו הגדול (פ"ב מה' ע"ת ה"ב. וכ"מ מה' ע"ז ה"ח) ותוי"ט (מכלות פ"ז מ"ג, ומכתות פ"ד מ"ח) ושו"ת חו"י (סי' קל"ב) ומרכבת המשנה (פ"ב מה' ממלכות הלכות ט"ד) ואחריהם גדולי המבקרים בדור דור. וכל דצריך, ייתי ויפתח את ספריהם.

וכל המצות, דרך עשייתן בזמנים ידועים מן היובל, השנה, החדש, השבוע, ואו מן היום. חוץ מ ש ש מהן שחובתן תמיד. א) להאמין בה'. ב) שלא להאמין בזולתו. ג) ליחד את שמו הגדול. ד) לאהבה אותו. ה) לירוא מפניו. ו) ושלא לתור אחרי מחשבת הלב והעינים. וסמנם ש ש ערי מקלט תהיינה לכם (הקדמת ס' התורה).

ה') וכשם שלא יהין איש אשר אין לו חלק בחכמת הרפואה, ולא נחלה בידיעת טבעי העשבים למיניהם, לבוא אל בית מרקחת לקחת לו שם מן הבא בידו ולהביאהו אל פיו — פן מות בקרבו — כי כל סם וסם, ממנו תוצאות חיים וגם למות תוצאות; כן איש נבוב, ילבב (איוב י"א י"ב) ישאל ברופאי הנפשות, ויגידו לו (מכות פ"ב מ"ו) ואם ככל היוצא מפיהם יעשה, ורפא לו.

שהמומר כל גמיר תרומה, לא תמר כלום (תוס' סוף פ"ח) ומלו בכוריס עושה מדם כל שדהו בכוריס. ולהגמון בעל קוי"ט ז"ל דרך מחרת בזה, ומה שהכתבתי כ"ל בכור.

הוא הדבר אשר דברו חז"ל "זכה, נעשית לו סם חיים; לא זכה, נעשית לו סם מות" (יומא ע"ב ב') ומה עמקו מחשבותיהם באמרם "מ"ם וסמ"ך שבלוחות, בגם היו עומדין" (שבת ק"ד ב') וכאשר בארתי (אור תורה ח"ב דף ע"ז) בס"ד.

ו') ובעוסק ברפואות גוי, מאמין כי רופאו הוא דורש שלומו וטובתו, אף בתתו לו סם מר. בבטחונו כי בחר למענהו את היותר טוב ומועיל — ובמוח כי גם הרוקח עשה מלאכתו באמונה. לא הוסיף, ולא גרע מאומה, ואף לא החליף ולא המיר מאום, ויעש ככל אשר צוהו הרופא לעשות; כן האמונה בה' ובמשה עבדו (שמות י"ד ל"א) היא פינת יקרת התורה בכל הדורות. ואלמלא היא, כבר נתערבנו בגויי הארצות, ונשכח ח"ו שם ישראל — ע"כ הבטיח הצור אל הציר "וגם בך יאמינו לעולם (שם י"ט).

והאות, קרח ועדתו. באמרם "כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה'!" (במדבר ט"ז ג') "בלם שמעו מסיני אנכי ה' אלהיך" (במד"ב פ' י"ח והגהומפ' קרח) הרי הודו בפה מלא כי הגם מאמינים באמונה שלמה, בה' רופא הנפשות, ומי הדיח אותם מדחי אל דחי? הכחשתם בנבואת מרע"ה ובמלאכותו (רמב"ם פ"ח מה' יסודי התורה) *).

---

*) הועתק מחד, יסבך הון; ותחת מרכבה מכוח מזיקין, רגזה מרן — וכדי שתוכל למכו "המת! בלעמוס!" מרכבה בניס משחיתים, קרמו "ערו ערו חומת התורה עד היסוד בה!" מחד חכם (קרה, הפקה להרע) ומחד רשע (דתן המכה את רעהו) ומחד מס (מביאים, המוכה) ומחד שמיני יודע לשחוט (חון בן פלת מסר יסרתו משתו).

קרח, המת. שלשת רעיו, העליס. והמישס ומתיס, להטמת — ומשם לא תכבה (כ"ב ע"ד ח') "וידעו כם וכל מסר לכם, היים שחולה. ומכם עליכם התרן, ויפגדו מתוך הקהל" (במדבר ט"ז ל"ג). בז להלמיד הכס, יחבל לו (שבת קי"ט ב') "וכל מקוס שנתנו הכמים עיניכם, הו מיתם הו עוני" (הגיגת ה' ב'. מו"ק י"ז ב'. נדרים ז' ב'. וסוטה מ"ו ח') "כי מורך ימיס בימינה, בשמלה עשר וכבוד" (משלי ג' ט"ז) הל המיימיניס בה, ים גם מורך ימיס; ואף גם למשמילים בה, עשר וכבוד (שבת ס"ג ח') ומה"ת שנתנזה, תם מן המיימיניס הוא (מן העוסקים בה לשמה) עוזו יפת המנזה מותו, עוזם מוח; ואף גם זאת בהיותו מן המשמילים בה, ירוששו כל המחריס בו. וגם תת כבודם יתבדו. ומי לנו גדול במיימיניס בה, ממשה ואהרן? והעדה הרעה מסר נקהלו עליהם, תעת המתה בעשותם שתים רעות. המתה בכפליס, ולקחה מתת ה' בכפליס. — ח') הס, ידעו היים שחולה. — ב') וכל מסר להס, גם על כל רכושם כפתה המרן. ג') וגם תת כבודם מבדו מתוך הקהל. — עד שמקו שחול ירדו, על העיזה מלח ויעמו עזזת "לא נעלה" (במדבר שם) ומחריתם עדי מובד (סנהדרין ק"י מ"ב) וע"ש בגמ' ובמדרשי חז"ל. "מדברין, ומשבחין. מדברין, ומיחין. מדברין, ומשקרין" (ויק"ר פ' ל"ה) מדברין ומשקרין, בגלי לו; בגלי למשפחתו, ובגלי לשבט שלח ממנו" (שמ"ר פ' מ"ה. וע' סנהדרין נ"ב ח').

ז') סוף דבר, כמו שהשאלה ברופאים היא הסבה, וכמו המרפא הנם תכליתה; כן למוד התורה, הוא הסבה; והמעשה, תכליתו. ותמיד הסבה קודמת בזמן; והתכלית, במעלה. — ע"כ יאמרו חכמי העודה "ולא המדרש עקר אלא המעשה" וברוך לומד ועושה (לשל פ"ד ס"ח) זה ברור ואמת.

פרק ששי.

ומנא אמינא לה? מהכא. וכבר היו ר"ט וזקנים מסובין בעליית בית נתזה בלוד. נשאלה שאילה זו לפניהם "תלמוד גדול? או מעשה גדול?" נענה ר"ט ואמר "מעשה גדול" נענה ר"ע ואמר "למוד גדול" נענו כלם ואמרו "למוד גדול, שהלמוד מביא לידי מעשה" — תני ר' יוסי, גדול הלמוד שקדם לחלה, ארבעים שנה. לתרומות ומעשרות, חמישים וארבע. לשמיטין, ששים ואחת. וליובלות, מאה ושלש. וכו'. וכשם שהלמוד קודם למעשה; כך דינו קודם למעשה. כדרב המנונא, דאמר "אין תחלת דינו של אדם אלא על דברי תורה" וכו'. וכשם שדינו קודם; כך שכרו קודם. וכו' (קדושין מ' ב'). וע"ש ברש"י והום' *).

על זמת התפלל יעקב אבינו ע"ה (ברכות מ"ט ו') כי בסוד המרגלים, לא תבוא נפשי; ובקהל קרח, אל תחד כבודי (סנהדרין ק"י ב') בהיות דרכי שכי המנודות הללו, לנגד דרכיו. מ') מי כמוהו הזן עפר מלן הקדושה? (ברכות מ"ו ג' וסם מ"ז ב') והמרגלים, לומה מאסו, ויוציאו עליה דבה רעה — בסודם אל תבוא נפשי — כ') ומי כמוהו אב לומה שלום הבית והמשפחה (פסחים נ"ו א') וקרא בין אחים הפריש, ויעש קרחה ביבמות (סנהדרין סם) בקללו אל תחד בסוד קדוש ישראל. ובמ"א אבאר (ברכות ה'). בריאה.

*) מלת "כבר" היא עברית. מלמוה, רמיוה, רק בספר קהלת (ה' י'. ג' ט"ו. ט' ו' ז') "שכבר" (ד' ב') "בשכבר" (ב' ט"ז) ופירושה, כדבר הזה קרה גם בימים שלפנינו. וע"ם ברש"י (וביחזקאל הוא שם נכר).

ותז"ל שמשו בה, על פי הורמות המלו. והא לך דוגמאות, ותקוים על השאר. מ') והלא כבר נאמר? (יומא ע"ה ב') ולמה זה נשנה בינתים? — ב') כבר בטלוס מפני תרעומת המינים (ברכות י"ב מ') לפנים ביבמות קרמו בק"ש גם עשרת הדברים. ויבטלו את קריאתם, למה יאמרו המוסים את ישראל, כי רק דברי שני לוחות הברית, קדושים הם בעיני העבריים! וע"ש ברש"י. — ג') כבר קבלו מבותיכם (פסחים ק' ב') שמרו את המנהג הזה, מורשה הוא לכם ומלת מבות. ככתוב (משלי מ' ח'). — ד') כבר זכו בה עניים (ב"ק ל"ו ב') מוגת לא שמחיך לדל, השמור. שמחירה לעני, כמסירה לעשיר. — ה') כבר סמהיב וכו' (ירים פ"ד מ"ד) וכל דברים, מרובת פרים (ע' יומא נ"ד מ'). — ו') כבר מובטח להן לישראל וכו' (ערובין מ"ג ב'. פסחים י"ג מ') דבר מלכיהו, יקום. ההוא מחר, ולא

והנה המעשה ההוא נמצא גם בירושלמי (פסחים פ"ג ה"ז, ותניגה פ"ח ה"ז. ספרי פ' עקב. סה"ש פ' יומא. שלחנות פ' לך שלחת ז'. ולקוט תורה רמז תתס"ח. וקנת ממה, בפסיקתא זוטרתא פ' עקב) והגירסאות והנוסחאות שונות זו מזו. לא ראי זאת כראי זאת, הצד השוה שבהן, שהעובדא ההיא אמת, ובסוד שיח זקני ישראל, נמנו וגמרו "שהלמוד גדול שמביא לידי מעשה". ונאחז נוסחת הבבלי, שהיא העקרית בכל מקום, בנודע ליודעי דת ודין.

ב') ואנכי תרגלתי לעצמי, לבלי לצבור תשע צבורין קושיות על ענין אחד. ובהיות החקירה למי היתרון, אל הלמוד או אל המעשה, יסוד שלשת העמודים, תורה עבודה וגמ"ח, אחשוב לנחוץ לצדד בה מכל צד "הפוך בה, והפוך בה" זה כלל גדול בעיון התורה (אבות פ"ה כ"ה) על כן יאמרו המושלים "ראשית מחקר, פליאה".

יעשה? (וע' רש"י וחוס' שם ושם). — ז') כבר הורה זקן (שבת ג"ח ח'. יבמות ק"ה ב'. סנהדרין כ"ד ח'. ושם כ"ט ב') את פניו נהדר, ומי יכרום את אשר נעה? — ח') כבר קדמוך רבנן (שבת י"ש ח'. ב"ב קס"ז ח'. מוען ק"ה ח') רואה דבריך מוכיח, ולא הדשיט. קמחא מחיטא טחנת. — ט') כבר בעית, ולא אתה יכול לסתור. כבר גדרת, ולא אתה יכול לפרוץ (ברכות ס"ג ח') אל תהל היוס, את אשר הללת תמול. — י') כשכבר נח הכס (יומא ל"ו ב') בתגמי. — י"א) וכבר אמר השם (שם ל"ט ב') לאחרי אלקי השם תלכון ואותו תיראו בקדושה ובטהרה. — י"ב) וכבר היתה החמה בגבעון הכריס (יהושע ברכות פ"ח ה"ב. ע"ז בתוספתא) בהיותם עוסקים במלחמה, לא אמרו זמן הק"ש — שנא"ה דומה עת העבודה. — י"ג) וכבר היה ר"ג ורבע"ע ור"ע ור"ש מהלכין בדרך (מכות כ"ג ח') מעשה שהיה כך היה בלכתם ליד הכנות ליתן. — י"ד) וכבר היו משה ואהרן מהלכין בדרך, ונדב ואביהוא מהלכין לאחריהן (סנהדרין נ"ב ח') המעשה ההוא, ס ס נ מות שני בני אהרן. וע"ש בר"ש ואהרש"ת — ט"ו) וכבר היה ר' ור"ע מהלכין בדרך וכו' כשלשה שלוה זו לפניהם מיין לפקוח נפש שדוחה שבת? (יומא פ"ה ח') המחמיר במקום שיש ספק פקוח נפש, נפש הוא חוטא, כי אמרי שם השלוה הוציאו מכתבי הקדש, שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש. — וכמו כן בגידן דידן, וכבר היה ר"ש וזקנים וכו' בשפכה הרוח נחתו ונמרו למוד גדול. שם שם ר' עקיבא חוק ולא יעבור, כי גרגיס עמדו. —

לא לחקור הקר מליס, עתה באתי. אין זה מעין מלאכתי. כי אם להעיר שהגמון מהרש"א ז"ל, חזר בספרו הדושי אגדה (סוף מכות) מהשגתו בחדושי הלכה (סנהדרין נ"ב ח') על רש"י ז"ל, בפירוש מלת "וכבר". כי הדושי הלכותיו הדפיס בשנת שלו"ס (רואה סוף ערובין) והדושי אגדות, בשנת של"ח. רואה תולדתו (הנשר שנת רביעית גליון כ"ה) והדר ביה מהרוה. — ומלתי להגמון הנבקי בעל פחד יצחק (חוש ב') שם בריותה מתחילות "וכבר" ומוכה הני דקדושין וסנהדרין ויומא, שהמתי; ולפלא שלא העיר על שני דבורי הגמון מהרש"א, שאם לא נאמר שהודה לרש"י, רמי מהרש"א למהרש"א? —

הנה בלעדי קושיות התוס׳ ומהרש״א ז״ל, קשיא גם לי צעיר תלמידי תלמידיהם, טובא בסוגיא זו. א׳) לאיזה תכלית בא השואל לשאול, הי מיניהו עדיף? — ב׳) המרם ידע כי שניהם גדולים? כי מה פרי העשיה, בלא ידיעה; ומה תכלית הידיעה, באפס עשיה? — ג׳) מה בצע כי נדע כמה שנים נצטוו אבותנו על המצות התלויות בארץ, לפני בואם שמה? — ד׳) מדוע לא חשיב, גם את המצות לעלות שלש פעמים בשנה להשתחות לפני ה׳ בהר הקדש, ולהביא ראשית בכורי פרי האדמה אל הקדש פנימה בהדייהו? — ה׳) הכתוב עומד וצוח ״סוף דבר הכל נשמע, את האלהים ירא, ואת מצותיו שמור, כי זה כל האדם. כי את כל מעשה, האלהים יביא במשפט על כל נעלם, אם טוב ואם רע״ (סוף קהלת) על דברת שבועת האלהים (נדרים ח׳ מ׳. נדה ל׳ ב׳) ״אוי לנו מיום הדין ומיום התוכחה״ (ב״ר פ׳ ל״ג ותנחומא פ׳ ויצא) ״ששקל עלינו הכתוב קלות כחמורות״ (תגיגה ט׳ מ׳) ועל כרחנו אנחנו עתידים לתת דין וחשבון על כל מעשנו תחת השמש (קהלת ספ״ב) ומה יתרון אל השאלה הראשונה, על התיכונה, ועל האחרונה? — ו׳) ואף גם זאת, להודיע לנו דהלכה כר״ע, הוא אך למותר. ידענו גם ידענו את הכלל ״הלכה כר״ע מחבירו״ (ערובין מ״ו ב׳) ור׳ טרפון יחידאי הוא שכנגד החולק עליו בדבר הזה? —

ג׳) תהינה נא אזניך קשובות, שאלתו כענין. אז תבין מענות המשיבים כהלכה. — הלא כה שאלתו, שמעוני נא מורי ורבותי הזקנים! הנה אז מסיני קימו וקבלו אבותנו עליהם ועל זרעם, א׳) ללמוד, ב׳) ולעשות. אל הלמוד אין מדה ״ארוכה מארץ מדה, ורחבה מני ים״ (איוב י״א ט׳) ואל המעשה אין קץ ״לכל תכלה ראיתי קץ, רחבה מצותך מאד״ (תהלים קי״ט ע״ו) מי מדד בשעלו מימי התורה, הרחבים והארוכים והעמוקים? וכל בשליש גודל מצותיה? — על כן טובים השנים, עת ללמוד ועת לעשות.

התורה כוללת, א׳) אמונת אומן. ב׳) דעות ישרות על פי האמונה וההבונה. ג׳) מדות טובות, על פי הדת והדעת. ד׳) ומעשים בין הנברא ובין בוראו, ובין איש לאחיו. ה׳) ולמען יעשה האדם את אשר תעשינה, וישמור רגליו מעשות את אשר לא תעשינה; תספר לנו קורות הרשעים והבינונים והצדיקים מראש מקדמי ארץ, פעליהם וגם ענשם או שכרם אשר לקחו מאת המשלם לאיש כדרכיו. ונבון יקנה דעת מה לעשות, ומה לחדול (מוד חדש דף ס״ו). מי כמוה מורה? ושומע לה, ישחק ליום אחרון.

האמונות, הדעות והמדות, מקורן בנפש, וחובתן חובת גברא — והמעשים, נקנים בשלשה דרכים, א׳) חובת גברא. ב׳) חובת

הקיום והעשיה. ג) ויש מצוה מורכבת, מחציתה חובת הגוף; וטחציתה השנית רק חובת קיומה ועשייתה בלבד. —

גם זמני עשייתן, שונים. א) אשר תעשינה בכל עת, וחובתן על כל בית ישראל. — ב) שיש להן עתים מזומנים, וחובתן רק על בני ישראל. על הגברים, ולא על הנשים והטף (לעיל פ"ב ס"ב). — ג) ויש התלויות בארצנו הקדושה. וזמנן הוא רק בימי היותנו יושבים עליה לבטח.

ופשיטא לי — נאם השואל — כי נטל על היושב והוגה בתורה, לבטל את למודו, מפני כל מצוה ומצוה שחובתה חובת גברא. ואף גם לקרוא את המגלה, ולהעלות נר חנוכה. שכלל גדול הוא במצות דאורייתא ודרבנן "כבוא מצוה לידך, בעתה תחישנה, במהרה תקיימנה, פן תחמיצנה, ותחללנה" (לעיל פ"ד ס"ב). — ואיבעיא לי, בהגיע תור מצוה אשר רק מחציתה חובת גברא, אי נימא הואיל ואנוס הוא על פי הדבור לבטל את סדר למודו, מפני המחצית ההיא; מוכרח הוא לבטלהו גם מפני מחציתה השנית שהיא רק חובת קיומה ועשייתה בלבד? או דילמא, לא? —

ואיזהו מצוה מורכבת? כגון, חקת הפסח וכל משפטיו. א) לאכול אותו בליל התקדש חג, צלי אש. לא נא, לא בשל מבושל במים. על השובע, ועל מצות ומרורים. בחבורה אחת המנויה עליו, כלם בני ברית. ובבית אחד. שלא לשבור עצם מעצמיו, ושלא להותיר בשר מבשרו. ולספר עליו חסדי המוציא בני שם מיד בני חם — כל אלה חובות גברא. ואף תלמוד תורה דרבים, נדחה מפניהם. — ב) לבדוק את הבית, לבער כל שאור וכל חמין*) לשחוט את הפסח בזמנו. ולצלות אותו על האח. ללוש את הבצק,

---

*) "ומי לזקק משום כל ירקה וכל ימצא, מ"מ קשה הטן בפסח, מו הטעו כדי שיעשה בו מעשה. אבל אם היה לו הטן קודם הפסח, שעבר הפסח ולא ביערו, מ"מ היטו ברשותו; מ"מ שעבר על בני לאוין ומו לזקק מה"ת, מפני שלא עשה בה מעשה. ומכן מוהו מכות מרדות (רמב"ם פ"ח מה' חו"מ ה"ג) ובקשה הגאון מל"מ ז"ל מש"ם (פסחים ל"ב ע"ב) דהטן הוה לאו הניתק לעשה, ואפי זה בכל גוונא יפטור ממלקות? ע"ש. — ואני עבד למלך מי מכי שהכוונה מהני המעשה למלך? מיהל. הן גם על לאו דהמורה לזקק אף שיתק לעשה (פ"ח מה' המורה ה"ח) מיהל. הן גם על לאו דהמורה לזקק אף שיתק לעשה (המורה ג' ח') ישן הרי לאווי כתיבי "לא יהליפנו ולא ימיר אותו" (ויקרא כ"ז י') וכתבו בהטן, הרי לאווי כתיבי "לא ירקה" (שמות י"ג ז' ודברים ט"ז ד') "ולא ימצא" (שמות י"ב י"ט). ודימו שוה, ח') כשעשה מעשה (שקשה מן השוק, אי מהני לי שעשה בו מעשה) ויפטול פעולה לגבי לאווי המורה; לזקק אותו, אף שהלאו ניתק לעשה, דהרי לאווי כתיבי ניה. — ט') ואם לא עשה מעשה, אי לזקק מן התורה מש"ה שני לאווי כתיבי, מפני

ולאפות את העגות מבלי התמהמה עד המצתן — ולפרר את המרור פתות אותו פתים. כל אלה רק מכשירי מצוה הנה הנם. גזרת הכתוב הוא כי על פי האופנים האלה יוצא אדם ידי חובתו. ואם חסר אחד מהם, עונו ישא. ויש, שזדונו בכרת. וקמבעיא לי, בהגיע תור מצוה מורכבת, אם הובת היושב ולומד בתורה, להפריע את למודו, גם מפני מכשיריה? או דילמא, לא? —

ואם תמצאו לומר, יען וביען צור תעודה מפני המחצית שחובת גברא, התום תורה גם מפני מכשיריה; הואילו נא מורי ורבותי! לאלפני בינה, בהגיע תור מצוה אשר מראשיתה ועד אחריתה היא חובת הקיום והעשיה בלבד, נשא למשל, להרים את התרומה, ואת המעשר, למול את הבן ולפדות אותו, או לתת צדקה לעני, מאי? אי נימא "שליחו של אדם כמותו" או דילמא "מצוה בו יותר מבשליחו" — מאי? — —

פרק שביעי.

א') תמו דברי השואל. ודעת שפתיו ברר מללו. ויענהו ר' טרפון "מעשה גדול" ואלו הן ראיותיו. א') אמת נכון הדבר, כי עמוד התורה, ראש וראשון הוא לשלשת עמודי העולם. ולו שם בשלשה (מכות פ"ג מ"ב) בהיותו האש העולה על כל גרות המצוה (לעיל פ"ג ס"ג) ובצדק לו שם בארבע (שם שם, שם שמות, ושם עשר) ששברן פי שנים (שם פ"ג ס"ב) ובכל זאת הוא רק סבתם; והמה תכליתו (שם פ"ב ס"ו) ויתר שאת ויתר עז אל התכלית על סבתה. — ב') מצוה בו יותר מבשליחו. העושה בידיו את רצון אדוניו, אות כי הוא עובד מאהבה. — ג') איה איש, עתותיו בידו? זמנין דלא מצי משוי שליח בעידניה, ואתא לידי תקלה? — ד') וזמנין דלא משכח שליח כלל, ואתא לידי בטול מצוה לגמרי! — על כן בכל עת לעשות לה' (מן לעשות עדות בין מצוה למצוה) הפרו למוד התורה. וערבה לה' העשיה בעת לעשות; כלמוד התורה בעת ללמוד. —

ב') וישא ר"ע משלו ויאמר, כי שם "למוד גדול" אקרא, הבו גודל לכל מצות ה'. מגודל סבתן, נבין גודל תכליתן. — נכון מאד הדבר על פי הדת והרעת, לבטל ת"ת מפני עבודה וגמ"ח, אם חובתן חובת גברא; ואולם לא במקום שתוכלנה להעשות ביד שליח. — א') גזירה שמא ישהה, לא גזרינן. ושמא יבטל מצוה, ודאי לא חיישינן. אטו ברשיעי עסקינן? אנן במאן

שמיקם לעשה. ולוקין לוחו מכת מרדות, על מרדו בתורה. וזה ברור לדעתי. וכבל זאת שם גדולים וטובים ממני, היושבים בסתרות למשפטי, יוכיחו כי שגיתי, לודה מצוגתי.

דעסיק באוריתא איירינן — וחזקה לחבר, שיודע כי "יראת ה' ראשית דעת" (משלי ט' י') ובאשר ישאל "את מי אשלח? ומי ילך לנו?" ויפנה כה וכה ויראה כי אין איש, כארי יקום וכלביא יתנשא לעשותה במועדה (מכות פ"ג כ"ג).

כ') ואי משום "מצוה בו יותר מבשליחו" הני מילי במי שעוסק בעניני העו"ז, קרינן ביה "וכל חפציך לא ישוו בה" ועליו הכתוב אומר "ארח חיים פן תפלס" לא כאלה חלק ההוגה בתורה, קרינן ביה "וכל חפצים לא ישוו בה" ועליו הכתוב אומר "פלס מעגל רגלך" (לשל פ"ד ס"ב). — ג') ניתי ספר ונחוה. עת לפלס, לא מצא שלמה המלך בחכמתו; קרא אשכח ודרש. עיניו ראו בתורה, וירא כי אצל שתי מצות נתנה הרמן ורשותא לעשותן ביד שליח. לשחוט את הפסח (במות י"ב ו') ולהרים את התרומה (במדבר י"ח כ"ח) ועל השנות הרשיום הזה פעמים? כי נכון מאת האלהים לעשות שליח לכל דבר ודבר שאיננו חובת גברא (ירושלמי דמאי פ"ו ה"ב. תרומות פ"ו ה"ב. קדושין פ"ב ה"ב. גטין פ"ו ה"ב. ובבלי קדושין מ"ב ב') לא מיבעיא, אלו שחובתן מתחלה ועד סוף רק חובת קיומן ועשיתן; אף גם מצוה מורכבת, תוכל המחצית שאיננה חובת גברא, להעשות ביד איש עתי. — ד') הדור! נגדה נא לכל זקני עמי, אראכם נפלאות מתורתנו. לדעת כי כל אמריה חוצנו. בכוונה ולא במקרה, בחרה לה את שתי המצות האלו, להתיר לעשות שליח לעשותן. תרומה, מה היא חובתה? חובת קיומה ועשייתה! והפסח מה הוא? מצוה מורכבת! (לעיל פ"ו ס"ג) ושחיטתו, יען היא מן המחצה חובת הקיום והעשיה, נעשינה ביד שליח!! — מכאן מודעה רבה לאורייתא, לכל המצות הדומות לתרומה ולפסח. — וזה ברור ואמת. —

ג') ויהי כשמוע הזקנים את דברי ר"ע כי נעמו, ושמחים כנתינתם מסיני; ויענו פה אחד, כן דברת! הוצק חן בשפתותיך! מן התורה למד שלמה המלך, מתי עת להפר תלמוד תורה, ומתי עת לפלס מעגל. שיש הבדל גדול בין חפצי האלהים, ובין חפצי האדם. — ומי יפלס נתיב לרגלנו? ומי יורנו דרך נבחר? הלמוד! הוא הנותן לאנוש בינה לעתים! הוא המלמד עשות טוב לאלהים ואדם! הוא המורה להבדיל בין קדש לקדש! והוא הסבה המביאה בטח, אל מחוז החפץ! והוא האש להעלות נרות כל המצות (סם פ"ג ס"ג) על כן צונו "והגית בו יומם ולילה" בהיותו תהום רבה. מים עמוקים, עמוק עמוק מי ימצאנה, ואלו חיה איש אלף שנים פעמים, לא ידלנה — אבדן יום אחד, הוא מעוות לא יוכל לתקון — ואבדן לילה אחד, חסרון לא יוכל להמנות — יוסיף תורה, יוסיף דעת כי היא כשרון המעשה; וכי תאונה מצוה לידו, מאלו אשר כולה או מחציתה תוכל להעשות ביד שליח, ולא ימצאהו, חזקה לחבר שיעזוב את הסבה בעת לעשות את

התכלית במועדה. — אשריך עקיבא אשריך! ה' עמך והלכה כמותך! ודוק היטב.

גם ר' יוסי גלוה עמם ויהי משען לר' עקיבא, ומשענה אל הזקנים. והלא כה דבריו במועצות ודעת. א') קדמוניות התבוננו, נקרא הדורות מראש, ונראה, כי למוד תורת המצות שחובן חובת הקיום והעשיה בלבד, כביר ימים הוא, מעת החלו אבותנו לקיימן ולעשותן. בהיות הסבה קודמת בזמן אל תכליתה. — ב') רשיום התורה, להרים תרומה ביד שליח, הוא בנין אב לחלה ולמעשר. — שמיטין ויובלות, בדבור בעלמא סגי. דאי בעי יושב ולומד, ומפקיר את שדהו ואת כרמו. וברוח פיו יוכל לשלח את עבדו ואת אמתו, העברי והעבריה, לחפשי. ולתת צו להעניק אותם מצאנו ומגרנו ומיקבו. וכן בכל המצות אשר קיומן ועשיתן היא תכליתן. — ג') ובהיות הלמוד, סגת, האמונות והדעות והמדות והמעשים הטובים; כי ידין ה' איש, על למוד התורה ישאל בראשונה. ובצאתו נקי בהשפטו על דבר הסבה; יש לו שכר טוב בעמלו שעמל בעבודה ובגמ"ח, תחת השמש — — על כן יאמרו המושלים (נדרים מ"מ ע') דדא ביה (סוכה ל"ד ע"ב) כולה ביה (סנהדרין מ"ו ע"ב לעשות עבודת ומ"ח כהוגן) דדא ביה, מה חסר? (קן יש לו קורס ועבודה וגמ"ח). דא לא קנה (מסכת סופרים פרק ט"ו) מה קנה? (נס תפלתו וגס חסדו מונח מתוקנים) כבתוב (משלי כ"ח ט'). — וזה פירוש נכבד ונחמד למודה על האמת.

ה') ור' יוסי נזהר מאד מלחשוב גם מצות לעלות ברגל ולהביא בכורים, בהדיהו. מפני ששתיהן חובת גברא. א') "שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך" (שמות כ"ג י"ז). — ב') והלכת אל המקום וגו' ואמרת אליו הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי וגו' ולקח הכהן את הטנא מידך וגו' וענית ואמרת וגו' ועתה הנה הבאתי וגו' אשר נתת לי ה'. והנחתו וגו' והשתחוית וגו' ושמחת וגו' (דברים כ"ו ג'—י"א) חובת גברא, הוא ולא השליח, הוא ולא אחר. ובהגיע תור שתיהן, הכל מודים שגם מי שתורתו אומנתו חובתו לבטל את למודו מפניהן (ירושלמי ברכות פ"ג ה"ג. בכורים פ"ג ה"ג. וע' ב"ר פ"מ ט' ל"ח). ואני תקוה כי כל מבין, ואין בלבו נטיה צדדית, יודה כי ת"ל מקום הניחו לי להתגדר בענין הזה. —

פרק שמיני.

א') ועתה נתרץ גם את הקושיא האחרונה (לעיל פ"ו ס"ב) הנה כלל גדול אמרו ר' יעקב ור' זריקא, הלכה כר' עקיבא מחבירו. וכר' יוסי מחבירו. וברבי מחבירו. — למאי הלכתא? (סיפרי ז"ל, לענין מה נאמרה אמונה זו שנסתקו

הלכה סתם? יש לסמוך עליה להורות הלכה למעשה; או דילמא מסברא בעלמא קמיבעי ליה, מכל הלכתא מכללא לא סמכינן עליה למילף? רב אסי אמר, הלכה. ור' חייא בר אבא אמר, מטין. ור' יוסי בר חנינא אמר, נראין (עבודין מ"ו ב') *).

דון דיוני כר' טרפון, ואהדריה ריש לקיש לעובדא מיניה. א"ל ר' יוחנן, עשית (דברי ר"ע) כשל תורה? (כלומר הן הלמ"מ שהחזרת מעצם ב"ד? דיינו לפסוק הלכה כמותו לכתחלה ולא נדיעבד?) לימא בהא קמיפלגי, מר סבר טעה בדבר משנה חוזר (דקי"ל הלכה כר"ע נגד יחידאי) ומ"ם אינו חוזר, והבא בהא קמיפלגי, מ"ם הלכה כר"ע מחבירו, ומ"ם אפילו מרבו. ואבע"א, דב"ע הלכה כר"ע מחבירו ולא מרבו, והבא בהא קמיפלגי, מ"ם רבו הוה, ומ"ם חבירו הוה. ואבע"א דב"ע חבירו הוה, והבא בהא קמיפלגי, מ"ם הלכה (כר"ע) איתמר, ומ"ם מטין איתמר (כתובות פ"ד ב'). **)

ב') ובבאור המלים האלו, פליגי רש"י ותוס'. לדעת רש"י ז"ל, א') הלכה, בכל מקום. למגמר מעשה מיניה. ב') מטין, לאו הלכה ממש פסקו ר' יעקב ור"ת, אלא מטין בהוראה אחרי ר"ע נגד חבירו, ואחרי ר' יוסי אפי' נגד חבירו, דאוריי מורינן ליחיד לעשות כן; אבל למידרש בפירקי, לא דרשינן. ג') ונראין, אוריי לא מורינן, ואם עשה כר"י לא מהדרינן.

ורש"י, לשיטתו זאת, כתב את הפירוש אשר הסגרתי למעלה (סי' מ') בשתי מסגרות מימין ומשמאל. ונושאים בד בבד.

ורוח אחרת את בעלי התוס' ז"ל. א') הלכה, אי עביד כבר פלוגתיה דר"ע או דר"י, מהדרינן. ב') מטין, אוריי נמי אורינן. ואם בא למיעבד עובדא כאינך, מחינן בידיה. ומיהו אי עביד עובדא, לא מהדרינן. ג') ונראין, מורין. ואי בעי למיעבד, לא מחינן בידיה. —

והתוס' (עבודין שם) מביאים ראיה לשיטתם זאת, מהוא דכתובות. ומתרצים את הנראה סתירה לדבריהם מן הש"ס (ב"ב קכ"ד ב') ע"ש. גבר במסלתו ילכון. ואם אמנם מי אנכי להכריע בין גדולי עולם, רש"י ותוס' ז"ל, בכל זאת

---

*) כשם והכוסר והמלילות שבסקן מבעוד יום, כי ישמעאל אומר יגמור משהחשך, ור"ע אומר לא יגמור וכו'. הורה ר' יוסי בר חנינא בר' ישמעאל (שבת י"ט ב' וב') ונדברתי מלת בני הרב מו"ה דוד כהן נדק נ"י, למה זה פסק ריב"ח בר' ישמעאל נגד ר"ע שהלכה כמותו מהכירו? — ועיניתי אומרו דכבר, ר' יוסי בר חנינא לשטתיה אזיל, דאיהו פליג על ר' יעקב ור' זריקא דאמרי מרוויהו "הלכה" ואומר "נראין" (עבודין מ"ו ב'). ומזה רמיז לדעת רש"י ז"ל, בבאור מלת "נראין" רמה ממרומי להלן.

**) אם ר' טרפון היה רבו או חבירו דר' עקיבא, היא מהלוקת קמאי ובתראי. וגרסת כי ר"ע היה תלמיד חבר דר"ט.

נ"ל להביא ראיה לדעת רש"י ז"ל. מההוא דהורה ר' יוסי בר חנינא (נזכת י"ט ב') כר' ישמעאל נגד ר"ע (עין בהערה). וגדולים וטובים ממנו, ישפוטו.

ג') והנה בנידן דידן, בעליית בית נתזה בלוד "נשאלה שאילה זו" לפני הזקנים, אם תלמוד גדול ואם מעשה גדול, כדת מה לעשות לכתחלה (ע' תוס' ד"ה למוד, נזכת י"ט) וכאשר ענה ר"ע ואמר "למוד גדול" היה השואל יודע לעשות כן לכתחלה. בהיות ר"ט דפליג עליה, יחידאי.

ואולם ר"ט איננו בודד בדעתו זאת, כי ברבים עמדו. ומנו רשב"ג, האומר "לא המדרש עקר, אלא המעשה" וכן אמר גם ר' יהודה *). ואלו היו הזקנים היושבים שם במסבה ההיא, שומעים ומחרישים, היתה דעת ר"ע בטלה ברוב — ויאמצוהו במו פיהם, ויענו פה אחד "למוד גדול שמביא לידי מעשה" לדעת כי התורה היא סבת העבודה וגמ"ח לעשותן כראוי. ולא תבוטל זולתי בעת הכרח גדול — מפני חובת גברא, או באין שליח לדבר מצוה שחובתה חובת הקיום והעשיה — ויבריעו את הכף, וישימו דבריו לחוק. ודוק.

פרק תשיעי.

א') שבתי וראיתי (ספרי פ' עקב סי' מ"ח) כי רק במותב תלתא הוו במסבת לוד. ר"ט, ריה"ג ור"ע. ולפי זה, אף אם גם ריה"ג מלא אחרי ר"ע, עקב אשר רוח אחרת עם ר"ט ורשב"ג ור' יהודה, אבתי הוו תלתא לגבי תרי, ואחרי רבים להטות? —

על זאת אשיב, אשר ישוה לנגד עיניו את הירושלמי ואת הבבלי, את הספרי ואת השאילתות, את המדרש שה"ש ואת הילקוט, וגם לרבות את הפסיקתא זוטרתא, יראה עירוב פרשיות. נוסחאות שונות, וגירסאות משונות. וגמירי דלא שבקינן נוסחת הבבלי מפני אחרת המתנגדת אליה, זולתי כשיש ידים מוכיחות כי נפלה בו שגיאת הדפוס. ובו נמצא, שבלעדי ר"ט ור"ע ור' יוסי [הגלילי] היו עוד זקנים אחרים במסבה ההיא. וגם ברוב נוסחאותיהם נמצא כי נענו כלם, ובזה הן הם שהדיו ומעידיו שגירסתו אמתית. ומינה לא תזוע.

ב') גם אלה לחכמים, גולל נוסחת הבבלי ואף גם הירושלמי, מפני נוסחת הספרי. (כמין לשון כרוכות שגילסתו הכמוהו) אין רוח חכמים נוחה הימנו. שנודע כי בכל ספרי דבי רב, אין ספר שאינו מוגה כמוהו. כמעט בכל דף ודף נלקה

*) מי הוא ר' יהודה הזה, ומיכן מצינו שלמד מעשה גדול, ולא המדרש עקר מגע המעשה, נלמד להלן בפרק עשירי, ותבין מת לזה לפניך.

בחסר וביתר. וגירסאות ונוסחאות רבות בכל ענין וענין. באשמת דפוסו הראשון. ומאת אלהים ואדם ישאו ברכה הגאונים הגדולים וגם החכמים המבקרים, על עמלם הגדול לתקן את שגיאת דפוסו, עד מקום ידם מגעת. ועוד השאירו הרבה, לבאים אחריהם. שכלל גדול הוא גם בתקוני ספרים עתיקים "לא עליך המלאכה לגמור, ואי אתה בן חורין להבטל ממנה". וכל המרבה לבדוק בספרי התורה שעל פה, ומתקן את גירסאותיהם בראיות נכונות, הרי זה משובח. — ומי יתן כי ימצא איש בבתי עקר הספרים, כתב יד מן הספרי, מוגה ומזוקק שבעתים, ויזכה את הרבים. —

ולעומת זה הבבלי, נחשב בעיני כל ישראל ורבנן, לספר היותר מוגה בכל ספרי התורה שעל פה. רובו ככולו בחוקת בדוק. שכבר צרפוהו רבותנו רש"י ותוס', ואחריהם הגאונים מהרש"ל, הב"ח, הגר"א, הגרי"ב וכו' וכו'. ולואת, על פיו ישק כל בית ישראל הלכה למעשה. להקל ולהחמיר. אף כי בעניני בקרת. ובלתי ספק חסרה מלת "וזקנים" בספרי.

ג') גם על אדות מקום האספה, סותר האחד את דברי רעהו. זה פוסל דיינו של זה, וזה פוסל דיינו של זה. א') בירושלמי (חגיגה פ"ק ה"ז) "בעליית בית ארום בלוד". ב') ובירושלמי (פסחים פ"ב ה"ג) "בעליית בית ארים בלוד". ג') ובמדרש שה"ש "בעליית בית ערים בלוד" ואי זה המקום האמתי? ועל פי השערה קרובה (בהלוף מ"ק בעי"ן, והלוף ו"ו ביו"ד) הגיה הרב החכם הגדול בעל ערוך השלם, כי בשלשתם צ"ל "בית ארים בלוד". ולא אשר יאמר כי הוא זה — ד') ובספרי "בבית ערוד" ואם זה שם בעליו, מה שם עירו כי תדע? וגם "בבית" מורה שאספתם היתה בחדר; והן כתוב שני פעמים בירושלמי, ושנוי בבבלי ומשלש בשאלתות, כי בעליה יחד נאספו? ואם לא נאמנו ארבעה עדים, יותר מעד אחד? — ותקון הגר"א ז"ל, ובעל זרע אברהם, ובעל מאיר עין, שגם בספרי צ"ל "בעליית בית נתזה בלוד" מסייעני.

ונודע כי בשנות ראו אבותנו רעה, בימי הגזירות האיומות והנוראות (שבת קל"ח ע"ב. י"ט ע"ב. ב"ב ס' ב'. מעלה י"ז ע'. מכילתא פ' יתרו. ויק"ר פ' ל"ב) לא יכלו לעבוד את אלהינו ביד רמה, אף לא ללמוד בתורתו, או לקבוע חדשים בבתי ישיבות ומדרשות. כי מחדרים אימה — — ונאלצו לעשות את כל אלה בעליות הבתים. כגון "עליית חנניה בן חזקיה בן גרון" (שבת י"ג ב') וב ע ל י י ה המתיקו סוד לחדש חדשים ולעבר את השנים (סנהדרין י"ח ע') ראה (מור מדש מ"ג פ"ח) ונאמנה מאד השערת ידידי הרה"ג ראש המבקרים מו"ה שי"ר ז"ל (מור וקציעה ה"ג דף קמ"ח) שזה פירוש "סליקו לאיגרא" (סנהדרין כ"ו ע') "אי סלקת לאיגרא, שירותך בהדך" (פסחים קי"ג ע') רבא סליק

לאיגרא לשמוע פסוק מינוקא (יומא ע"ב ב') ורב אשי קאי חד כרעיה אארעא, וחד כרעיה אדרגה (גטין ל"ט מ') ופירש"י ז"ל "סלם של עליית ביהמ"ד".

והעיר לוד [הרחוקה מהלך יום אחד מירושלים (מעשר שני פ"ב מ"ב. וע' רש"י ריש גטין) ששאלו "ולוד לאו מיהודה הוא?" (ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ח)] נודעה לעיר ואם בישראל בדורות שונות. וממנה יצא דבר ה' זו הלכה (מור תורם ח"מ ל' וח"ב קי"ח. הצופה להמגיד שנת ח' גליון מ' וגליון מ"ח. ושנת ט' גליונות כ"ג וכ"ד. ערוך השלם "ערך דיוסי" ובמקומות רבות בספר היקר דור דור ודורשיו). ועליית בית נתזה בלוד נודעה למקום ועד לחכמים (ירושלמי שביעית פ"ד ה"ב. סנהדרין פ"ח ה"ב. ובבלי שבת כ"ט מ'. וסנהדרין ע"ד מ') וכל אלה יתנו עוז והעצומות לגירסת הבבלי.

ד') והילקוט, ישנו בידי משני דפוסים, ועל גירסת שניהם אין לסמוך בזה. בדפוס ליוורנו (שנת ת"י) "בבית שיעורין" והפלא על המפרש בעל בריח אברהם, שלא העיר כי לא זה המקום ולא זאת העיר? ובדפוס ווארשא (שנת תרל"ו) "בבית שערים" והנני יוסיף להפליא על הגאון בעל זית רענן ז"ל, שלא כתב שוה ללא אמת? ואשתומם גם על בעל זרע אברהם, שתקן בספרי שצ"ל "בבית שערים" על פי הגירסא המוטעת בילקוט? — אמת כי "בית שערים" גם היא היתה עיר מושב לתורה ולתעודה, אתריה דר' יוחנן בן נורי (תוספתא תרומות פ"ו) ואתריה דרבי (כתובות ק"ג ב' וסנהדרין ל"ב ב') הוה. ואולם אתריה דר' טרפון הוה לוד (שבת כ"ט ב'. חגיגה י"ח מ'. תענית פ"ג מ"ט. מגלה כ' מ'. ב"מ פ"ד מ"ג. ובמס' שמחות פ"ד ה"י לפי הגירסא שמן ומקר מרן הב"י לטוש"ע סי' שע"ג ס"ג). ושם ישבו חכמי התעודה לפניו ולאחריו. ר' אלדאי הזקן (סוכה כ"ז ב') ר' חמא בר חנינא ור' הושעיה רבה (ירושלמי שקלים ספ"ה) ור' יהושע בן לוי (ירושלמי שביעית פ"ח ה"ח ותרומות ספ"ח) שם נולד ר' שמלאי (ירושלמי שבועות פ"ח ה"ג ובבלי שם ס"ב ב') וע"כ קראו לו "לודאה" (ע"ז ל"ו מ'). גם ר' אליעזר בן הורקנוס הרבין שם תורה ברבים (סוכה שם וסנהדרין ל"ב ב') ונהרו אליו ר' יוסי בן דורמסקית (חגיגה ג' ב') ור' יוסי הגלילי (עבודין כ"ג ב') ושם למדו אצלו גם ר' טרפון ור' עקיבא (סנהדרין ק"ח מ'). סוף דבר, מכל זה נראה כי גם בלעדי ר"ט וריה"ג ור"ע, היו שם זקנים אחרים, ונמנו וגמרו תלמוד גדול. וגירסת הבבלי אמת ויציב.

ה') והיודע את נפש ר' טרפון ודרכו בקדש, יאמר כי לא רחוקה היא, כי גם הפעם חזר מדבריו, ביום שמעו את מענת ר"ע הבנויה על אדני השבל הישר. — "כשהיה אדם אומר דבר מתוקן לפני ר' טרפון, היה אומר כפתור ופרח; וכשהיה אומר דבר של בטלה, היה אומר לא ירד בני עמכם" (כ"ר פ' ל"ח). כן מצאנוהו ראינוהו, פעמים ושלש מודה על האמת

לר"ע. ומספר מקצת שבחו בפניו וכלו שלא בפניו (ירושלמי תרומות פ"ח ה"ח. יומא פ"ח ה"ח. ומזר פ"ג ה"ח. בבלי קדושין ס"ו ב'. סנהדרין ק"ח ח'. וזבחים י"ג ח'. ספרי פ' נחעלותך. ומדר"ע פ"ו). ואם אחו צדיק דרכו גם הפעם, ונוסף גם הוא על האומרים "לומד גדול" אף גם לפי גירסת הספרי, אתי שפיר. כי כשהודה לר"ע וריה"ג, לא נשארו מן האומרים "מעשה גדול" בלתי רשב"ג ור' יהודה, ויכריעו השלשה את השנים. ונגמר חדין, א') התורה היא הסבה; והעבודה וגמ"ח, תכליתה. ב') אי לזאת, יבוטל למוד התורה מפני כל דבר חובת גברא. ג') ולא מפני הדבר או החלק שיוכל להעשות ביד שליח. שלמוד גדול. ד') ויבוטל בכל עת לעשות, באין שליח לעשותה בטרם תחטין — שלא המדרש עקר, אלא המעשה. וזה ברור. *)

---

*) ומצאתי בירושלמי תרי המומרים "מעשה גדול" ולעמתם תרי הסומרים "למוד גדול" — וז"ל, דילמא (מעשה) רבי חמא בר חנינא ור' הושעיה רבה, הוו מעיילין בחלון בישתא לגוד (שיהם הלכו מבית הכנסת לבית הכנסת אחר בעיר הרוח) מ"ל חמא בר חנינא לר' הושעיה "כמה ממון שקעו אבותי כאן!" (מי חנה אלפי כסף, אחר שזכו אבותי לבנות את הבתים הגדולים החלה!) מ"ל "כמה נפשות שקעו אבותיך כאן! (דמים תרתי משמע, ודמי אנשים בנפשותם, ובנו אלה) לא הוה אית בני נש דילעון בחורייתא?" (המבלי אין תלמידי חכמים היום בעיר, במקום הזה? ומה לא טוב עבו אבותיך שבעתים, בחלקם את הכסף הרב הזה, בישיבה? — להם נאות התהלה בחמרם "זה אלי ואנוהו" ובגדל כבודם על אחת שבע, אלו אמרו "אלהי אבי וארוממנהו" — ולזכר עולם יהיו זבולון ועזרים, על דבר תמכם בידי יששכר ובמעון אחיהם! אלה שמחו בלחתם, ואלה בחהלוכם!). רבי אבין עביד מילן הרעייה דסדרים רבה (בכספו עשה לחות גדולות ויפות לבית המדרש הגדול) אתי רב חנא לגביה, מ"ל "חמי מאי עבדית?" (התהבוננת על יופי הלחות החלו? ועל זה בעבר לה, אחר הכתוב לבית אלהי מהוי?) מ"ל (עליך הכתוב אומר) ויפות יבראל עושה, ויבן היכלות (הושע ח' י"ד) לא הוה בני נש דילעון בחורייתא? (ירושלמי שקלים ספ"ב).

בני הסבורים החלה, רחוים להיות נקראים בכל דור ודור, ובכל עיר ועיר ומדינה ומדינה, בחזי נדיבי עם אלהי אברהם — הלא אז תרוממנה קרנות התורה, וכבוד יבראל יגדל שבעתים — —

לא להוכיח בשער עתה בחתי. כי אם להרחיק שר' חנא בר הנינא ור' אבין, חשבו "מעשה גדול" ויעמו תוקף ר' הושעיה רבה ורב מנת "למוד גדול" ובדחוקתו כי החלטנים, לא עמו על החחכוים דבר, אחיקה כהודאה דמיא. — —

פרק עשירי.

א׳) הנה למעלה (פ״ח ס״ג) אמרתי כי גם ר׳ יהודה היה אומר „מעשה גדול״. ולא הצבתי ציונים, איה מצאנוהו אומר כן. ועתה אוסיפה, כי אחרי כן גלוה אל האומרים „למוד גדול״ — ויפלא בעיניך, א׳) מתי שמענוהו אומר כן? ומתי ראינוהו נהפך לאיש אחר? ב׳) אי זה הוא רבי יהודה? הנשיא המכונה „רבינו הקדוש״ (שבת ק״ה ב׳) והנודע בשם „רבי״ או סתם רבי יהודה, והוא בר׳ אלעאי? (ר״ה כ״ה כ״ו א׳. וכרמב״ם בהקדמתו לפיהמ״ש).

ואענך, הוא רבי יהודה בר׳ אלעאי. ואעידה בי ששה עדים נאמנים, משנה מפורשה, ושלשה מקומות בירושלמי, ושנים בבבלי, כי אמנם כן הוא. ואם כשופט צדק תמה אזן שומעת לכל אשר יעידונו, תעיד כי עדותם מכוונת.

ב׳) „כך שנה רבי, המעשה קודם להתלמוד; נמנו ונמרו בעליית בית ארים בלוד, התלמוד קודם למעשה״ (ירושלמי פסחים פ״ג ה״ז) *). וז״ל הרא״ש ז״ל (שם סי׳ ח׳) „ובירושלמי (פרק זה ה״ז) מפרש מהו שבית הרשות? ההולך אצל רבו, או אצל מי שגדול ממנו בחכמה. מכאן שנה רבי, המעשה גדול מן התלמוד. דקרי ליה רשות גבי שחיטת פסחו, ומל בנו וסעודת אירוסין״ עכ״ל. וע״ש בק״נ. — וגירסתו זאת, לא מצאה חן בעיני הגאונים בעלי מה״פ ושיו״ק, ויריבו עליה. וטעמם ונמוקם ראה בדבריהם.

והגאון בעל פ״מ, רוצה להחזיק במעוז הגירסא הראשונה. וז״ל כך שנה רבי, כלומר כך היה שונה רבי מעיקרא; אבל נמנו וגמרו בעליית בית ארים בלוד, שתלמוד קודם למעשה, מפני שמביא לידי מעשה״ עכ״ל. — ומריש הוה אמינא, אסייע לדבריו. כי לא מכאן שנה רבי שמעשה גדול, כי אם כך שנה לו רשב״ג; וביום שמעו כי זקני לוד המתיקו סוד ונועצו „למוד גדול״ בטל את דעתו מפני דעתם. וכאלה רבות בש״ס.

והתבוננתי וראיתי, כי אני אמרתי בחפזי, ושגיתי. א׳) הידעת מי הוא זה האומר, ולא המדרש עקר אלא המעשה? רבן שמעון בן גמליאל דיבנה, אבי רבי — והוה מורא אב? הא תניא „איזהו מורא? לא סותר את דבריו, ולא מכריעו (קדושין ל״ב ב׳. וספרא פ׳ קדושים) ומורין כן (רמב״ם פ״ו מה׳ ממרים ס״ג ושו״ע יו״ד סי׳ ר״מ ס״ב) וחס ליה לזרעא דאבא לסתור את דברי אביו או להכריעהו? — ב׳) ומתי נמנו וגמרו בלוד? בימי רבי? הא הכל מודים כי ממציא הסברא „למוד גדול״ היה ר׳ עקיבא,

*) כפעם בפעם תמצא בפרק זה „בעליית בית ארוס״ או ארים כלשון בירושלמי, ואולם כבר כתבתי למעלה (פ״ח ס״ג) שהוא טעות ול״ל „בעליית בית גתזה בלוד״.

ומסורת בידנו כי כשמת ר' עקיבא נולד רבי (קדושין ע"ב ב') ומעיקרא מאי קסבר ר' באמרו "מעשה גדול" לנגד ההלכה אשר הושמה לחוק ולא יעבור, רבות בשנים לפני הולדו? וצע"ג. *)

---

*) כי הוס ניחא נפשיה דרבי, לאמר הומיא לוכתא בבבל וכו'. לדעת בר מהבא יש בה. היוס יושב בחיקו של אברהם. היום נולד רב יהודה בבבל. דאמר מר, כשמת ר' עקיבא, נולד רבי. כשמת רבי, נולד רב יהודה. כשמת רב יהודה, נולד רבא. כשמת רבא, נולד רב אבי. ללמדך שאין נפטר מן העולם, עד שיצמיח לדיק כמותו. שנא' (קהלת א' ה') וזרח השמש, ובא השמש. עד שלא כבתה שמשו של עלי, זרחה שמשו של שמואל הרמתי. שנא' (ש"א ג' ג') ונר אלהים טרם יכבה, ושמואל שוכב וגו' (קדושין ע"ב ב' וב').

והנה בפתרון החדש "היום יושב בחיקו של אברהם" מביא רש"י ז"ל שני פתרונות. א') היום מת. ב') שנכנס לברית מילה. — לגירסא קמא, לו נפטר כי הוא זה רב לדעת בר מהבא נפטר מי בדורות מתרומים. ותרי רמצ"ת הוו. ולגירסא בתרא, יתכן כי רק אחד היה. ויהי ימים רבים, מימי רבי ועד דורו של ר' נחמן בר יצחק (ב"ב כ"ב ב') ויוסף על עמיו זקן ושבע ימים. — והתוס, בשם ר"י מומרים "דתרי רב לדעת בר מהבא הוו". וטעמייהו דרש"י ור"י, בתרתי (לזר מורה ה"ג דף קנ"ח) בס"ד.

ובהא דאמר מר, דר"ע, ורבי, ורב יהודה, ורבא, אמר אבי, ביום שמת זה נולד זה, רבו המהלוקת בין קורלי הדורות מרחם. ונלוו אנשי חיל למנות תשבון ימי שני חיי אחת מהם שם המלה, בזה אחר זה לרוסים. ישן מתמירים רבים בש"ס ומדרשים, מוכיחים כי התשבון הזה לישנו מסומכס. — נשא למשל, רבא. שם אמת נכון הדבר שנולד ביום שמת רב יהודה; איך התליף אמרים עם סברי דפומבדיתא? (פסחים קי"ז ב') הא גמירי דסברי דפומבדיתא הכא הכא רב יהודה ורב עינא? (סנהדרין י"ז ב'). וכי תאמר בלבבך, שקלי על רב עינא, הא מינו מפורש "מ"ל רבא לרב יהודה?" (ב"ק ל"ז א'). וגם זה בכשמת רבא, נולד רב אבי, לא יתכן. דהא שמעתא פלגו יהד בהכמה? (סנהדרין כ"ט א'. ומעילה ג' ב'). וכמו כן בכלא, נמלא סתירות להא דאמר מר.

לזה אה המקום לברר את כל זה בהחבה. אם אמרתי אסוף אאסוף את כל הדברים שנדפסו על אודות הענין הלזה, יכלו ספרי בלא בפני עלמו. ומיז זה מקומו. — ורק בדרך כלל, נראה לי גם היום לדבר אמת, את אשר הדפסתי לפני עשר שנים (אור תורה שם). שהכלית חז"ל בזה, להודיע לבני האדם, כי אלהי העברים הוא נותן בחסדו כל דור, וברוגז רחם יזכור. וביום הולדתו לאדה"ר דור דור ודורשיו (סנהדרין ל"ח ב') הרהבו מי ימלא את מקום רעהו. — ובקהתו חיו לדיק אחד מן העולם הזה, לא יאבד דורו את כל הקהות, ויבטח כי לא תלמן ישראל, שהקב"ה ברא לו יברא רפואה למכה; ויבא אחרי, מי יקום להחל את עמו, תחת הלדיק הנעדר או הנחטף בעון הדור — ולא תהיה (הם כי לא להזכיר) עדת ה' כלאן אשר אין להם רועה — ואם בא השמד, יזרח שמש. והחושב שהכלית חז"ל להודיענו כי הממלא מקום הנעדר, יולד דוקא ביום פטירת הלדיק, חיטו מלא טועה. מתי נולד שמואל? בשנת שני מלכים תת"ל או ב"ת

ג') ולי נראה ברור, שצ"ל "כך שנה רבי יהודה" והוא בר' אלעאי, ומי לא יודה שהכותב או המדפיס, הוא יותר עלול להחסיר בשגגה, מלת "יהודה" מלהחליף ולהמיר "כך" תחת "מכאן". וצדקה תהיה לנו, בהוביחנו כי ר ב י לא פליג על אביו בזה. —

תמ"ע ליזיה (ע' סדה"ד) ומתי בקשו את עלי הכהן הגדול, לשחקם? בשנת ג' מלפיס תמ"ע (שם) ולפי החשבון זה היה שמואל בן תשעה ושלשים או מרבעים שנה כשהלך עלי לעולמו? ומיכה נקרא על שמיכם וזרח השמש ובא השמש, שדוקא ביום בוא שמשו של נדיק זה יולד ממלא מקומו? ובכי פשעיה דקרא, וגר מלכים טרם יכבה (עוד ימים רבים לפני מות עלי) ושמואל בוכב בסיכל ה' (היה תלמידו מלא רוח ה', רוח הכמה ודעת). ובהגיע שמואל לל"ש או למרבעים לבינה, בקשה שמש רבו. — ושמשו זרחה עד יום כ"ח תיר ב"ש תתפ"ב (ע' רס"ו נזיר ה' מ'). ותמורה ע"ז מ'). ונממנו מלך דברי הכלב"ג והרד"ק (שופטים י"ז) כי עוד בחיי עלי, שפט שמואל את ישראל. — וזה אמת.

וכן היה גבי משה ויהושע, וכן אליהו ואלישע, ורבים כמותם, אשר התלמידים מלאו את מקום רבם בתורה ובחכמה. ועליהם יאמר, וגר מלכים טרם יכבה (לפני פרידת משה ואליהו, מן העו"ז) ויהושע ואלישע, למורי ישראל תחת מוריהם, הוכנו. — ובזה נבין מה שקוננו זקני הדור "פני משה כפני החמה, פני יהושע כפני לבנה" (ב"ב ע"ה מ') כי מרע"ה קבל תורה מסיני, דמיונו כשמש המאיר בתוקף, וכירח והכוכבים מקבלים מאורו להאיר לארץ ולדרים עליה; ויהושע לא היה ביכלתו להיות דומה לרבו בכל דבר "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, אשר ידעו ה' פנים אל פנים" (דברים ל"ד י') ומשה קבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע (ריש אבות) כשמש המקבל מאורו מידי יוצר המאורות, ומשפיע מאורו אל הירח והכוכבים. — ודוק.

ועל דרך זה שמעתי דבר נחמד בשם הגאון הגדול מוה"ר רפאל הכהן זצ"ל האבד"ק האמבורג "והבאתי את השמש בלהריס (עמוס ח' ט') זה יומו של יהושע" (מו"ק כ"ח ב') על כל המלכים היו לפניו ולאחריו, כאמר "וזרח השמש, ובא השמש" כשקשה שמש השמי זרחה שמש הבן; לא כן יהושע, שכתוב מעיד עליו "וכמוהו לא היה לפניו מלך, אשר שב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו, ככל תורת משה, ואחריו לא קם כמוהו" (מ"ב כ"ג כ"ה). ולא יכלו להשמש "וזרח השמש" שאחריו לא קם כמוהו, ויקוננו "והבאתי את השמש בלהריס" ודפח"ת.

ונחזור להת דאמר מר. תכליתו להודיענו כי לא תמנן ישראל בכל העתים ובכל הזמנים. ובמות ח"ו גדול הדור, פקודתו יקח אחר. מ') על פי רוב ממלא הבן מקום אביו, והתלמיד את מקום רבו. — ב') ואשר לא היה בן או תלמיד הדומה לו, בקום אחרי מותו אדם גדול וילך בעקבותיו, ונקרא על שמיכם "וזרח השמש, ובא השמש". — ולדוגמת מותה הש"ס המשה גדולי רבותי ישיבות ומייסדי התורה שעל פה, היו זה אחר זה בדורות לא רחוקות. ונביא גם רמיזה אחת מכתבי הקדש, לפי כי נמנתו גם רמיזת רבות. —

כי רבי יהודה בר׳ אלעאי ״ראש המדברים בכל מקום״ (מנחות ק״ג ע״ב) שקראו לו ״חסיד ואיש מעשה״ (רש״י שבת קכ״ז ע״ב) ובגלל מנהגיו הטובים (ברכות כ״ח ב׳. הטעית ל׳ ע״ב. מגלה כ״ט ע״ב. כתובות י״ז ע״ב. ומדר״ש פ״ד) אמרו עליו שהוא ״רב הדומה למלאך״ (שבת כ״ה ב׳) יצק מים בימי נעוריו על יד ר׳

ומתחיל מזמן חורבן הבית השני. ע״ב) ר׳ עקיבא. עוד מבני כנסת הגדולה, המתדלו להטעמיד תלמידים הרבה (ריש תכלת) ובהפצתו בגרות בכל ספרי מורשת קהלת יעקב, לפי מסורת הש״ס ומסורת מסר זכה להטעמיד תלמידים הרבה כמותו (ירושלמי ברכות פ״ב ה״ח ומגדרין פ״ח ה״ב. בבלי יבמות ס״ב ב׳. ב״ק פ׳ ס״ח. ומק״ט פ׳ י״ח). וגירסת התמהומת (פ׳ חיי שי׳ ז׳) היא מוטעת (הגהר שהה ד׳ גליון מ״ח). בהתהל ללמוד תורה, היה ״שמו הולך מסוף העולם ועד סופו״ (יבמות ע״ז ע״ב) ולבו נדמה לפתחו של אולם (ערובין כ״ג ע״ב) נכנס לפרדס ויצא בשלום (חגיגה י״ד ב׳) והיה דורש על כל קוץ וקוץ תילי תילין של הלכות (מנחות כ״ט ב׳) ״שהם מתניתין, ר׳ מאיר; שהם תוספתא, ר׳ נחמיה; שהם ספרא, ר׳ יהודה; שהם ספרי, ר׳ שמעון. וכולהו אליבא דר׳ עקיבא ן״ (סנהדרין פ״ו ע״ב). ויען אמרו, שהקב״ה ביום הכפורים לפדה״ר דור דור ודורשיו, כשהגיע לדורו של ר״ע, אמר לפדה״ר בתורתו, ועשה כרצונו את מותו״ (ע״ז ה׳ ע״ב) ע״כ בהל הש״ס, למותו למייסד יסוד התורה שעל פה. — ב׳) וביום המר והמהר, בעפר העיר ביתר ביד זר, אבד יברחל את שלריה גבורתו, אלה למשנה שבעל, כי גם הפלרתו אבדה — ר׳ עקיבא הפדה הגדול בעקיבו, לפני בני עולה ועל (ברכות שם ומנחות שם), וגם תלמידיו הרבים, מתו והומתו בעת אחת (יבמות ס״ב ב׳) הוי אבל גדול ליהודים, כי גדול היום האבר — — ויהמול ר׳ שלריה נחלתו, ויקם לשם מושיע ורב. שת רבי יהודה הנשיא המכונה רבי. ויהי לעמו עזרה בגולה; כעזרא בגולה. תורה וגדולה בביתו התאחדו (נטין ס״ע ע׳) רצוי למלך מלטוניוס (ע״ז י׳ ב׳) ויתוכחו בהכמה (סנהדרין ל״ח ב׳) ויאהל המלך לאכול בבית הנשיא, לחם (ב״ר פ׳ י״ח) ויאכל לו מצה אחת לפיס (ירושלמי שביעית פ״ט ה״ח). וגם נכד המלך שאלה את פיהו (נדה מ״ה ע׳) והאיש נכבד גם בעיני המלך אנטונין (ירושלמי פאה פ״א ה״ח). וגדול ליהודים, כי אחת מקדושים אשר בארץ, והופיע מבית דוד (כתובות ס״ב ב׳) שושלת הנשיאים (שבת קי״ח ע׳ ערובין ל״ב ע״ב ע״ז ל״ב ע׳). ואשר יקר מיס על יד רבי״ש (רש״י שבת ל״ב ב׳. ועי שם קמ״ז ב׳) ור׳ אלעזר בן שמוע (יומא ע״ט ב׳). ואת מוקרותיו אחת בשני הרעבון להאכיל הוגי תורה מעוני (ב״ב ח׳ ע׳) ואחת פירותי (מור חדש מ״ג פ״ד). ולחם שמים נתן לעמו, שהם סדרי משנה (פאת יקרת התורה שעל פה) כתב על ספר למען יעמדו ימים רבים (נטין ס׳ ב׳) ויסיבות יסד בכל מקומות ממשלתו להגדיל תורה ולהאדירה. — ג׳) והעיר פומבדיתא היתה עיר ואם בישראל בימים ההם. ואחת היסיבה הגדולה היה בית יהודה, לדיק יסוד עולם (הטעית כ״ד ב׳) ועל לבתו בני עיון ומודעים בשם ״שבי דפומבדיתא״ (ערובין ע״ט ב׳). — ד׳) ואחריו בא בניו רבי יוסף בר חמא (בילה ח׳ ב׳) אחי רב סעורא (ב״מ ע״ג ב׳) והנו רב חסדא (יומא ע״ה ב׳) וה׳ ברכו בחכמת

טרפון (יבמות ק״ח א׳. נדרים מ״ט ב׳). לפניו קרא את המגלה (מגלה כ׳ א׳) ובשמו אמר שמעתתא (גיר ל״ד ב׳) ואחרי כן על יד ר׳ עקיבא (יבמות ס״ג ב׳. ב״ב פ׳ ס״ח וקה״ר פ׳ י״ח). והאריך ימים רבים (תוס׳. מנחות ק״ד א׳ ד״ה מוריינא). והשתא אתי שפיר. — ״כך שנה רבי יהודה (בעוריו קנ״ח

רב הונא, ובעובר רב הסדא (מו״ק כ״ה א׳) וירבן תורה בעיר מחוזא (פסחים ה׳ ב׳) ואהרי מות מרי, בעיר פומבדיתא (גטין ס׳ ב׳) ויהי מהוב למטה ומחמד למעלה (תענית כ״ה ב׳). ובישיבותיו לרף ויזקק ויברר את הלכות התורה שעל פה — על כן רגל על לשון חז״ל לקרוא לפלפולא דמוריימא ״הויות דמרי ורבא״ מרוב פלפוליהם כמעט בכל ענין וענין. והלכתא כוותיה דרבא לגבי מרי, לבר מיע״ל קנ״ס (ערובין ע״ו ב׳. גטין ל״ד א׳. קדושין נ״ח א׳. ב״ק ע״ב ב׳. ב״מ כ״ה ב׳. וסנהדרין כ״ז א׳). — ה׳) וכבוא גם שמעו מהלה, כגן לו רב אבי יושב במתא מחסיא (שבת י״ח א׳). גם בניהו היה אומר ועוזר, לאמר ״תורה וגדולה במקום אחד״ (גטין נ״ט א׳) ויכל את אבר החל רבי, לעשות. את כל הבקלה ושריה היו מימי רבי ואילך, לרף בכרף כסף וזהב. ויסדר את התלמוד בסדורה בתרתי, כסדר המסכתות שסדר רבינו הקדוש, ועל פי עומק פלפול הויות דמרי ורבא (שבת קנ״ז ב׳) ״רב אבי ורבינא סוף הוראה״ (ב״מ פ״ו א׳). ורק דברים מחדשים, זעיר שם זעיר שם, נוספו על מלאכתו הגדולה, מאת רבנן סבוראי (ורמיזי מקצתם, איך כתב רב אבי בעצמו ״מה דרב אבי בדוקתא היא?״ ובלהי שפק הוא מהוספות רבנן סבוראי).

על תמה אהי הקורא כי הארכתי במקום שאמרו לקצר; ומפוך הוא, קצרתי מאד במקום שיש להאריך. והחקירה בזה היא רחבת ידים מאד. ומלין מגמתי היום, רק להביא את המאמר, כשמש ר״ש גולד רבי וכו׳ על מכונו. מהרי רומי (בית הלמוד שנת ד׳ ח״ת) כי הכס מהד הומיל לשמוע את גירסת הב״ח, כי ל״ל ״דאמר מר עד שלח מת ר׳ עקיבא ״גולד ר׳ יהודה (והוא בן שלעלי) עד שלח מת ר׳ יהודה, גולד ר׳ יהודה הנשיא. עד שלח מת ר׳ יהודה ״הנשיא גולד רב מהא בר מהכא; עד שלח מת רב מהא בר מהכא גולד רב יהודה, ללמדך ״שאין לדיק נפטר מן העולם עד שנברא לדיק אחר כמותו״. ועל דברת התכס ההוא ״הוסיפו ״התחדושים עד שלח מת רב יהודה גולד רבא, עד שלח מת רבא גולד רב אבי״ עכ״ל. — ולדעתי אין צריך להוסיף ולגרוע כל כך בלשון חז״ל וכסדר הדורות, כי תכליתם היתה רק להמשיכנו כי שלשלת התורה התחברה מימות ר׳ עקיבא ועד התימת הב״ח. ומם לתנא יותר מצי לקלים הנאים ותמוהים הנמלאים בספרי התורה שעל פה, כלם היו אבי אב, ובמות האחד מהם, תבד דורו טובא הרבה, ויהקרו מי הוא הדיוט למלא את מקומו. ובקומו, נקרא ״וזרח השמש ובא השמש״. לא כן תמצא אלה. ו׳) על פי ר׳ עקיבא נתחברו התוספתא, הספרי וספרא, ושתם משנה. ב׳) רבי סדר את המשנה. ג׳) ר׳ יהודה החזיק במעוז היטיבה להגות במשנה. ד׳) רבא הגדיל הרחיב את הפלפול והסברת. ה׳) ורב אשי סדר את התלמוד. — על כן יאמר כי כשמת זה נולד זה, הלי ״נולד״ על דרך הכתוב ״ועלין יאמר היום ואיש יולד בה״ (תהלים פ״ז ה׳). להם נאות להקרא, מיסדי ובוני תמונות התורה שעל פה. הזקנים בדוקתם היו הבריתם, ויסיעו למלאכתם בקדם;

"שביתת הרשות" להולך אצל רבו או אל הגדול ממנו בחכמה, בעת לבחון את הפסח ולמול את הבן. כדעת ר' טרפון, שסובר) מעשה קודם לתלמוד (ובלמדו אצל ר' עקיבא, היה צורך להפך. וכי תימא מיך הלך על ר' טרפון לעוריו?) כי נמנו וגמרו בעליית בית ארים בלוד התלמוד קודם למעשה. ודוק היטב.

ד') "חישן תחת המטה (בסוכה) לא יצא (דהמטה נחשבת לאהל, ומפסקת בינו ובין הסכך הסוכה, ועיקר ישיבת סוכה, לכילה, שהיה ולינה) אמר רבי יהודה, נוהגין היינו, שהיינו ישנים תחת המטות (בגמ' מפרש טעמא, דלא אתי לאהל ערעי, ומפסל לאהל קבע) בפני הזקנים, ולא אמרו לנו דבר (סוכה פ"ב מ"ח).

לא להורות הלכה למעשה קאתינא, כי אם להבין את המעשה שספר ר"י ממנהגו ומנהג חביריו לעיני הזקנים, כי בגופא דעובדא, יש לשאול הרבה. א') בא ר"י לחלוק על הת"ק, או לא? אם לחלק יצא, הוה לה להמשנה לכתוב כדרכה, ור' יהודה אומר יצא, ונוהגין היינו וכו', הלא אז היתה שתיקת הזקנים עד אמונים, שיצא. ומדלא כתבה בלשון זאת וכדומה לה, שמע מינה דר"י מודה לת"ק, שלא יצא; ואיכה יביא מעשה כי הוא וחבריו

והלעזרים לימים היו תלמידיהם; וכל הדורות מהריהם, הוה הוה תלמידי תלמידיהם. וזה ברור לדעתי.

ומלו היה פירוש הדברים כפשוטם, דדוקא ביום שמת זה נולד זה; קשה לגיסא בתרא דרש"י, למה לא מתה הש"ס כי גם רב מדפא בר מהסא היה מפיר לאחרי שנקבר שמשו על רבו? וכי תימא יען בן שמונה ימים היה ביום הקבר, לא נחשב לממלא מקום רבינו הקדוש; מי לא ירקוד את הלחן זה הדחק? הן יהושע היה בן שתים ושמנים שנה במות מרע"ה, ושמואל כבן מרובעים במות עלי, ונחשבו למשורות מפליגים תחת רבם; ולמה יגרע נחלת רמב"ם? אלא ודאי כדלמרן. רמב"ם מדם גדול היה, ומי יתן כל עם ה' כמוהו; מכן יציבת רב יהודה גדלה מיציבתו. ע"כ זכה ר' יהודה להחשב לממלא מקום רבינו הקדוש.

ודע כי במדרש (במ"ר פ' י"ח) נמצא סדור אחר בדורות המזכרות. ובנוסחאות אחרות (קה"ר פ"ח ה'. מדרש שמואל פ"ח. ילקוט תורה רמז ק"ג, ושמואל רמז ל"ט) ונמיכי כי אנו אין לנו אלא גירסת הבבלי, ומיהא לא חזיא. ותמ"מ להלריך.

ובמוצש ליום שמת ר"ע, וליום שנולד רבי, דברי ריבות בין גדולי סופרי דברי הימים לבני ישראל. והחכם הגדול רלי"ש גרשון (ח"ד דף ר"י) נותן תותחיו תותחים, על פי מאמרי חז"ל, כי בערבך תרבץ שבה שנה, נולד רבי אחרי מות ר"ע. — ואיך התכן גירסת הירושלמי פסחים (פ"ב ה"ז) "כך שנה רבי" שמעתה גדול, הא נולד רבות בשלש אחרי שמתו וגמרו בלוד? ומעתיקת מאי קסברי? וזה יהן תומן לגירסתו "רבי יהודה" והוא רבי אלעזר. אילמא מביא מדרשו של ר"ע, ונכנס לביתו מדרשו דר"ע. וזה ברור למודה על האמת.

נהגו לנגד הדין? וחלילה לזקנים רואים בני הנעורים עושים שלא כהלכה, ולהחריש? — ב') ואם אהל עראי אינו מבטל אהל קבע, מאי רבותייהו דהזקנים שראו ושתקו? הא דינא הכי? — ג') קשיא ממנ"פ. במאי עסקינן, אי הוה להו לר"י וחבירו סוכה אחרת ומקום ללון תחת הסכך הסוכך; למה זה לא הלכו שמה? ואי לא הוה להו סוכה אחריתי, ובסוכה אשר יישנו אפס מקום, עד אשר נאלצו לשכב תחת המטות; היש מצטער גדול מזה? ופטורים היו ממצות לינה בסוכה (סה פ"ב מ"ט. ירושלמי סה ה"ה. ובבלי סה כ"ו ע"ז. רמב"ם פ"ו מה' סוכה ה"ב ושו"ע או"ח סי' תר"מ) והיה להם להזקנים לאמר "לכו בנים, שובו לכם לאהליכם, ושכבו על משכבכם, ולא תחטאו בהיותכם מצטערים ואנוסים, ואונס רחמנא פטריה!" — ד') ובמאי עסיק הת"ק? בלתי ספק בהיכי דאפשר לשכב תחת הסכך; ואיך מביא ר"י מעשה ממנהג, היכי שלא היה אפשר? וכי דנין אפשר, משאי אפשר? — ה') ומה דעתו של ר"י, אם יצא אדם ידי חובת ישיבה ואכילה ושתיה, תחת אהל עראי בסוכה? — וחפשתי ולא מצאתי מי שהעיר על קושיות אלו, הראויות לשים אליהן לב מבין, להבין את דברי המשנה.

ה') דע, כי רק לענין לינה בסוכה, ובמקום שיש קיום ת"ת, אומר ר"י שאהל עראי אינו מבטל אהל קבע. ואולם לעניני ישיבה ואכילה ושתיה, מודה גם הוא שאהל עראי מבטל אף במקום שיש קיום ת"ת. — האמנם גם לינה היא חובת גברא, והדעת נותנת שת"ת נדחה מפניה, שלא המדרש עקר אלא המעשה [ועל כיוצא בה, שאלו בירושלמי (ברכות פ"א ה"ב) ולא מודה רשב"י, (שמותיו מומנתו) שמפסיקין לעשות סוכה ולעשות לולב? ולית ליה לרשב"י, הלמד על מנת לעשות, ולא הלמד שלא לעשות? וכו' ע"ש. וראה (לעיל פ"ד ס"ה)] יש הבדל דק, בינה ובין שאר החיובים בסוכה. — הישיבה, מפורשת בתורה "בסכות תשבו שבעת ימים, כל האזרח בישראל ישבו בסוכות" (ויקרא כ"ג מ"ב) ודרך הסועד, לשבת ולא לעמוד "וישבו לאכול לחם" (בראשית ל"ז כ"ה) וישבו לפניו (שם מ"ג ל"ג) כי תשב וגו' (משלי כ"ג ל') ושתיה בכלל אכילה; ע"כ נקרא לסעודה "משתה". — מפניהן, נדחה ת"ת. ולגביהו, הכל מודים שאף אהל עראי מבטל חובת סוכה. לא כאלה לינה, חיובה נדרש "תשבו כעין תדורו" (סוכה כ"ו ב') במקום שאין בטול ת"ת, נחשב גם אהל עראי למבטל אהל קבע; ורק במקום שיש קיום ת"ת, מיקל ר' יהודה ואומר שאהל עראי איננו מבטל אהל קבע. — ומביא ראיה לדבריו, שיש להקל מפני ת"ת, ממקרה אשר קרהו ואת חבירו. ומעשה שהיה כך היה, הוא וחבירו, למדו גם בלילי החג עד חצות הלילה בבית מדרשו של ר' עקיבא, כדרכם תמיד. והימים ימי

צרה ליעקב, אחר חורבן ירושלים ולפני חורבן ביתר. ויפחדו התלמידים מפחד בלילות, לשוב באישון חשך איש איש אל סוכתו. וסוכת רבם קצרה מהכיל ממות לפי מכסת נפשותם — ואלה אשר לא מצאו מקום ללון תחת הסכך הסוכך ממעל, נאלצו ללון תחת אהלי עראי — ורבם וגדולי תלמידיו הזקנים, ראו את מעשיהם זה, ולא אמרו להם "מה המעשה הזה אשר אתם עושים? וכי "מדוע לא שבתם איש איש לסוכתו בעוד יומם? הטרם תדעון כי הלן תחת "אהל עראי, לא יצא ידי חובת סוכה? מה שעבר, עבר. ומן הוא והלאה, יבוטל "למוד הערב בכל לילי החג, כי מעשה גדול!" — שמע מינה אודיי אודו "שלמוד גדול מן לינה בסוכה. ודוק היטב.

ו) וכאשר הרציתי את הדברים האלה (תוס' סוכות תכל"ב) לפני הרב הגאון האמתי המפורסם מו"ה אברהם שמואל בנימין סופר זצ"ל האב"ד דק"ק פרעסבורג, הוטבו ת"ל בעיניו מאד. והביא ראיה ברורה לדברי. כי את זו דרש רבה בר בר הונא, מותר לישן בכילה (תחת תופת תחגיס סם היא פרוסה כמכל, תחת הסכך) אעפ"י שיש לה גג, ואעפ"י שגבוהה עשרה. כמאן? כר' יהודה. דאמר לא אתי אהל עראי ומבטל אהל קבע. דתנן א"ר יהודה, נוהגין היינו לישן תחת המטות בפני הזקנים (סוכה י"ח ב') ודוקא לענין לינה, ולא לענייני ישיבה אכילה ושתיה. דלגבי יהו הכל מודים שכל דבר המפסיק נחשב למבטל אהל קבע. ואף גם הלינה, היכי שאין בטול ת"ת, חובתה רק תחת הסכך. — והת"ק סובר "תשבו כעין תדורו" היא חובה, ומעשה גדול. וטוב לגבר לבטל את למודו אצל רבו, כאשר ידע מראש שיאלץ ללון תחת אהל עראי. ור"י אומר דלכתחלה יוכלו להחל ללמוד, ואם יאלצו אח"כ ללון באהל עראי, אין עול. דלגבי לינה, למוד גדול. ורבה בר בר הונא משתעי ג"כ רק כשיש בטול ת"ת. מדהביא ראיה ממנהג ר"י וחביריו, שנהגו כן בסוכת רבם. — והזקנים ששתקו, אולי היו הזקנים שנמנו וגמרו בלוד, שלמוד גדול מדבר שאיננו מפורש בקרא להדיא. אף שהמעשה גדול לגבי ישיבה ואכילה ושתיה. ודפח"ח.

ז) וארווחנא בזה, להבין ירושלמי תמוה. אהא דתנן, א"ר יהודה נוהגין היינו וכו', פריך "מהלפה שיטתיה דר' יודה? תמן הוא אומר המעשה "קודם לתלמוד; וכא (וכאן) הוא אומר הכין? סבר רבי יודה הישן תחת המטה "בישן תחת הסוכה וכו' (סוכה פ"ב ה"ו. וע"ש בקה"ע, פ"מ ומה"פ) איש איש על פי דרכו בקדש.

וקשה: א) איה מצינו שהחליף ר' יהודה את שיטתו? ב) "תמן הוא אומר" המשנה אומרת "לא כי הוא!" והתלמוד עונה "איננו עמדי!" ג) ואם

לא כפירושי, איך מוכח מן המעשה שמספר ר' יהודה ממנהגו, דסבר ליה תלמוד גדול? —

אמנם כונת המקשה כאן, על הירושלמי פסחים (פ"ג ה"ז) ששם היתה הגירסא בימי קדם "כך שנה רבי יהודה" ומקשה עליו שפיר, רמי דר' יהודה אדר' יהודה. דאלת"ה, אלא רבי היה השונה שם, קשה על המקשה "גברא אגברא קא רמית?" — וזה פירושו, רבי יהודה סותר את עצמו? ממנהגו כאן, נראה שהקדים את התלמוד ללינה בסוכה; ושם נאמר שהיה שונה המעשה קודם לתלמוד? ומשני, כי באמת החליף את דעתו, בימי נעוריו בלכתו אחרי דעת ר' טרפון רבו, היה שונה מעשה גדול; ואחר כן בלמדו אצל ר' עקיבא, היה נוהג לישן תחת אהל עראי במקום שהיה חשש בטול ת"ת. והזקנים שראוהו עושה כן והחרישו, הן המה הזקנים שנמנו וגמרו בלוד שת"ת גדול. ואולם במקום שאין בטול ת"ת, מודה ר"י שחובת לינה היא רק תחת הסכך הסוכך. וזה ברור לדעתי.

האמנם הגאונים הנ"ל מפרשים שר"י חולק על הת"ק בכל ענין, ואנכי תולעת ולא איש נגדם. לא להורות הלכה למעשה כי אם לפרש את סוגיית הירושלמי באתי. ופירושים ובאורים, כקטן כגדול תשמעון. — והן גם הגאונים הנ"ל אומרים שר"י וחבריו נהגו כן, למען יוכלו לשמוע את תורת רבם בעמדם בלילות. דאל"כ אין מבין את קושיית המקשה "מחלפה שיטתיה דר"י?" איה מצינו שהורה להפך? ואני בעניי הבאתי ראיות לדברי. והמעיין היטב, ואיננו מעדת העקשים והמעקשים, יעיד כי פירושי זה הוא נכון וברור.

ואפלא על הגאון בעל פ"מ ז"ל, כי בפירושו לירושלמי סוכה, כתב וז"ל "מחלפה שיטתיה דר' יודה, תמן הוא אומר המעשה קודם לתלמוד, לעיל בפ"ג דפסחים הלכה ז"ן, קאמר רבי יהודה הכי בהדיא" עכ"ל אות באות. ובפירושו לירושלמי פסחים, חשב גם הוא שהאומר שם כן, הוא רבי היינו ר' יהודה הנשיא; וכאן, הוא כותב שגם שם הוא סתם רבי יהודה במתניתין, בר' אלעאי? וצע"ג.

ח') ולמען לא ישמח עלי אויב ומתנקם לאמר "בר שביב וניים המחבר חזה באהל קבע או עראי, אמר להדא שמעתתא" אביאה עוד שני עדים נאמנים. חד בבלאה, וחד ירושלמאה, ועדותם מכוונת. — "מבטלין ת"ת "להוצאת המת ולהכנסת כלה. אמרו עליו על רבי יהודה בר' אלעאי, "שחיה מבטל ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה. בד"א כשאין שם כל צרכו, "אבל יש שם כל צרכו, אין מבטלין (מגלה כ"ט מ'. וכתובות י"ז מ').

וקשה, א') איה איפא מצינו שאמרו עליו כן? ב') ומהוע רק הוא לבדו היה נוהג כן? ג') וכי תימא גם זה אחד ממנהגיו הטובים (לעיל פרק זה ס"ג)

מה חדוש הוא שבטל ת"ת מפני חובת גברא? ד') ומדוע כשאין לו כל צרכו, עשה כר' טרפון; וכשהיה שם כל צרכו, היה עושה כר' עקיבא? —

תא ואחוי לך, ללמוד סתום בבבלי, מן המפורש בירושלמי (לעיל פ"ב ס"ב) "רבי יהודה כשהיה רואה את המת ואת הכלה מתקלסין, היה נותן עיניו "בתלמידים, ואומר המעשה קודם לתלמוד, נמנו וגמרו. בעליית בית ארים בלוד, "התלמוד קודם למעשה (ירושלמי הגיגה פ"א ס"ז) *).

וגם על הירושלמי הזה, קשו הקושיות שהקשיתי על הבבלי? ועליהן יש להוסיף, א') כך היה אומר "המעשה קודם לתלמוד, נמנו וכו' התלמוד קודם למעשה" דבריו האחרונים סתרו את הראשונים? ב') ואם באמת המעשה קודם, איך נמנו וגמרו בלוד שהתלמוד קודם למעשה? ג') מה הוא פירוש, נתן עיניו בתלמידים? —

הוא הדבר אשר דברתי, בימי נעוריו למד את תלמידיו, דעת ר' טרפון רבו, לבטל ת"ת ללכת אחרי ארון כל מת ומת, ולשמוח על כל כבוד חופה, שמעשה גדול; ובלמדו מפי ר' עקיבא, שלמוד גדול, לא ידע לשית עצות בנפשו, בקול מי משני מוריו ורבותיו ישמע? ויעש לו פשרה, כשלא היה להמת כל צורכו, חשבהו למת מצוה, וילך עם תלמידיו ללוותו, כדעת ר' טרפון, שמעשה גדול; וכשהיה לו כל צורכו, עביד כר' עקיבא "למוד גדול". — ותלמידיו כראותם הלוית המת, ורבם לא קם ולא זע ממקומו, ויפלא הדבר בעיניהם? וינסו אליו דברים "ילמדנו רבנו, מה היום מיומים? מדוע אתה יושב ולומד, האם לא שמעת קול שיפורא דשכבי? (מו"ק כ"ז ב') מעקרא מאי קסברת, ועתה מה אתה סובר? תורה היא וללמוד אנו צריכים!" — ויענם שפת אמת: "אנכי שלומי "אמוני ר' טרפון ור' עקיבא. זה אלוף נעורי, ואנוהו; וזה מורי המובחק, "וארוממנהו! זה למדני, מעשה גדול; וזה למוד גדול. ולצאת ידי "שניהם, עשיתי לי פשרה, כשאין להמת כל צורכו, הנני עושה כר' טרפון; "וכשיש לו כל צורכו, כר' עקיבא. ואינני כמכריע ח"ו בין שני רבותי, ולא "בחולק עליהם, כי כן נמנו וגמרו בלוד, וכן הסכים גם ר' טרפון, כשמעו "טעמו של ר' עקיבא. — והעז אמנה כי מצות הכנסת כלה, קלה היא ממצות "חסד של אמת, ועליהן אמר שלמה פלס מעגל רגלך (לעיל פ"ד ס"ב) טוב "ללכת אל בית אבל, מלכת אל בית משתה (קהלת ז' ב') וכשיש שם משמחים

*) גם מכאן רמיזה ברורה, כי בירושלמי פסחים, ל"ל "רבי יהודה" ולא "רבי" בהיות הדברים מהדיוט עם, עם דברי הירושלמי דהגיגה. — וזה יגדיל הפליאה על הגמון בעל פ"מ ז"ל? —

„גם בלעדנו, למוד עדיף. ומה גם ת"ת דרבים" — וילמד את תלמידיו, כי מן הוא והלאה כאשר ירוזם להם בעיניו לקום ולצאת; יקומו ויצאו עמו ללות את המת. — למען לא יאלץ לספר כפעם בפעם מעשה שהיה, הנוגע לכבוד רבותיו. — ודוק היטב, כי הוא ענין חדש ת"ל.

ולמשופטי אתחננה, כי בטרם יקראו „טעית! שגית!" יענו מענה המתיישבת על הלב, על כל הקושיות שהקשיתי בפרק זה. ואם דבריהם ייטבו מדברי, אבטיחם נאמנה להודות להם על האמת ולכרוע במודים דרבנן. —

פרק אחד עשר.

א) בארבעה פרקים האחרונים, בררתי והוכחתי, כי כל החולקים עם ר"ע בדבר הזה, הודו לדבריו. ולא נותר מהם רק אחד, והוא רשב"ג. ויש לחקור, הא כלל גדול אמר רבב"ח א"ר יוחנן (ב"מ ל"ח ב') כל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו, הלכה כמותו. חוץ מערב (ב"ב קע"ג ע') וציצין (נזיר ע"ח ע') וראיה אחרונה (סנהדרין ל"ח ב') ורבה בר הונא מוסיף אף גם ציצין וראיה אחרונה (ב"מ שם) והן מאמרו של רשב"ג „ולא המדרש עקר אלא המעשה" כתוב הדר הוא במשנה דאבות? והלכה כמותו? *).

אמנם האי כללא, איננו מוסכם אליבא דכולא עלמא. שיש חולקים עליו. ומנו? ר' אבא בר יעקב, דאמר „אמוראי נינהו אליבא דר' יוחנן" (שם) וגם רבא בשם ר' נחמן נוטה לזה.

ולענין הלכה, פלוגתא דרבוותא, א) רבינו חננאל (תוס' ברכות י"ז ב' ד"ה רב שימי) ורבינו תם (תוס' ב"מ ס"ח ע' ד"ה מלמא. ושם ק"ד ע' ד"ה מכו) סוברים כרבב"ח. — ב) ולעמתם, דעת רב אלפסי (פ"ק דב"ק) דלא פסקינן כרשב"ג, אלא היכי דמסתבר טעמיה. וכן כתבו, הרא"ש (ב"ק פ"ו סי' ה') והר"ן (כתובות פ"ו מ"ד) וראה בש"ך (חו"מ סי' קע"ח ס"ק ט'. ושם סי' שפ"ו ס"ק י"ב) וכן היא דעת הרמב"ם (פ"ו מה' חובל ומזיק ה"ב) ואתה תחזה מ"ש הרה"מ והלח"מ (שם פ"ז הי"ח) ותוי"ט (עדיות פ"ח מ"ז. ופסחים פ"ד מ"ה) וע' ב"ח (טוי"ד סי' תל"ג) בשם רש"ל.

ולנגד זה, הלכה רווחת בישראל, שהלכה כר' עקיבא מחבירו. ומה שפסק הרמב"ם (פ"ע מה' מלכים ה"ה) כר' ישמעאל לנגד ר"ע? כבר כתב מרן (שם) מפני שהכתוב מסייע ליה לר' ישמעאל. וע' (פ"ג מה' בית הבחירה ה"ב)

---

*) הנה ידידי ז"ל הרב החריף ובקי החכם מו"ה מו"ה נ"י, קבץ את כל המקומות שנזכרו דברי רשב"ג במשנה וברייתא (הנמצא שנה רביעית בגליונות ל"ח ול"ט) ראה שם, ודעת לנפשך יעשה.

וכ"מ (פ"ה מה' מ"ת ה"ט) ומג"א (רי"ס ס"ו"ד). ובדיני אבלות, קי"ל כר"ע אף לנגד הרבים (מו"ק כ' ב') וכן הלכתא (רמב"ם פ"ז מה' אבל ה"ט). ומוז"ע יו"ד סי' ת"ב ס"ח) וע' (נרכות ל"ו ב') ולרשב"ג האומר מעשה גדול, אין ראיה מברעת מן המקרא; ואולם ר"ע הביא טעמים מספיקים ממקראי קדש שלמוד גדול (לעיל פ"ז ה"ג) ואלו היה יחידאי נגד רשב"ג, היתה ג"כ הלכתא כוותיה, ומה גם כי ברבים עמדו.

ב') ואמנם אלו ואלו דברי אלהים חיים. בהיות הלמוד סבת העבודה וגמ"ח, הוא נדחה מפני כל חובת גברא. ואף גם מפני חובת הקיום והעשיה, היכי דלא מצי משוי שליח בעתו, ויש לחוש פן תחמיץ, בהיות התכלית גדולה מן סבתה. — וזה פירושו "ולא המדרש עקר (הלמוד גדול מאד, וכל זמן מיגו רק הסבה. ומה היא תכליתו?) המעשה!" — אם כן איפא, מר אמר חדא, ומר אמר חדא, ולא פליגי.

וכן הלכתא "וחייב לשכור מלמר לבנו ללמדו וכו'. מי שלא למדו אביו, "חייב ללמד עצמו כשיכיר. שנא' (דבריס ו' ז') ולמדתם אותם, ושמרתם "לעשותם. וכן אתה מוצא בכל מקום, שהתלמוד קודם למעשה, מפני "שהתלמוד מביא לידי מעשה; ואין המעשה מביא לידי תלמוד (רמב"ם פ"א מה' ת"ת ה"ג) ואין לך מצוה בכל המצות כולן, שהיא שקולה כנגד תלמוד תורה. "אלא ת"ת כנגד כל המצות כולן, שהתלמוד מביא לידי מעשה, לפיכך התלמוד "קודם למעשה בכל מקום. — היה לפניו עשיית מצוה ות"ת, אם אפשר "להעשות ע"י אחרים, לא יפסיק תלמודו; ואם לאו, יעשה המצוה ויחזור "ללמודו (שם פ"ג ה"ג וד').

וכן יורה יורה גם מרן "ת"ת גדול מכבוד אב ואם" (ש"ע יו"ד סי' ר"מ ס"ג) "ות"ת שקול כנגד כל המצות. היה לפניו עשיית מצוה ות"ת, אם אפשר "לעשותה ע"י אחרים לא יפסיק; ואם לאו, יעשה המצוה ויחזור לתורתו (שם סי' רמ"ו סי"ח) וע' טור (או"ח סי' תרפ"ז).

להכנסת כלה והלוית המת, מתיר הרמב"ם לבטל את הלמוד, בתנאי קודם למעשה "בד"א כשאין לו כל צרכו; אבל יש לו כל צרכו, אין מבטלין" (פ"ד מה' אבל ה"י) ונקט לשון הש"ס (מגילה כ"ח ב' וכתובות י"ז ב') שכן עשה ר' יהודה בר' אלעאי (לעיל פ"י ס"ח) וע' בשאלתות (שאלה ל"ד) ובדברי הרב הגאון הגדול בעל "העמק שאלה" נ"ע. — ומרן פוסק אף כשיש לו כל צרכו, מבטלין (ש"ע יו"ד סי' שמ"ו ס"ו) "ויש שמך לדבר. שתמצא בקהלה, עת ללדת ועת למות, "שהם בלמ"ד; ותמצא עת ספוד ועת רקוד, בלא למ"ד? כלומר, בעת ספוד "היינו בהוצאת המת, ובעת רקוד כשמרקדין לפני הכלה, מבטלין הלמוד (מבוה"ש שער ט').

"מי שהיה עוסק בת"ת, והגיע זמן התפלה, פוסק ומתפלל. ואם היתה תורתו אומנתו, ואינו עושה מלאכה כלל, והיה עוסק בשעת תפלתו, אינו פוסק, שמצות ת"ת גדולה ממצות תפלה. וכל העוסק בצרכי רבים, כעוסק בדברי תורה" (רמב"ם פ"ו מה' תפלה ה"ח) "היה עוסק בת"ת, והגיע זמן ק"ש, פוסק וקורא ומברך לפניה ולאחריה. היה עוסק בצרכי רבים, לא יפסיק, אלא יגמור עסקיהן, ויקרא, אם נשאר עת לקרות" (שם פ"ב מה' ק"ש ה"ב). ומקור דבריו בתוספתא (ברכות פ"ג ה"ו) ונוסחת הירושלמי (שם) משובשת. וכבר העירו הגאונים בעלי פ"מ ומה"פ, שנוסחת התוספתא עקרית *).

וז"ל מרן (ה' ק"ש שם) "וכתב ה"ר מנוח, ודוקא בדורות הראשונים שהיו "עוסקים עם הצבור לשם שמים. מיהו ליכא כפיקא, דהשתא נמי אם עוסקים

*) למעלה ליה לר' יוחנן מילתא סבא בבבל. תמה, ולמה (דברים י"ח ב"ה) למען ירבו ימיכם על האדמה, כתיב; אבל בחו"ל לאו? כיון דלמעלה ליה מקדמי ומהכי לבי כנישתא, למה היינו דלמעלה להו (ברכות ה' ה'). ולזה למרי מועד הגמון מהרש"ל ז"ל. ולדעתי ר' יוחנן לטעמיה, ה') מ"ר יוחנן משום רשב"י, קשה תרכות רעה בתוך ביתו של אדם, יותר ממלחמת גוג ומגוג (שם ז' ב'). כ') ומ"ר יוחנן משום רשב"י, מותר להתגרות ברשעים בעוה"ז (שם) בכתוב (משלי כ"ח ג'). ג') על כן למה ר' יוחנן "מכדי דכתיב (דברים כ"ה ה"ב) ונתן ה' לך שם לכ רגז, בבבל כתיב?" (נדרים כ"ב ה') כי כוותא לא מצלו שם מבותנו הגוים, מזות; ורבים לוחמים להם מסביב — — ובמעם הזה מקלר ימים (תענית כ' ב'. מגלה כ"ט ה'). ושמומה, מילתא סבא בבבל? בתרץ שנתן להם לב רגז, וכל ימיהם כעם ומכתובים? למה כת מבנים כתם? מילתו מוחיב לה, ומילתו מפרק לה. ד"ר יוחנן משום רשב"י "כל הקובע מקום להפלתו, מוביו גופלים לפניו" (ברכות שם) [וכן יעץ ר' אליעזר את מר עוקבא "השכם והערב עליהן לבית המדרש, והן כלין מאליהן" (נטין ז' ה')] וכשמעו שבני בבל הם שחוליס בבית ר', שהר וערב הם שוקדים תפלה לאל חי, ובזמן שקולו של יעקב נשמע בבתי כנסיות ובתי מדרשות, אין ידי עשו שולטות (ב"ר פ' ס"ה ופתיחתא דאיכה) ויאמר, הנה אלהי יעקב בעזרם, הוא מפיל את חויביהם לפניהם — ה' הוא מלחמה לוחם את מלחמתם, והמה יתרישון ולא יבגזון — והייתי דאמרי להו. —

והאמרתי זאת בדרוש (פ' תולדות תרמ"ב) בקוש תרכות תגשים, מספסוף בני בלי שם "עוררי בני שם" בתרעות הגפון, לתכול את יעקב בכל פה, קחת מסוה התמונה — — והוכחתי כי שנאת דבריס נהוגים עהה לכלל ישראל, שבעתים מבבל העתים. ו') השלוס הפנימי בתרעומתו ובעריגה. כי בעת לעשות לעומת הכלל, הפרו טובת הפרט. ז') למסוף כסף רב, לעומת תהיה הגוליס. ג') ומס נחזק את עמודי התורה והעבודה, יפיל קולו של יעקב את חוגלותו לפניו — ה' ילחם לנו, ועד לדק ישיב מספטנו — והוא יפקח עיני העמים ומלכיהם ושריהם, לרחות את לדקתנו, ואת רשעת הגחרים בנו, וילילו עשוקים מיד עושקיהם כח! — ושלום על ישראל. —

"עם הצבור אפילו להצלת ממונם, ואין מי שישתדל אלא הוא, אינו פוסק, "שהעוסק במצוה פטור מן המצוה. עכ"ל. ומ"ש ודוקא בדורות הראשונים, אין "לו טעם. עכ"ל. וע"ש בלח"מ. *)

ומפסיקין אף למקרא מגלה (רמב"ם פ"ג מה' מגלה ה"ח. וטוש"ע או"ח סי' תרפ"ז ס"ג) וע"ש בדברי אא"ז הגאון הב"ח ז"ל. — ומי שאין לו מי שיבדוק בעדו את החמץ ברשותו, לא יתחיל אור לארבעה עשר, ללמוד, עד שיבדוק, אפילו אם יש לו עת קבועה ללמוד (סס סי' תל"ה) וע"ש בט"ז, מג"א, חק יעקב, הגר"א ובאה"ט. —

כי על שלשה עמודים דתנו הקדושה עומדת. ואלו האחד שיפול; ירופפו גם שאר שני עמודיה — יחדיו יפולו — ושלשתם יהיו תל עולם — וכאמור (לעיל פ"ד ס"ב) לכל זמן ועת "זמן תפלה לחוד, וזמן תורה לחוד" (קהת ג' ח') עת ללמוד; ועת לעבוד; ועת לגמול חסד. — והאומר "אין לי אלא תורה" אפי' תורה אין לו, שנא' (דברים ה' ו') ולמדתם אותם, ושמרתם לעשותם. כל שישנו בעשיה, ישנו בלמידה; וכל שאינו בעשיה, אינו בלמידה (יבמות ק"ט ב') אלו העשיה שתכלה, דמיונה כנר שיכלה; ואלו הלמוד שיחסר, דמיונו כאש אשר שקעה ונכבתה (לעיל פ"ג ס"ג).

ג') בוא וראה כמה חביבות מצות על משה רבינו, שכל ישראל כלם נתעסקו בביזה; והוא נתעסק במצות (נקהתו תת עלמות יוסף עמו) שנא' (משלי י' ח') חכם לב יקח מצות (סוסה י"ג ח'). — ומאי דכתיב (קהלת ה' י') אוהב כסף לא ישבע כסף? זה משה רבינו, שהיה יודע שאין שלש ערים שבעבר הירדן קולטות, עד שלא נבחרו שלש ערים בארץ כנען, ויבדל שלש ערים (דברים ד' מ"ח) כי אמר "מצוה שבאה לידי אקיימנה" (מכות י' ח').

---

*) פירושו על הגמון המוה ס"ר מנוח על הרמב"ם ז"ל, מימנו בחוכר הספרים מסר הגני מלכים בזה, לעיין בו. ובפירושו הד מן קמאי, תלמיד הר"ם, ורבינו רמוכן בן חיים, ורבו של הרב המאירי ז"ל (רמה מדוקין במאמר היקר "קונטרס הרמב"ם" סימן 130) ומכן מביאו במקומות שונים; מקום כי הכמי העודם ימלא מנוח, בחתי טעם לדבריו. — לדעתי ספר שמיני מונח היה לעיני מכן, וחסרים בו שורה אחת. וכל"ל: ולא כמי שאומר, דדוקא בדורות הראשונים, שהיו עוסקים בכל אחד — מיהו ליכא ספיקא דהשתא נמי וכו'. — וזה פירושו, בדורנו לו בדור שלפנינו, הוחיל הכם אחד להבדיל בין העוסקים בגמרי בעבר בימי קדם, ובין העוסקים לעוכת הכלל בימינו. וירא ה"ר מנוח, וימלץ "מי יתן לו החופש לעשות את רמתי ישראל לכף חובה? טמון בלב חיש, קמבטיח לן? רק ה' לבדו הוא כוחן כליות ולב — וככל הדורות יהיכבו העוסקים בגמרי בעבר, לעוסקים בשמונה ולעשה אחים. ודיש שוה בדור דורו" — כ"ל לאת טעם לעשה לדבריו. ומעבר אחו תקון יותר נכון, ולא כתקוני מנוח ע"ה — הבוח עליו ברכת טוב. —

"ודבר בעתו מה טוב" (משלי ט"ו כ"ג) דבר זה נרמז שלש פעמים בתורה — "ואם לא תשיג ידו לשתי תורים או לשני בני יונה, והביא את "קרבנו אשר חטא עשירית האיפה סלת לחטאת (ויקרא ה' י"א) א"ר יהודה "חביבה מצוה בשעתה, שמיד מביא (עשירית האיפה) ואין ממתינין לו "עד שיעשיר (לו הוא; ולוא מכיון שעשיר הוא נוסף, וכשפשע כיון ובין המות — "ועוד מעט והסוג לו (תהלים שם) ויביא כשבה או שעירה. — ר' אליעזר אומר, "חביבה מצוה בשעתה, שמיד בערכין מביא סלע, ואין ממתינין לו עד "שיעשיר ויביא חמשה סלעים. — ר' שמעון אומר, חביבה מצוה בשעתה, "שהקטר חלבים [ואברים ופדרים, כלומר (ע' פסחים ס"ח ב'. ומנחות ע"ב ס') כשרים "כל הלילה, ודוחין את השבת בשעתן, ואין ממתינין להם שיקרבו עד מוצאי "שבת (ספרא פ' ויקרא סי' ג"י) וע"ש בק"א ובתוה"מ. —

על כן, כלל גדול בתורה "כל שהויי מצוה לא משהינן" (ביצה פ"ד ס"ב) "ומצוה לתקן את הסוכה, מיד אחר יום הכפורים, דמצוה הבאה לידך אל תחמיצנה" (הגה לשו"ע או"ח סי' תרכ"ה) וראה מקורו בבאורי הגר"א ז"ל (שם).

ואין מעבירין על המצות (פסחים ס"ד ב'. יומא ל"ג ס'. וב"ק) וע' ר"ן (שבועות פ"ק) ורע"ב (פסחים פ"ק מ"ו ויומא פ"ז מ"ב) ותוי"ט (סוטה פ"ח מ"ז) ושו"ע (או"ח סי' כ"ה) בב"י, לבוש, ט"ז, דג"מ ולבושי שרד, לענין טלית ותפילין, — ובב"ח וט"ז ומג"א (שם סי' רע"ד ס"ק) בדין בציעת הפת. — וע' מג"א ודג"מ (שם סי' תרפ"ד ס"ק ה') בדין טעות בקריאת חנוכה ור"ח. — וראה שו"ת רדב"ז (ח"ב סי' י"ג) ושו"ת חכ"צ (סי' ק"ו) בדין חבוש בבית האסורים. ובדין מתי ממתינין לקדש את הלבנה במו"ש (תה"ד סי' ל"ה. ושו"ת חכ"צ שם. ושו"ת עט"ג סי' י"ב וסי' ל"ב. וקה"ח סי' ק"ד ס"ק ב').

ד') "השמחה שישמח האדם בעשיית המצוה, ובאהבת האל שצוה "עליהן, עבודה גדולה היא, וכל המונע עצמו משמחה זו, ראוי להפרע "ממנו, שנא' (דברים כ"ח מ"ז) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה "ובטוב לבב, וכל המגים דעתו, וחולק כבוד לעצמו, ומתכבד בעיניו "במקומות אלו, חוטא ושוטה, ועל זה הזהיר שלמה (משלי כ"ה ו') אל תתהדר "לפני מלך, — וכל המשפיל עצמו, ומקל גופו במקומות אלו, הוא הגדול "והמכובד, ועובד מאהבה, וכן דוד מלך ישראל אמר (ש"ב ו' כ"ב) "ונקלותי עוד מזאת, והייתי שפל בעיני, ואין הגדולה והכבוד, אלא לשמוח "לפני ה', שנא' (שם) והמלך דוד מפזז ומכרכר וגו' (רמב"ם סוף ה' לולב).

וז"ל הרה"מ (שם) "ועקר הדבר הוא, שאין ראוי לאדם לעשות המצות "מצד שהן חובה עליו, והוא מוכרח ואנוס בעשייתן; אלא חייב לעשותן "והוא שמח בעשייתן, ויעשה הטוב, מצד שהוא טוב, ויבחר באמת, מצד

"שהוא אמת. ויקל בעיניו טרחן, ויבין כי לכך נוצר לשמש את קונו — "וכשהוא עושה מה שנברא בשבילו, ישמח ויגיל. — לפי ששמחת שאר "דברים, תלויים בדברים בטלים שאינם קיימים; אבל השמחה בעשיית "המצות ובלמוד התורה, היא השמחה האמתית. וזהו ששלמה בדרכי מוסרו, "שבח שמחת החכמה, ואמר (משלי כ"ג ט"ו) בני אם חכם לבך, ישמח לבי "גם אני. עכ"ל. ודפח"ח, וש"ש.

"ואין הכבוד לעצמן של מצות, אלא למי שצוה בהן ברוך הוא, והצלנו "במלמשש בחשך, וערך אותנו נר ליישר המעקשים, ואור להורות נתיבות היושר. "וכן הוא אומר (תהלים קי"ט ק"ה) נר לרגלי דבריך, ואור לנתיבתי (רמב"ם פי"ד מה' שחיטה ה' ט"ו). וראה דבריו הנכבדים והנחמדים (פ"ו מה' יו"ט ה"כ).

ה') "תני ר' ישמעאל, זה אלי ואנוהו (שמות ט"ו ב') וכי אפשר לו לאדם "לנוואות את בוראו? אלא אנוהו לפניו במצות. אעשה לפניו לולב נאה, "סוכה נאה, שופר נאה, ציצית נאין, תפילין נאין" (ירושלמי פאה פ"א ה"א) ובבלי (שבת קל"ג ב'. וס"ע). ורק לדוגמא, נקט את חמש המצות הנזכרות, ודין זה אלי ואנוהו, חובה בכל המצות שבתורה (סוכה י"א ב'). ואבוהון דכולהו, מצות אתרוג, שמצותה "הדר" (ויקרא כ"ג מ'). "ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת!" (שמות כ"ח ב'). ואף גם בכל המצות דרבנן כגון נר חנוכה, יש מהדרין, וגם מהדרין מן המהדרין (שבת כ"ג ב') וכמו כן מגלה נאה. — ושיעור הידור מצוה, עד שליש (ירושלמי פאה סה. וכבלי ב"ק ט' ב') וראה (או"ח סי' תרנ"ו) במחבר והגה לענין אתרוג, וע' מג"א (שם ריש סי' רמ"ב) לענין ענג שבת. *)

---

*) וכמכילתא (פ' בשלח פ"ג) ח"ר ישמעאל, וכי אפשר לאדם להגות קונו? אלא אתנאה לפניו במצות. מעשה לולב נאה, סוכה נאה, ציצית נאין, תפלה נאה. עכ"ל. וכעל זה יתחמנו גורס "תפילין נאין" קמו בעלי מדות סופרים והכותבים, ויתאכזב. והקשה בעל מחיר עין "ח"כ הול"ל תפילין נאים?" ומי משום הא לא מירעי, דתפילין נקראין גם בלשון יחיד "שם בין תפלה לתפלה" (סוטה מ"ד ב' ומנחות ל"ו ב') וע"ש ברש"י. בהיותן נמנות בספר המצות, לפתי מצות (סה"מ לרמב"ם מ"ע י"ב י"ג. ספר החנוך ת"כ ותכ"ח. ומצות השם הכ"ח ותכ"ב) וע"ש לריכות שתי ברכות (רמב"ם פ"ד מה' תפילין ה"ד. ומוש"ע או"ח סי' כ"ה) ואם אין לו אלא אחת, מניח תחת שיש לו ומברך עליה (רמב"ם שם ומוש"ע סי' כ"ו). והשכותי את תמונת הדיוט אחד, שיצא מן הכלל, לעקור מצות תפילין לגמרי. כהדפיסו, כי חסר בכל ספרי הכריטים מוזעתוס, ולא מצא בשום מקום "זה אלי ואנוהו" גבי תפילין. וזה לו לאות, כי בעל הסמ"ג, בדה מצות תפילין מלבו. והיא קמיעות, ולא מוטעות שכתובה! — וממה שלפנינו, מתחוור מפורש

והמדקדקים במצות, עושים בידיהם גם מכשיריהן, כי הא דרב ספרא מחריך רישא, רבא מלח שיבוטא (קדושין מ"מ מ'). לכבוד מצות ענג שבת, הכינו בכבודם ובעצמם את אשר יבשלו. על כן חסידים ואנשי מעשה, מדקדקים מאד מאד בשמירת קמחא דפסחא, מראשית קציר החטים ועד אכלם מצות מצוה בלילי התקדש חג. וחייישי גם בכל ימי ולילי החג, לחשש בשול אחר אפיה. על כן לא יאכלו מצה שרויה, עד אחרון של חג (וע"ע בכללי) מפני חשש איסור משהו, — ותבאתה ברכה לראש החרדים לדבר ה', ההולכים בעצמם אל הבאר לשאוב מים ללוש את העגות. אות כי מצוה בשעתה חביבה עליהם. בידעם קוטן ערכם, לערך רב ספרא ורבא; וגודל ערך מצה משומרת, על רישא ושיבוטא ליום השבת. — וחרפת נבל צורר היהודים, בקול מחצצים בין משאבים, שואבי "מים שלנו" השיבותי אל חיקו (מכלי פ"ם, בהערה רכ"ם). לדעת בכל הארץ, כי רק משום חבוב מצוה, ולא ח"ו מפני הטעם לפגם, שנתן הנמכר לעקר, ולעבודת צוררי בני שם — הנותן חרב חדשה ומלוטשה, בידי אוכלי עמנו אוכלי לחם — — השמים והארץ יענו כי לחמנו לחם קדש הוא, והם כי לא להזכיר לחם סתרים — — —

ו') "ולא יתבייש בפני המלעיגים בעבודת הש"י" (הגה לשו"ע או"ח סי' מ"ו ס"ה) "שאין דור שאין בו לצנים" (ירושלמי ברכות פ"ו ה"ה) "וכל מי שמתלוצץ בדברי תורה, מוסיפין לו לצנות" (מדרש משלי מ') שנא' (משלי ג' ל"ד) אם ללצים הוא יליץ, — "ובמושב לצים לא ישב (תהלים מ' מ') זה קרח, שהיה "מתלוצץ על משה ועל אהרן, מה עשה? כינס כל הקהל, שנא' (במדבר "ט"ז י"ט) ויקהל עליהם קרח את כל העדה. התחיל לומר לצנות, ואומר להם: "אלמנה אחת היתה בשכונתי, ועמה שתי נערות יתומות. והיתה להן שדה "אחת. באה לחרוש, אמר לה משה (ויקרא י"ט י"ט) שדך לא תזרע כלאים. — "באה לקצור, ולעשות ערמה, אמר לה: הניחי לקט שכחה ופאה. — באה "לעשות גורן, אמר לה: תני תרומה, ותרומת מעשר, ומעשר ראשון, ומעשר "שני. — הצדיקה עליה את הדין ונתנה לו. — מה עשתה? מכרה את השדה "ולקחה שני כבשים, ללבוש מגיזותיהן וליהנות מפירותיהן. כיון שילדו, בא "אהרן ואמר לה: תני לי את הבכורות, שכך אמר לי הקב"ה (דכריס י"ו י"ט)

ירושלמי וגם במכילתא, גבי תפילין! — וזה אחד מן זיופיו הרבים, אשר הוכחתי ברמזים ברומות, במאמר "עדים זוממים" (בקוף ספרי "מכלי פ"ם") ועליהם יש לי הרבה להוסיף, ועוד חזון למועד. — לדעת בכל המקן, כי כל חבורי עליהן, הגם הגם בחזקת מזויפים — — בעלין ומבוטלין, בשפרת דתרעת — —

"כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר, תקדיש וגו'. הצדיקה עליה את "הדין, ונתנה לו. — הגיע זמן גזה, וגזזה אותן, אמר לה: תני לי ראשית הגז, "שכן אמר הקב"ה (שם י"ח ד') וראשית גז צאנך תתן לו. — אמרה, אין לי כח "לעמוד באיש הזה, הרי אני שוחט אותן ואוכלתן. — כיון ששחטה אותן, אמר "לה: תני לי הזרוע והלחיים והקבה (שם). — אמרה לו, אפילו ששחטתי אותן "לא נצלתי מידו, הרי הן חרם. — אמר לה: תני לי, שכך אמר הקב"ה "(במדבר י"ח י"ד) כל חרם בישראל לך יהיה. — נטלה — והלך לו — והניחה "בוכה היא ושתי בנותיה — אריך כדין הא ביזתא עלובתא? כל כך הם "עושים, ותולים בהקב"ה (מדרש תהלים מזמור ח'. וילקוט תורה רמז תצ"ע).

את דברי הלצנות האלה, גנב החכם להרע, וואלטער הצרפתי, בלצנותו על כמריו. כי ישלחו גלימא דאינשי, ואולם לא לו הזרע, כלי חמס מברותיו, אשר גזל מאת מתלוציו נימול, ושמו קרח! ועתה למה יאמרו הגוים איה וואלטעריכם? — —

וגם בדורו של דוד, היו האומרים "ננתקה את מוסרותימו, אלו **תפילין של יד**; ונשליכה ממנו עבותמו, אלו **תפילין של ראש**!" (מדרש תהלים מזמור ב'. וע"ש מזמור כ"ח. ובכבלי ע"ז ג' ח') "ננתקה את מוסרותימו, זו **מצות תפילין**; ונשליכה ממנו עבותמו, זו **מצות ציצית**" (ירושלמי ע"ז פ"ב ה"ח). וראה דרכי דוד בן ישי, עם שוכחי אלהי האלה (רמב"ם פ"ח מה' מעילה ה"ח) ולך בעקבותיו אם כבוד תורתך יקר בעיניך מכבודך המדומה — — ואם בדורותיו כך, אף כי נפישי לצני הדור בעקבתא דמשיחא! (סוטה פ"ט ע"ו. סנהדרין ק"ז ח').

סוף דבר, קסם על שפתי "חז"ל באמרם "איזהו פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוים בה? (משלי ג' ו') בכל דרכך דעהו, והוא יישר ארחותיך" (ברכות ס"ג ח').

פרק שנים עשר.

א') מדי דברי על דבר חבוב מצוה בשעתה, שדוחה ת"ת, אדברה נא דברים אחדים על אדות מצוה אחת, אשר חובתה עלינו לדורותנו ובכל מושבותנו בכל ימי חיינו לרבות הלילות, והיא לזכור חסדי מוציאנו מכור הברזל.—

"זכר עשה לנפלאותיו" (תהלים קי"א ד') **השבת**, אות על מציאת האל יתעלה, ועל כחו וגבורתו לברוא יש מאין, וחמשה קנינים קנה לו בעולמו (פ' קנין קודם מ"ו) וכנגדם חמשה זמנים מקראי קדש. א') הפסח, אברהם קנין אחד. ב') שבועות, תורה קנין אחד. ג') יום הזכרון, שמים וארץ

קנין אחד. ד') יום הכפורים, בית המקדש קנין אחד. ה') סוכות, ישראל קנין אחד. (ע' ברכות נ"ח ב') וראה (המכתב שמס ג' גליון י"ד).

ושני ימים בשנה, נזכרים ונעשים. א') יום נאזר ישראל בגבורה (דכריס ט"ז ג'). — ב') ויום נעטר בתפארה (שם ד' ט' י'). ויציאת מצרים, נזכרת חמשים פעמים בתורה. גם השבת, תפילין, ציצית, פדיום בכורי אדם ובהמה, זכר ליצ"מ הנה הנם. ועל המביא מראשית כל פרי אדמתו, להודות במקדש ה' חסדי מוציא בנו שם מיד בני חם (דכריס כ"ו ה'—ט') והיא בכלל תרי"ג מצות (סהמ"ל למרמב"ם מ"ע קל"ב. סמ"ג עשין קל"ב) וכן הלכתא (רמב"ם פי"ח מה' מעשר שני ה"ח). מצות "אכילת הפסח" היא תלויה בזמן שבהמ"ק קיים; ואולם שאר חובות חג המצות, חקות עולם ובכל מושבותנו. — ולספר ביצ"מ בליל התקדש חג "היא מצות עשה של תורה" (סהמ"ל מ"ע קמ"ז. סמ"ג עשין מ"ח. וס' המנוך מ"ע יו"ד) הלכה ומורין כן (רמב"ם פ"ז מה' חו"מ ה"ח. ועוש"ע חו"מ סי' תפ"ב ס"ב). וחז"ל תקנו קריאת פ' ציצית שחר וערב מדי יום ביומו, מפני שיש בה יצ"מ (ירושלמי ובבלי פ"ח דברכות).

והר"מ חגיז (מלה המצות מ"ע ט') מונה והולך את כל שלש עשרה עקרי אמונתנו, איך הם נרמזים בספורי תוה"ק על אדות הנס הגדול הזה, ומה שנחסר שם בדפוס, מלא בעל דרך פקודיך, זיל קרי בהו, ותראה נפלאות מתורתנו.

ב') ונודע כי נוסח ספור יצ"מ ללילי התקדש חג, עתיק יומין הוא, מלוקט ממשנה וגמרא, בבלי וירושלמי, תוספתא, מכילתא, ספרי, ספרא, ומדרשים שונים, מחציתו הראשונה מובאה (בשנוים מחדים) ברמב"ם, ובסדור רב עמרם גאון, ובמחציתו השניה, נוספו שירי זמרה ממשוררים אשכנזים. על כן לא ימצאון בנוסח אחינו הספרדים. — אנחנו קוראים לו "הגדת פסח" ואולם "אגדת פסח" שמו לראשונה (תוס' ע"ז מ"ב מ' ד"ה ג"ע).

ואין מספר למבאריו ומפרשיו ומתרגמיו, ובכלם לא נמצא מענה המתיישבת על הלב, לתרץ את הקושיות האלו. א') מעשה בר"א ור"י וכו'. המבקרים אלה לאלה שואלים, איה מקור המעשה ההוא בדברי הז"ל? — ב') מדוע אין אנו מזכירים "מעשה ברבן גמליאל וזקנים" המובא בתוספתא? וז"ל "מעשה בר"ג וזקנים שהיו מסובין בבית ביתום בן זונין בלוד, והיו עסוקין בהלכות פסח כל אותו הלילה, עד קרות הגבר. הגביהו מלפניהם, ונוערו, והלכו להן לבית המדרש" (תוספתא סוף פסחים) וכי כעורה זו שעשו ר"ג והזקנים? — ג') בעובדא דלוד, לא פורשו הזקנים ההיו מסובים עם ר"ג, בשמותם; ובעובדא דבני ברק פורשו כלם בשמותם? — ד') במעשה בר"ג יסופר כי כשמעם קול קריאת הגבר, קמו מעל כסאותם וילכו להם לביהמ"ד; ור"א ור"י וראב"ע ור"ע ור"ט, הוחילו עד שבאו תלמידיהם להודיעם כי הגיעה עת ק"ש? — ה') שתי

המלים „של שחרית" שפת יתר? האם לא ראו בעיניהם כי אתא בקר? — ו') אפילו כלנו חכמים וכו' היעלה על הדעת כי חכמים ונבונים וזקנים יודעים את התורה, פטורים ממצוה חובת גברא? (לעיל פ"ד ס"ב). האמנם תורתם היתה אומנתם, ולית להו „הלמד על מנת לעשות, ולא הלמד שלא לעשות?" (ירושלמי ברכות פ"ג ה"ג). ותירוצם (שם) „זה שינון, וזה שינון" שייך בחקירה אם לבטל ת"ת מפני ק"ש, ולא לענין אכילת פסח מצה ומרור וספור ביצ"מ? —

ג') וזה כארבעים שנה, הראני נד"ו הרב הגאון הגדול המבקר המפורסם מו"ה צבי הירש חיות זצ"ל האבד"ק זאלקווא וקאלוש, דבר נפלא הנדפס בשמו (ציון ח"ב דף ע"ח). וזה תוכן דבריו: תכלית המעשה בר"א ור"י וכו' (סיום נלמי ספק נמחד המדרשים שגמגדו. ומולי סיס כתוב בתוספתא דפסחים פלג המעשה בר"ג) להשמיענו כי גם כהנים ולוים וגרים חייבים לספר ביצ"מ, אף כי אבותיהם לא עבדו במצרים בפרך, א') ר' אליעזר, היה כהן (ירושלמי סוטה פ"ג, ותוס' שם כ"ג ד"ה בן עזמו) — ב') ר' יהושע, סתם ר"ו הוא בן חנניה (מזל ט"ו ב') היה לוי (מעשר שני פ"ה מ"ט). — ג') ר' אליעזר בן עזריה, היה כהן, עשירי לעזרא (ברכות ט"ז ב'). — ד') ר' עקיבא מבני גרים (גטין ט"ז ב' וסנהדרין ל"ו ב'). — ה') ור' טרפון, היה כהן (פסחים ע"ו ב. קדושין ע"ו מ'). ודפח"ח.

ואנכי הייתי אז כבן שבע עשרה שנה, וחלקי אמרה לו נפשי, ומי יתן וימצאו דברי אלה חן בעיני הקוראים, כחן אשר מצאו בעיני הגאון האמיתי הנ"ל, באלהים אהלל דבר „אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותנו" (סוכה נ"ג מ').

ד') לדעתי תכלית המעשה בר"א וכו' ללמדנו כי לכל הדעות נדחה ת"ת מפני כל מצוה חובת גברא, וכי למען חבוב מצוה בשעתה, עבדו רבנן שלמא בהדייהו, — א') הנה ר' טרפון ור' עקיבא פליגי, אם מעשה גדול, ואם למוד גדול (קדושין מ' ב'). — ב') ואכלו את הבשר בלילה הזה (שמות י"ב ח') ר' אליעזר בן עזריה אומר, נאמר כאן בלילה הזה, ונאמר להלן (שם שם י"ב) ועברתי באמ"צ בלילה הזה, מה להלן עד חצות; אף כאן, עד חצות, א"ל ר' עקיבא, א"כ, והלא כבר נאמר בחפזון? עד שעת חפזון (ופירש"י ז"ל: שנחפזו לצאת, והיינו עמוד השחר. כדכתיב לך תצאו יום מפתח ביתו עד נקר) א"כ מה ת"ל בלילה? יכול יהא נאכל בקדשים ביום; ת"ל בלילה, בלילה הוא נאכל, ולא ביום, וכו'. ומסקנת הש"ס היא, דפליגי על אדות „שעת חפזון" ראב"ע סובר מאי חפזון, חפזון דמצרים (מכת הבכורים. שעל ידם נחפזו למהר לצאתם) ור' עקיבא סבר, מאי חפזון, חפזון דישראל (שלא שמעו בקול המלכים עד נקר) וכו' (ברכות ט' מ'). — ג') והני תנאי, בהני תנאי,

דתניא (דברים ט"ז ו') שם תזבח את הפסח בערב, כבוא השמש, מועד צאתך ממצרים, ר' אליעזר אומר, בערב אתה זובח; ובבוא השמש, אתה אוכל; ומועד צאתך ממצרים, אתה שורף (ופרש"י, הכי קאמר שלשה זמנים. בערב, כי יגיע עלי ערב. כיון דאמר הכתוב, שמתלקה תמה מרמץ כל מדם ונטתה למערב — כבוא השמש, משמע התחלת זמן מכילה — מועד לצאתך, זמן שריפה. כלומר בבקר הוא שעשה מוקדי, כשמגיע זמן שריפה; אלא לפי שאין שורפין קדשים ביו"ט, ממתינין לו עד בקר שני).

ר' יהושע אומר: בערב, אתה זובח; כבוא השמש, אתה אוכל; ועד מתי אתה הולך ואוכל? עד מועד צאתך ממצרים (ברכות שם). — ד') ואכלתם אותו בחפזון, זה חפזון מצרים, (קודש הגות) או אינו אלא חפזון דישראל? (עת צאת עמוד השחר) כשהוא אומר (שמות י"ב ז') ולכל בני ישראל לא יחרץ וגו' הרי חפזון ישראל, אמור; הא מה אני מקיים ואכלתם אותו בחפזון? זה חפזון מצרים. ר' יהושע אומר, ואכלתם אותו בחפזון, זה חפזון ישראל. אתה אומר כן, או אינו אלא חפזון מצרים? כשהוא אומר, כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה, הרי חפזון מצרים אמור, ומה ת"ל בחפזון? חפזון ישראל. אבא חנן משום ר' אליעזר אומר, זה חפזון שכינה וכו' (מכילתא פ' בא פ"ז. וע' ספרי פ' ראה סי' קל"ו וקל"ז). — ה') מאימתי קורין את שמע בשחרית? משיכיר בין תכלת ללבן, ר' אליעזר אומר, בין תכלת לכרתי, עד הנץ החמה. ר' יהושע אומר עד שלש שעות וכו'. הקורא מבאן ואילך, לא הפסיד, כאדם הקורא בתורה (ברכות פ"א מ"ב). — ו') רשב"י אומר משום ר' עקיבא, פעמים שאדם קורא ק"ש שחרית פעמים ביום, אחת קודם הנץ החמה, ואחת לאחר הנץ החמה, ויוצא בהן ידי חובתו, אחת של יום ואחת של לילה (שם מ' ב'). — ז') א"ר יהודה, מעשה שהיתי מהלך בדרך, אחרי ראב"ע ואחרי ר' עקיבא, והיו עסוקים במצות, והגיעה עונת ק"ש, וקריתי ושניתי, ואח"כ התחילו הם, וכבר היתה החמה על ראשי ההרים (ירושלמי ברכות פ"א ה"ב) ובשנוי לשון קצת (תוספתא שם). ופירש הגאון בעל ספר חרדים "והגיעה עונת ק"ש, כלומר, לדעת ר' אליעזר ורבי יהושע ושאר תנאי דמתניתין "ובריית', דמקדימין זמנה קודם הנץ, והיתי סבור שגם דעתם שבבר הגיע "זמן ק"ש אלא שמא נתיאשו מק"ש, משום דהעוסק במצוה פטור מן המצוה. "וכו', וקריתי ושניתי, כלומר קריתי ק"ש בעונתה המקובל לי עד הנה, ואח"כ "שניתי פרקי משנה שאני רגיל. ואח"כ התחילו הם, וכבר היתה החמה "על ראשי ההרים, דהיינו הנץ החמה. — וספר ר' יהודה זה, ללמדנו "דדעת ראב"ע ור' עקיבא, דזמן קריאת שמע דוקא בהנץ החמה ולא "קודם וכו' עכ"ל.

ה') הראתיך בעיניך כי חמשה התנאים שהיו מסובים יחד, פליגי, א') אם

מעשה ואם תלמוד גדול. ב') מתי היא זמן אכילת הפסח. ג') ומתי היא זמן ק"ש. ד') וס"ל דהעוסק במצוה פטור מן המצוה.

ועתה נברר, איה היה המקום אשר הסבו? הנה בעל "זבח פסח" כתב: "בבני ברק, שהיו מסובים על כלים יפים שהיו מבריקים בזוהר. ואפשר "שנתחברו יחד לאכול בבית הנשיא ראב"ע. ושם הוציא לפניהם הכלים "החם. כי בנים יאמר על כל בנין ומעשה, כמו בן לילה היה ובן לילה "אבד. ורבים כמוהו. עכ"ל.

ובמחכ"ת, כל זה ללא אמת. א') נודע כי "בני ברק" הוא שם עיר (יהושע י"ט מ"ה) נחלת מטה דן, ושם הרביצו שמעיה ואבטליון תורה ברבים (סנהדרין ל"ו ב'). — ב') ראב"ע, ישב בעיר יבנה (כתובות פ"ד מ"ו ב"ב קל"ה ב'). — ג') ור' עקיבא, בעיר בני ברק (סנהדרין ל"ב ב'). — ד') ובנפול דבריו הראשונים, נפלו גם האחרונים.

ולכבודו של ר' עקיבא, באו קרואיו ממקומות שונות, לחוג את חג הפסח בביתו אשר בבני ברק. ר' אליעזר בא מלוד (שם שם) ר' יהושע מעיר פקיעין (שם שם) ראב"ע מעיר יבנה (כתובות שם וב"ב שם) ור' טרפון ג"כ מלוד (כמו שהוכחתי בגמ"ת, לעיל פ"ע ס"ד). וזה אמת.

ד') ובעל הבית, הוא ר' עקיבא, האמנם לדידיה, א') למוד גדול, ב') זמן חפזון, הוא חפזון דישראל. ג') וזמן ק"ש דוקא בעין החמה. בכל זאת מפני חבוב מצוה בשעתה, הפריע את סדר למודו עוד לפני בוא השמש, ויערוך שלחן לפני קרואיו כבוא השמש, ויאכלו את האפיקומן קודם חצות. וגם בנוגע לזמן ק"ש, בטל את דעתו מפני דעתם. — וכראות האורחים הנכבדים כי אדון הבית הוא מבטל את רצונו מפני רצונם; בטלו גם הם את דעותיהם מפני דעתו, וישבו אתו ויספרו ביצ"מ כל אותו הלילה.

גם שעת חפזון דישראל, עברה. ור' עקיבא לא קם ולא זע ממקומו, כי "גדולה הכנסת אורחים יותר מהשכמת בית המדרש" (שבת קכ"ז ב') "וכל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו, ומהנהו מנכסיו, מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב תמידין" (ברכות י' ב'). ודרכם של ר' יהושע ור' עקיבא בהכניסם אורחים אל תוך בתיהם, ובהיותם קרואים לשלחן מיודעיהם, ראה (מס' ד"ע פ"ו ופ"ט, ועי"ש גילסת בעל נחלת יעקב). ובעיני חז"ל היה יקר מאד לדרוש בשלום אכסניה (ברכות נ"ח ב'. שם ס"ג ב') ויאמרו "כל מה שיאמר לך בעל הבית, עשה" (פסחים פ"ו ב'. ומס' ד"ע פ"ו) על כן לא אחד בם קם מבסאו, אף כי כלם ראו אור השמש כי יהל. —

ז') הבקר אור, ותלמידיהם כבואם אל בתי התפלה והמדרש אשר בבני ברק, וישאו עיניהם ויראו כי לא אחד מן רבותיהם נמצא שם — ויתמהו

מאד — וימהרו וילכו אל בית ר' עקיבא, לדעת מה זה ועל מה זה — וימצאו אותם יושבים ומספרים עוד ביצ"מ, ויאמרו אליהם „צפרא דמרנן „ורבנן, טב! אלופנו המסובלים בתורה ובחכמה, ויראתכם קודמת! סלחו נא „לנו היוצקים מים על ידיכם, אם ננסה דברים אליכם, לפלגות דעותיכם על „אדות זמני ספור יצ"מ וחובת ק"ש, גדולים חקרי לב, בדינים האלה, מסלות „שונות לכם; ואיש איש מכם מלמד את תלמידיו, כי ממנו יראו וכן יעשו, „כל הלילה ספרתם ביצ"מ, והנה כבר חלף ערב ומדד לילה, ולכל דעותיכם „כבר חלף עבר לו זמן ספור יצ"מ; ובעוד רגעים אחדים, תמולא גם השעה „השלישית בבקר — והוא הזמן היותר אחרון לכל דעותיכם בדין זמן „ק"ש — קומו נא! עמדו נא! התיצבו נא! ולכו חלו פני יוצר אור ובורא „חשך! בהיות הק"ש, עתה מצוה בשעתה (וכפ' נצים, ים גם ספור יצ"מ). „ואם אמנם זה שינון, וזה שינון; הלא אתם רבותנו למדתונו חביבה ק"ש „בעונתה יותר מדברי תורה! (ירושלמי פ"א ה"ב). מדתנן, הקורא מכאן „ואילך לא הפסיד, כאדם שהוא קורא בתורה (שם שם מ"ב) מכלל שבעונתה, „היא גדולה מלמוד התורה, בהיותה חובת גברא, ואי משום דעוסק במצוה „פטור מן המצוה; הא אליבא דכולא עלמא חובת ספור ביצ"מ כבר חלפה *). ז') „חכמים הזהרו בדבריכם" (אבות פ"א מ"א) ומאד מאד נזהרו התלמידים

---

*) כבר מלתי למורה (לעיל פ"ח ס"ח בהערה) שמחלוקת יסתה היא בין גדולי עמנו, אם ר' טרפון רבו דר' עקיבא הוא, או תבירו (כתובות פ"ד ב'). וכבותנו בעלי התוס' ז"ל, הנה הם מן הסוברים שרבו היה. ויפלא בעיניהם (ע"ז מ"ה מ"ז ד"ה אמר) על מוסה הגדת פסחא, שהקדים את ר"ע לר"ט? — וכעין זה הקשה הגאון בעל לחם"מ ז"ל (פ"א מה' תגיגה ה"ד) על הש"ס (תגיגה ט' מ') שהקדימו את ר' יוחנן לר' הושעיה רבו? ומזה הוכיח, דתרי ר' הושעיה הוו. תולם מזה מין הכרע. דכמוהו מלינו גם גבי ר' יוחנן ורים לקיש. הכל מודים דר' יוחנן היה רבו של ר"ל (ב"ב קכ"ט מ') וקרי ליה יתוקא (כתובות פ"ד ב') ות"ר יוחנן, קלסיונון רגלותי דיתוקא (משלה ז' כ') וע"ש בכ"מ. ובכל זאת מלינו שמזכיר הש"ס את ר"ל לפני ר' יוחנן "אר"ל מחלוקת בתרבעה ותמשה תברים וכו' ור' יוחנן אמר בתבר אחד" (זבחים ק"ח ב') "אר"ל, כיצד אמרו, חוץ מן השנים; ור' יוחנן אמר אף מן השנים" (חולין ק"ג ב'). ובכל זאת, בתמת תרי ר' הושעיה הוו, בתבר הוכחתי ת"ל בכתות ממקומות אתרות (תוסר תכמה ח"ג ע"ז) ע"ש. — וכמוהו לר"ע ור"ש, הכל מודים דר"ש היה תביר ימים מר"ע; ובכל זאת נרתה ממקומות שונות בש"ס ובספרי דבי רב, שהיה לו תלמיד הבר. ומבתר את זה בעזה"י במקום אתר, כי לא זה מקומו להאריך.

מפגוע ח"ו בכבוד רבותיהם, על כן סיימו "זמן ק"ש של שחרית". א') ב"ש אומרים בערב כל אדם יטה ויקרא וכו' ובה"א כל אדם קורא כדרכו וכו'. א"ר טרפון אני הייתי בדרך, והטיתי לקרות כדברי ב"ש, וסכנתי בעצמי מפני הלסטים, א"ל כדי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב"ה (ברכות פ"א מ"ג). — ב') באילין תרתין נהג ר' טרפון כב"ש, וסכין, בהדא, ובק"ש (ירושלמי שביעית פ"ד ה"ב). — ג') ר' אליעזר, שמותי הוא, שעשה כדברי ב"ש (סוכה פ"ב ה"ו. תרומות פ"ה ה"ד. ביצה פ"ד ה"ז) וראה בתום' (שבת ק"ל ב' ד"ה דר"ת. ביצה ל"ד ב' ד"ה ומומר. נדה ז' ב' ד"ה שמותי) יבין שמועה (כלל רמ"ב) חידושי הריטב"א (שבת י"ח) וע' גליון הש"ס (ירושלמי סוף פ"ט דשביעית). — ד') ר"ע ור"ט היו תלמידי ר"א (סנהדרין ק"ח מ"ו). — ה') ומעשה בר' ישמעאל וראב"ע מסובין במקום אחד, והיה ר"י מוטה, וראב"ע זקוף, כיון שהגיע זמן ק"ש, הטה ראב"ע (פירש"י "כב"ש") וזקף ר"י וכו' א"ל (ר"ה לרמב"ם) אני עשיתי כדברי ב"ה; ואתה עשית כדברי ב"ש (ברכות י"ח מ') ובשנוי קצת (ירושלמי סוף פ"ק ה"ג). — ו') ור' יהושע הוציא מפיו מלים נגד כבודם של ב"ש, וינחם אל לבו, ונשתטח על קברם ויבקש את סליחתם, והושחרו שיניו מחמת תענית (חגיגה כ"ב מ'). — על כן אמרו "של שחרית". ודוק היטב, כי הוא ענין חדש, ונחמר בס"ד.

ח') ומזה שפיר אנו לומדים שאפילו כלנו חכמים וכו' ותורתנו אומנתנו, ובה נהגה יומם ולילה, חובתנו לבטל את סדר למודנו מפני ספור יצ"מ, בהיותו חובת גברא, — והאומר בלבבו "אלמדה בלילה הזה את הלכות הפסח, והן זה שינון וזה שינון" לא יצא ידי חובתו, — בהיות ספור הנס בלילה ההוא, דבר בעתו, מצוה בשעתה, וקודמת אף לתלמוד תורה דרבים, — ונהפוך הוא, אשרי האיש היושב במסבת חכמי לב, ואף גם בתוך בני ביתו, ומרבה לספר נפלאות גואל ישראל, כי הראה את אותותיו ואת מופתיו על אדמת חם, בהוציאו את בנו בכורו, מיד עושקיו כח — וזה יחזק את תקותנו לימים אשר נבאו נביאנו וחוזנו — כי גואל האבות, יגאל את הבנים — ולא נאבד ח"ו את תקותנו בעתים כאתים — עוד גואלנו חי, והוא יפדה את עמו מכל צרותיו — —

והיודע את מצב העת ההיא, אחרי חורבן ירושלים תובב"א, וגודל תקותם לראות שיבת ציון; יבין כי בלתי ספק דברו אז חד את חד, על אדות מצב האומה הישראלית בימיהם, ועל דבר תקותה לימים יוצרו, — והן זה תכלית הספור ההוא, לדעת כי בכל דור ודור, הננו בבשה אחת בין שבעים זאבים, ואלהי אבותנו לא יתננו טרף לשניהם — —

וכמוהם עשו בלי הפונה גם ר"ג והזקנים. אכן מדלא פירשה התוספתא

את שמותם, שמע מינה כי כמחשבותיו היו מחשבותיהם בענין ספור יצ"מ, ובדין זמן ק"ש. על כן לא אספנוהו בנוסח דידן, ואולם ממעשה בר"א וכו' ההיה בבית ר' עקיבא, ממציא הדין למוד גדול. יש ללמוד הרבה, כאמור, וזה ברור.

ממוצא הדברים האלה, למדנו כי עמוד התורה הוא סבת עמודי העבודה וגמ"ח. הוא הפוקח עינים לראות מה ה' דורש. וכל מצוה שבין אדם לקונו, או בין איש לרעהו, אף אם חיובה היא רק חובת קיומה ועשייתה בלבד, מצוה בו יותר מבשליחו, ותעשה גם ביד שליח, בתנאי שלא יחמיצנה. וכשיש פחד פן לא יעשנה במועדה, מבטלין תלמוד תורה מפניה, כמפני חובת גברא, דחביבה מצוה בשעתה. ולא המדרש עקר, אלא המעשה.

סוף דבר, נאמנו מאד דברי חז"ל באמרם "איזהו פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוים בה? (משלי ג' ו') בכל דרכיך דעהו, והוא יישר ארחותיך!" (ברכות ס"ג ע"ב). וכל הפצים לא ישוו בה לפ"ק.

אלה פוסקיך ישראל.

אם יאמר לך אדם „יגעתי ולא מצאתי" אל תאמן;
„לא יגעתי ומצאתי" אל תאמן, „יגעתי ומצאתי" תאמן.
(מגלה ו' ב').

כי רבים חללים הפילה (משלי ז' כ"ו) זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה. (סוטה כ"ב ע"ב).

פתיחה.

א') הנה מגלה נדפסה, שלוחה אלי בלוית מכתב אהבה ובקשה, מאת האיש אשר שמו בקרבה, כי אשימה עיני עליה, בשאלתו; וכי אודיע רב טובה לבית ישראל, בבקשתו. — בהיותה מבשרת **אל כל רבני ונאוני הדור, היושבים כסאות למשפט:** כי בעקבותיה יצא ספר גדול ורחב ידים, **ללמדם איך יורו דעה, הלכה למעשה** — — דמיונה כשחר, מבשר צאת השמש מחופתו, וכל רואהו אומר „ברק ברקאי!" —

היא הירי עה הראשונה מחבור „שני המטות" אמתים וחצי ארכו, ואמה וחצי רחבו, יכיל שני פירושים גדולים ועצומים, ופירוש מפירוש יאמץ, כשזה נופל זה קם, שניהם מלאים **„פלפולים הגיונים"** על **„שלחן ערוך יורה דעה הלכות כבוד אב ואם"** אשר שם האחד „מטה נפתלי" ושם השני „מטה הלוי" יסובבוהו, יבארוהו, יפרשוהו, ויבוננוהו — —

גם שער הספר, נלוה אליה, לדעת על מה ארניח הטבעו, ואלה הם קצות דברי הכתובת אשר עליו **„מטה נפתלי, יוציא פרח התלמוד, ויצץ ציץ הפוסקים, ויגמל שקדים בהלכה ברורה, לפני השוקדים על דלתותיה יום יום בפלגות ישראל, ויקחו איש מטהו!!"** — —

ברם יש לידידי, וריחו כריח שדה ברכו ה', היטים ימי האביב וקול התורה נשמע בארצנו — כי יש לעין הדעת תקוה, התלמוד כתמר יפרח! הפוסקים הנצו, ובעזה"י כארזי לבנון ישגאו! וגם ההלכה הברורה, אחרי בלותה תהי לה ערנה — „והשוקדים על דלתותיה יום יום בפלגות ישראל" (פירושו: כל הרבנים הגאונים מצד ממזרח שמש ועד מבואו, וכרבנים מרי המורה מצד הלבנון שערותיהם על כפות הסורלא, וכבר העמידו תלמידים ותלמידי תלמידים

מוריס ושופטיס ניסרמל) יאכלו שקדים (פירוש: ממנו ילמדו דת ודין, וידעו איך להורות, ואיך לדון) ישבעו ויותירו — —

והרואה «עץ הדעת» דמלבלב, חייב לברך בשם ומלכות «ברוך שלא חסר בעולמו דבר, ויברא בו בריות טובות ואילנות טובים, ליהנות בהם בני אדם!» —

השער, נדפס בשנת תרמ"ג, ואני נותן בה סמנים, שנת נפתלי גאון אחד לפ"ק, ולכל הפחות, שנת נפתלי החכם לפ"ק, כי רק גבר חכם בעוז, חכים יתקרי ורבי יתקרי, זרוע כאל לו להחיות את התלמוד, ולהפיח חיים חדשים בהפוסקים, ורוח חדשה בהלכה ברורה!! — ואלו חבלתהו אמו בשנות המאה השמונה עשר למספרם, בלתי ספק היה המשורר הגדול לעססינג קורא לספרו היקר «נפתלי החכם» (נפתלי דער וויזע) תחת «נתן החכם» שלא היה ולא נברא, אלא למשל — —

ב') בערכך שנה תמימה, מיום זכיתי לקבל את המגלה ההיא למנחה ולבקרת, עד אור לארבעה עשר שבודקין את החמץ שנת תרמ"ה, (וסמנה: ישימך ... כמטה נפתלי לפ"ק, היא שנת נפתלי הלוי הזובח לפ"ג) קבעתי לי עתים לחזור על למוד «הלכות כבוד אב ואם» ובשקידה רבה הגיתי בכל סוגיות שני התלמודים, ופסקי הלכות, ושו"ת קמאי ובתראי שיש להם יחש אל ההלכה ההיא. — שכן חובת המבקר (מס לעבט ומס לחסד) ספר המחכים את כל הרבנים מכל הכתות, למען ידעו איך להורות מן הוא והלאה!! — —

ומגלגלין זכות ע"י זכאי, איכו השתא, אישתלאי הלכות כבוד אב ואם בחייהם, בהיותי יתום — הוי אין לי אב ואם — ומיום אבי ואמי (זכרם לברכה) עזבוני, עזבתי את למוד ההלכה ההיא, ונחשבה לי להלכתא למשיחא.

«מיגמר בעתיקתא קשיא מחדתא» (יומא כ"ט ב') ובכל זאת «יגעתי ומצאתי» תאמן — «יגעתי» הנקלח היא בעיניכם להוציא משפט כתוב ונדפס, על ספר מאת ראש כל תלמידי חכמים בדורו «ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום, ואומרה» (שבת ק"ד ב') הנמצא כזה מהודו ועד כוש, אף למאן דאמר הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם?! — —

את שכמי הטיתי לסבול, כי יגורתי מפני האף והחמה, אולי ימושני אבי אבי רכב ישראל ופרשיו, ואהיה בעיניו כמתעתע — ובחרות אפו בי, יקרא לשני המטות אשר בשתי ידיו «חובלים» «ומחינא לי בסילוא דלא מבע דמא!» (כתובות ק"ד ב'). חכמים הזהרו בדבריכם נגד האיש הלזה, הזהרו בנחלתו שלא תכוו באש ההופת, שנשיכתו נשיכת שועל מחבל כרמים, ועקיצתו עקיצת

עקרב חמת פתנים אכזר, ולחישת עדת הנפיו, לחישת נחשים וצפעונים — ומי פגע או נגע בכבוד מורה כל המורים, ונקה? —

על כן קראתי את היריעה השלוחה אלי «מאה פעמים ואחד» (חגיגה ט' ב') כי הקורא אותה בחפזון, על רגל אחת, או מוטה, ולא כוון את לבו, לא יצא — ודקדקתי בכל כלליה ופרטיה, דקדוקיה וכונותיה, ות"ל באתי עד חקרה — והנני כי קרא לי —

ג') וכי יפלא בעיניך, מה ראה ארז הארזים על כבה, לבוא לכרוע ברך ולהשתחות לפני אטד כמוני? ענותו, תרבני, והאיש נפתלי, עניו מאד מכל המחברים אשר על פני האדמה, וכל מקום שאתה מוצא גדולתו בכל חדרי תורה, ותפארתו בשבע חכמות, ורוממתו בשבעים לשון; שם אתה מוצא ענותנותו — הוא כבן חמישים (ילקיט ס' ימיו ושנותיו, ויאר עיני הגולה עד יבא לציון גואל) ובעודנו נער החל לקבל עליו עול גלות, כדרכי ל"ו צדיקים הנחבאים אל הכלים — — העיר קויל הרה וילדה, ערים רבות גדלו שעשועיה, אשרי לה תאמר לונדון כי נפל בחבלה — ויגר חמש שנים בווארשא, ושבע עשרה שנה בראדאם, וחמש שנים בכפר הסמוך ונראה אליה (כן שמענו מפיו הקדוש) וזה כשמונה שנה פה לונדון, וכל מעשהו, הצנע לכת — ויסע במדרגת איש המוני, היינו הדיוט כפשוטו וכמשמעו, ויחן בבחינת רואה ואינו נראה — ומרוב ענותו, לא אחד בין לומדי תורה ומה גם בין רבני וגאוני הערים הנזכרות, חשדהו כי מבין הוא דבר הלכה — וכאדם רואה לעינים, חשבוהו רק על פי פעלו ומלאכתו ומעשהו בכל ימי חייו: למלמד תנוקות, לדרדקי, לבעל קורא, לשדכן, לסרסר, לכותב תנאים וכתובות, שטר חליצה, שטר חצי זכר, ושטר מכירת חמץ, למלוה ברבית, לשוחט עופות, לדארוויניסט, לנושא שק מנעלים בין כתפיו וסובב עיר הלוך וקרוא «סחרו! או מכרו!» ולמודיע חדשים לבקרים אל מכתבי העתים בלה"ק ובעבריידייטש (כלי גרסינן «טייטש» וגירסא מחריפי «טייץ» והיא הנכונה והמפורסמת) — ומה מאד ישתוממו למקטנם ועד גדולם, בראותם כי זה הקטן גדול נהיה, ויף בגדלו לפתע פתאום!! ושבעתים יתפלאו, בהגלות נגלות בעגלא ובזמן קריב, חבורו ענק הענקים המלא «פלפולים הגיונים» כמים לים מכסים! ויופיע בהדר גאונו לתת תורה חדשה לעשרה מילליאן (יוסף ס' עליסם) יוצאי ירך יעקב! כי בא לשפוט את התלמוד בצדק, ואת הפוסקים וההלכה הברורה באמונתו — כי בא כי בא, ללמד רבנים גאונים ראשי ישיבות ומרביצי תורה ברבים, לדעת איך להורות דעה, ואיך לשפוט במישרים — ויענו כלם פה אחד «ברוך אשר לא השבית לתורתנו גואל! אלמלא הוא, נשתכחה ח"ו מישראל!» ויברכו «ברוך שחלק מחכמתו ליראיו».

רבו בעל השחר, יגל; בן גילו וידיד נפשו, בעל "מכתב עתי שלחן ערוך על פי הפראגראם" ירנן; וכל המסכימים על החבור "שני המטות" יעלוזו. — —

ואת חטאי אני מזכיר היום. גם אנכי בעניי לא חשדתי אותו, מיום שבתו פה, כי יש בכחו ללמוד פרק משניות עם הרע"ב ותוי"ט, ולהבינהו לאשורו, וזה מרוב ענותו וצדקתו. ויחי בעיני, איש מושבע ועומד מהר סיני, להודיע ילדי יום יום, אל המגיד, המליץ, הצפירה, חבצלת, שערי ציון, השחר, הקול, האוהב, החזוה, הישראלי וקול לעם, מכל הנעשה והנשמע בחוצות לונדון ואנפיה — ומיום דעתי אותו, פליאה דעת נשגבה מני, למה זה רק אותו לבדו לא תניחנה חדשות הצבור והיחיד לישון? — ואני אמרתי בחפזי, הכי קרא שמו נפתלי? אילה שלוחה להוליך רכיל עד קצוי ארץ ואיים רחוקים — ועתה אכן נודע הדבר "דהאי צורבא מרבנן דאיתא במתא, כל מילי דמתא עליה רמיא!"

כבקרת רועה עדרו, כן יעברו כל היהודים הנמצאים פה ובכל מדינות בריטניא הגדולה, תחת שבט עמו. מהוללים, ומחוללים. ברצותו ממלל ומהלל, וברצותו מחלל ומקלל, ונפשו אותה להשפיל ולהרים, והוא באחד ומי ישיבנו? ואנכי הצעיר בעמי, מצאתי ת"ל חן וחסד בעיניו, ויראני כתור אדם המעלה ויכתבני ויחתמני בספר זכיות, כצדיקים גמורים. חנם אין כסף, הללני, בלא מחיר הודיע פעמים אין ספורות, תהלת ספרי הקטנים ודרושי הרבים, במכתבי עתים שונים, ותמיד בעין יפה, מלא וגדוש. ולאות כי פיו, ולבו, ועטו, שוים, כבדני פעמים רבות נגד זקני עמי, ויבא בתוך הבאים לקחת לקח מפי, לשמוע ללמוד לשמור ולעשות. ונשמע קולו בבואו אל הקדש "יישר כחך שדרשת!" וקטנתי מכל התהלות והתשבחות אשר חלק לי מכבודו, בפיו ובעטו. מכבדי, אכבד. ובמה אכף ואקדם פניו? בברכתי נגדה נא לכל עמי "כשם שנכנס לפני ולפנים, ועלה למדרגת פוסק הלכות; כן יכנס לתורה ולמעשים טובים!" וענה כל העם ואמר "אמן!"

ד') אבן חן השחר. עיני שופטים יעור, אף כי עיני המבקר. ואלו פעל ועשה שלשה פירושים, א') בית לוי, ב') מטה לוי, ג') ומעשה ארג (וכיוצי בקדש, העתקה בלשון "טייטש" או "טייץ") לפרש ולבאר ולתרגם את הפיוט "אמל ורבך, חמישי כהונבך, די בי סובך, אריה מסבך" שמתקיים משנה לשנה, ואחד מני אלף יודע פתרונו — והיה מבקש ממני את הסכמתי על פעלו; האמנם גדר גדרתי בעדי לבלי לתת הסכמות על ספרים חדשים מקרוב באו, הייתי פורץ את גדרי, למען ידידי זה שאהבה נפשי. ואהבתי אותו, היתה מסלפה את עטי ומקלקלת את השורה. והייתי ותרן בתוארים, לכנותו

"האברך התורני הרבני ויראה ה' מרבים". ופסחתי על שגיאותיו גנון והציל פסוח והמליט. כדרכי להכריע את הכף כלפי מטה חסד. כי חנון אני. סולח ומוחל שגגות וזדונות סופרים פחותים ממנו, ומהדורי מילי גרועים מערכו, את כל פשיעיהם לכל חטאתם, ופעמים שאתה מתעלם. —

ובהיות תכלית החבור אשר החל להדפיס על שמו: ללמד את כל רבנינו וגאוננו היושבים כסאות למשפט סביב השלחן הערוך, איך יורו, ואיך ידונו, ואיך ישפוטו הלכה למעשה, ועל פיו ישק כל בית ישראל עד דור אחרון — — יאבה בטובו הגדול ובענותו הגדולה, סלוח לי אם לא אעבר את פניו על פני האמת אשר כלנו חייבים בכבודה! ואיככה אוכל וראיתי, איש אשר גלמו ראו עיני, ואדעה בטח כי עד היום הזה לא השיג משום רב בעולם, אף תעודת "החבר" פוסע על ראשי עם קדש? ויהיה מוריינו, לכל הנקראים באמת "מורה מורנו!" — ואיככה אוכל וראיתי כבלע כבוד כל האומה הישראלית, כבוא כל רבניה, גאוניה, מוריה, מאוריה, הכמיה, מאשריה, מדריכיה, ומנהליה, ללמוד הלכה למעשה, מפי גמד המתיצב על השלחן הערוך, להראות כי משכמו ומעלה הוא גבוה מכל העם? — היש בידו "התרת הוראה?" אף לפסוק ביעותא בכותחא? — וממי? — ואת מי יורה דעה ויבין שמועה להורות ולדון? ומי הוא זה שבא להחריד רבנים גאונים מעל כסאותם? ולהכריע בין הפוסקים? לא מפיו, ולא מפי רבבה כמוהו, אנו חיין. — ומי אוהב עמו ולא יודה, כי זלזול ההוראה, הוא זלזול כל המורים, והשפלת כבוד כל האומה — עלבונה של תורה, וכביכול חתירה תחת כסא כבוד גותנה! — — על כן אשגיח על החבור ההוא (מס מ"ו ימי ומחמיה — ולעת עתה על הירושה הרמבונס ממנו, מסר בידי) מן החלונות, ולא כמציץ מבין החרכים ... יקוב הרין את ההר ... ויעבור עלי מה ...

כי למורת רוח אהבתי אותו, זה חזיתי ואספרה: תחלת הוראתו לקלקולא — ושגגתו בראשיתה, פרחה והנצה גם גמלה זרון באחריתה, ותעש באושים. בהיותו משתמש בכתבי יד גאון אחד ז"ל, (להלן מודיעך מה שמו, ועל מיזס מופן נפלו כתביו ביד נפתלי לנחלה) הוא עושה שתים רעות, א') הוא מתעטף בטלית שאינה שלו, ב') ומפחדו כי לא יכירוה בידו ... הוא קונה אותה בשנוי מעשה, ואיננו סופר, כי אם קורע ותופר, טלאי על גבי טלאי, מוסיף וגורע, והופך אור לחשך — —

כל הוגי תורה, ומנעוריהם שקדו יומם ולילה על דלתות ההלכה, יעידוני כי הנני תובע עלבונה של תורה — והנני אנום לדבר רתת נגד ידידי

שאהבה נפשו, במקום שיש חלול השם, ותורתו, ולומדיה, וכלל האומה — ולמען לא יוסיפו עדת חנפיו, אשר קנה את לבותם בשוחד דברים, הגדה בזמר חד גדיא "ואתא הכהן צדק ושחט לשוחט עופות בלונדון" אעביר כל טובו על פני רבנינו גאוננו "השוקדים על דלתות ההלכות הקבועות יום יום בפלגות ישראל" ואנכי על משמרתי אעמודה, ואשמעה מה בפיהם, ולמי אם לא להם, המשפט על ספר הנועד ללמדם, איך יורו, ואיך ידונו בין דין לדין הלכה למעשה? — —

פרק ראשון.

אשירה נא לידידי, שירת דודי לכרמו, כרם היה לידידי וגו' ויקו לעשות ענבים, ויעש באושים, וגו'. ועתה אודיעה נא אתכם את אשר אני עושה לכרמי, הסר משוכתו והיה לבער, פרץ גדרו, והיה למרמס. ואשיתהו בתה, לא יזמר ולא יעדר, ועלה שמיר ושית, ועל העבים אצוה, מהמטיר עליו מטר. (ישעיה ה' א'—ו').

א) וז"ל "ובמוראם, מקור דין זה נובע מבור נקרת התלמוד (קדושין ל' ע"ב) "ת"ר נאמר (שמות כ' י"ב) כבד את אביך ואת אמך, ונאמר (משלי ג' ט') כבד "את ה' מהונך, השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום, נאמר (ויקרא י"ט) "איש אמו ואביו תיראו, ונאמר (דברים ו' י"ג) את ה' אלהיך תירא, השוה "הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום. וכעין זה בת"כ פ' קדושים. והרמב"ם "ז"ל (ה' ממרים פ"ו ה"ח) סותם בלשון הזאת: כבוד אב ואם מצות עשה גדולה, "וכן מורא אב ואם, שקל אותן הכתוב בכבודו ובמוראו, כתוב כבד את אביך "ואת אמך וכתוב כבד את ה' מהונך, ובאביו ואמו כתוב איש אמו ואביו תיראו "וכתוב את ה' אלהיך תירא, כדרך שצוה על כבוד שמו הגדול ומוראו כך "צוה על כבודם ומוראם. עכ"ל. והכ"מ מציין על הלכה זו, עד הנה השוה "אותם בעונש, ברייתא בפ"ק דקדושין (ל' ע"ב) קרובה ללשון רבינו. עכ"ל במטה לוי. *)

---

*) כל הדברים המובאים במאמרי זה, נכתבו בימיעה הראשונה מן החבור "בני המעות" ולפי גם מן הסתר (כי לעת עתה לא הפיץ בקהל רק את גליונו הראשון ואת הסתר. והכותב עודנו בדפוס) כתבתי מלה במלה ותמת בתמת — והנה לא מלאתי בסתר דברתי, בכות אלי הדוגמת, ובאזני את שניאותיהם הרבות, הרמיתי תותחי לקנה

ב') ראה נתתי לפניך את דבריו מלה במלה ואות באות, ואם תפתח את ספרי הגאונים נושאי כלי הרמב"ם, ותראה כי לא אחד בם פירש את הדין הזה, ואף גם הגאון הראב"ד ז"ל לא השיגהו, בהיותו מובן מעצמו לתינוק דלא חכים ודלא טפש, עליו אין להשיג, ואין להוסיף רק את מקורו ב ש"ס, וזה הדבר כבר עשה מרן הכ"מ.—

בשנת ד' אלפים תתקס"ה ליצירה, בקשו את שר התורה הרמב"ם ז"ל, לשחקים, ובמשך שש מאות ושבעים ושמנה שנים, לא באר איש את הדין הפשוט הזה אף בבאור קצר, וכל גאוני ישראל ההיו במשך העת ההיא, מקום הניחו לשר התורה בדורנו, בעל "שני המטות" לדרוש בו תילי תילים של חקירות נשגבות וראמות חכמות, ולא ח"ו כדרך שוני הלכות ההיו וההוים, כי חדל להיות לו ארח כארחותם, ומי כמוהו מורה לעמו דרך חדשה "בעיון "גמרץ להראות בדרך פלפול הגיוני, כי יסודתו בהררי קדש, וכן יהיה "ברצון ה' אל דעות, הלאה דרכנו במשא ומתן בסוגיות הש"ס ובהלכות "התקבועות לרבותנו הפוסקים ז"ל, במסלה ישרה להגיון השכל וסברה ישרה!!! — —

בפלפולו הראשון (בימון הוא לכם, כעבי "שקדים" ומתוקי "פלפולים הגיוניים" —) יודיע לקוראיו, כי האלהים אנה לידו ספר ויקרא דפוס ווארשא משנת תרל"ה, ובקראו בו ערב שבת עם חשכה, שנים מקרא ואחד תרגום, מצא על פי סייעתא דשמיא בפירושו של הגאון מלבי"ם ז"ל, דאיתא בספרא (ויקרא ד' ל"ב י"ט ד' נכוי רס"ה) "האב קודם לאם, יכול מפני שכבוד אב עודף על כבוד האם, ת"ל איש אמו ואביו תיראו מלמד ששניהם שקולים".

"פלפול הגיוני" חדש הוא תחת השמש, לא שערוהו מימות משה רבינו

מלהבי פה. ומחד מכם הלל בי, ויגל בעמו. כשמעו מפי לא השגותי, הלך לו נעל הכתוב, ויכלהו לא כל מאר לגבי מעוג עלוז. — וכונד לי כי נוען להדפים אניח את הספר ואת היריעה הרחבונה (שהפין לדוגמא) בשנויים רבים, לתקן את מאר העוה בדפוס הרחמון. — ע"כ הגני מודיע בקהל רב, כי כאשר יגלו הכותבו מן הדפוס, ויעמוד בהספר לו בהגליון הרחמון ממנו, שנוי גדול לו קטן, מכל מאר הבאתי בזה, בשמו; הוא בספרם הגדול הכולל, מאר גלה לו את סודו. — וכן מודיע, כי ספר עקטעמפלאדע מן היריעה היא, וכמו כן מן הספר (מן ההדפסה הרחמונה שלנו לדוגמא) נמלטים בידי. והגני להרחמם לכל מי שהפץ להחזיק מקרוב. ולשלחם לף למרחוק לכל רב ומכ"ד, מאר יערבני לעוב כי יביבם לגי בחזרה, למעמרת. לדעת כי הגני עשיתי את מלאכתי בחמונה. — ואת גוף הכתוב, מעביר מ"ה תחת שבט הבקרת בגלחתו מן הדפוס. והדפיסהו בכתוב מיוחד, ויקרא שמו בישראל "בטנה אהרן" הכולל את "שני המטות".

ואילך. ועל פי "חכמת ההגיון" הוא דורש מילי דאפילו ביתי יהושע בן נון לא איתמר כוותייהו. שלשה דברים נפלאו ממנו: א') מה נשתנה כבוד אב ואם מכל המצות? שבכל המצות מצינו "מצות עשה" המצוה הזאת "גדולה"? ב') למה החליף הרמב"ם מלת "השוה" במלת "שקל" וכי כעורה זו דתנו רבנן? ג') והפליאה האחרונה לית נגר ובר נגר דיפרקונה, מה ראה הרמב"ם על ככה להוסיף את שם התאר "הגדול" אחר מלת "שמו"? — ובאמת לא מצאנו את הקושיות העצומות האלו בשום ספר נדפס — —

ג') שלשה מי יודע? שלשה רק המפלפל ההגיוני, יודע! איהו מותיב להו, ואיהו מפרק הרים וטוחנן "בסברה ישרה ובמסלה ישרה להגיון השכל". הקבצו נא והאספו כל מאן דעסקין באורייתא, די באתרא הדין, ודי בכל אתר ואתר, ושמעו חדשות ונצורות מפי מוריכם "המפלפל ההגיוני" למען תלמדו איך להורות הלכה למעשה.

על פי "חכמת ההגיון" את זה לעמת זה עשה הרמב"ם ז"ל, בחפצו להגדיל מצות כבוד אב ואם, קרא לה "גדולה" ולמען הגדילה ירום ונשא וגבה מאד, קרא בעבורה גם לשם הנורא תהלות "הגדול" לשון נופל על לשון. — הנה זאת אזן וחקר ותקן, אמנם כן הוא כנודע ליודעי "חכמת פלפול הגיוני" ההולכים במסלה ישרה. ודפח"ח ושימד"נ.

ד') ראה נתתי לפניך היום את לשון הש"ס והרמב"ם והכ"מ, טלה במלה ואות באות כמו שנדפסו במגלה ששלח בישראל, לדוגמא על חבורו ענק הענקים, וגם לרבות את תמצית פלפולו ההגיוני, דלאו כל מוחא סביל דא. ויקרא שמו בישראל "אַסְקוֹלַסְטִיקָא דְאוֹרַיְיתָא!" (ירושלמי נכרכות פ"ד ה"ג. וכ"ר פ' ס"ד).

ויראוני נא גדודיו (מסכ' קנס לו בשתי דכריס בשכתבי העתיס) האומרים לו "לך נאה כי לך יאה להיות פוסק!" איה מצינו בדברי הש"ס (שהעתיק) שיש עונש על חלול הורים, ושהוא שוה לעונש המגדף? ואיה מצינו בדברי הרמב"ם (שהעתיק ג"כ) המלים "הנה השוה אותם בעונש?" — ואם התלמוד (המועתק "בפרוש") אומר "לא כי הוא!" והרמב"ם (מסכ' "הניח לנו") אומר "איננו עמדי!" יגידו נא איפוא, על מה סובבים הולכים דברי הכ"מ שציין "עד הנה השוה אותם בעונש" מקור לדברי הרמב"ם? הן ארבע המלות האלו לא נמצאות ברמב"ם? — ואיה איפא "השקדים" אשר גמלה ההלכה הברורה?? — — לא כרם ולא גן, לא עין ולא שרש, לא פארות ולא ענפים, לא צצים ולא פרחים, לא עלים ולא פרי, לא קטף ולא נטף — לא דובים ולא יער!! — — אלה פוסקיך ישראל!! —

פרק שני.

א) ותחת "פלפול הגיוני" יגיע לקח טוב, וניתי ספר ונחזה. הנה שלשה ספרים נפתחים, א) מסכת קדושין ל' ע"ב. — ב) הרמב"ם פ"ו מה' ממרים. — ג) ונשוה לנגדם את המלים שהעתיקה היריעה המפולפלת, בשמם — ונראה כי התלמוד אמת; והרמב"ם אמת; והכ"מ אמת; והמגלה ההגיונית, יסודתה בהררי שקר. לאמר בפה מלא ובאר היטב מזויפת. בהעתיקה רק את מחצית לשון הש"ס, ורק מחצית לשון הרמב"ם, את הרישא בלבד, ויעזוב במרמה את הסיפא. ומה איכפת ליה לבעל ההגיון בעשותו את מרן הכ"מ ז"ל, למתעתע? —

והנני מבקש את כל מי שיש בידו ש"ס ורמב"ם, כי למען כבוד התורה ולומדיה, יקח לו מועד ויפתחם ויראה כי ציונו של הכ"מ, שייך על שני סעיפים, הסמוכים זה לזה ברמב"ם, שהשני הוא מבאר את הראשון, ולשון שניהם קרובה ללשון הרישא והסיפא שבש"ס. — ולמען קצה הקוראים, אשר עתם לא תרשה אותם לחפש, הנני מעתיק את דבריהם כצורתם. יראו מביני דבר, וישפוטו. — ובתחלה הא לך לשון הש"ס עם פירושה על פי פשוטה. ואז תבין כי דברי הרמב"ם בהירים וברורים כשמש בצהרים.

ב) ז"ל הברייתא מהחלה ועד תומה, בכתבה וכלשונה "ת"ר נאמר כבד "את אביך ואת אמך; ונאמר כבד את ה' מהונך, השוה הכתוב כבוד אב "ואם לכבוד המקום, נאמר איש אמו ואביו תיראו; ונאמר את ה' אלהיך תירא, "השוה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום. נאמר (שמות כ"ח ל"ז) "ומקלל אביו ואמו מות יומת; ונאמר (ויקרא כ"ד ט"ו) איש איש כי יקלל "אלהיו ונשא חטאו, השוה הכתוב ברכת אב ואם לברכת המקום — "אבל בהכאה, ודאי אי אפשר — וכן בדין, ששלשתם שותפים בו, "ת"ר שלשה שותפין הן באדם, הקב"ה אביו ואמו, בזמן שאדם מכבד את "אביו ואת אמו, אמר הקב"ה מעלה אני עליהם, כאלו דרתי ביניהם וכבדוני (קדושין ל' ב').

וז"ל רש"י ז"ל: אבל בהכאה, ודאי אי אפשר להקישה, שאין הכאה כלפי מעלה — — וכן בדין, שיוקשו לכבוד ומורא על הבן, שאף הם שותפים למקום בו, עכ"ל. —

שלש פעמים השתמשו הז"ל במלת "השוה" בברייתא הזאת, ומי שמצא ידיו ורגליו בבית המדרש, ויודע צורתא דשמעתתא, יבין כי פירושה בשתי הפעמים הראשונות "שקל הכתוב" ולא ח"ו "השוה ממש" ובפעם השלישית היא כפשוטה וכמשמעה השוה ממש. וכן למדו שרי התורה, רש"י והרמב"ם והכ"מ ז"ל.

הם כי לא להוכיח, כי עלתה במחשבה לפני חו"ל, להשוות ח"ו כבוד ומורא בשר ודם, לכבוד ומורא מלך הכבוד ונורא תהלות, א') האם לא גדול מורא הרב, ממורא האב? (מכות פ"ד מ"ו) ואם לא קודמת אבדת רבו, לאבדת אביו? (רמב"ם פ"ט מה' מכדה ה"ב) ומקורו טהור (ב"מ פ"ב י"ח) אביו ורבו נושאים משא, ממי יפרוק ראשונה? מרבו! (רמב"ם פ"ה מה' ת"ת ה"ח). שניהם אסורים בבית הסוהר, את מי יפדה בראשונה? את רבו (שם) "שאביו מביאו לחיי העוה"ז; ורבו שלמדו חכמה, מביאו לחיי העוה"ב" ורק כשאביו ת"ח, הוא קודם (שם) אף כי כבוד ומורא יוצר הגוף ובורא הנפש? — ב') "שמעון העמסוני, ואמרי לה נחמיה העמסוני היה דורש כל אתים שבתורה, כיון שהגיע (דברים י' כ') לאת ה' אלהיך תירא — פירש, וכו', עד שבא ר' עקיבא ודרש את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח" (פסחים כ"ב ב') ולא דריש "לרבות אב ואם"? (וע' תוס' ב"ק מ"ב ב' ד"ה כיון). — ג') ואף גם ר' עקיבא, שדרש "לרבות ת"ח" האם לא הרחיק מעליו את אלישע בן אבויה אחרי שנהפך לאיש אחר? (חגיגה י"ד ב'). האם אין מנדין חכם זקן בחכמה, או אב"ד שחטא חטאה גדולה? ואין מלקין אותו? (רמב"ם פ"ז מה' ת"ת ה"ב) ורק מפני כבוד התורה, תקנו באושא, לנדותו וללקותו בצנעה (מו"ק י"ז ב'). ראש ישיבה שעשה עון פלילי, מלקין אותו, ואינו חוזר לשררתו, גם אינו חוזר להיות כאחד משאר סנהדרין (רמב"ם פ"ז מה' סנהדרין ה"ט) וכהן גדול שחטא, מלקין אותו, ואין מעבירין אותו מגדולתו (ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ח. והוריות פ"ג מ"ח). ומי לנו גדול מירבעם בן נבט "שלא היתה בתורתו דופי, וחדש דברים שלא שמעה אזן מעולם" (סנהדרין ק"ב ב') ובכל זאת, עליו נאמר (משלי י' ו') ושם רשעים ירקב (תענית כ"ח ב') וראה (ירושלמי פ"ז ה"ח) ואין לו חלק לעוה"ב (סנהדרין פי"ח מ"ח) שחטא והחטיא (מכות פ"ג כ"ח). ונביא השקר, לא יחנק? (רמב"ם פ"ט מה' יסודי התורה פ"ג ד') שכלל גדול הוא "במקום שיש חלול השם, אין חולקין כבוד לרב" (ברכות י"ט ב'). ואיך יעלה על הדעת להשוות באמת, כבוד ומורא הורים לכבודו ומוראו יתברך ויתעלה לנצח! — ד') ובאמור איש אל בנו "בני אתה! אני ילדתיך! גדלתיך ורוממתיך! הנה שבת היום, ואנכי מצוך לעשות בו, למעני, מלאכה!" וכבן יכבד אב, ישמע בקולו, היטב בעיני בעלי דת ודעת? ולא יסקל בפלילים? — ובאמרו אליו "הנה אנכי מצוה עליך, כי לא תשיב את האבדה אשר מצאת, כי חשקתי בה!" ופקודתו תשמור רוחו, היצדק בעיני אלהים ואדם? — ואם כהן יאמר לבנו "הנה התורים והיונים אשר לי, עזבו את קנם, והנם מעופפים בין קברות המתים, לכה נא שמה וצודה אותם ציד, והביאם אלי, ואשחטם ואוכלה!" היטמא? (יבמות ו' ב'.

וע"ש בתוס' ד"ה שכן). — ה') ואם לא גדול ת"ת מכבוד הורים? (ריש פאה). הדור! הביטו וראו, והתמהו תמהו! הנה היריעה הראשונה בחבור "שני המטות" מתחלת מן הלכות כבוד אב ואם, הוא סימן ר"מ (וסמוך מילתא היא, מתלתו ר"ם וסופו כ"ך) והסופר שני פירושים גדולים ועצומים, האחד כעוג מלך הבשן והשני כגלית הפלשתי, לא למד לכל הפחות את הסמן ההוא, ער תומו? "ת"ת גדול מכבוד אב ואם" (ב"ע יו"ד סי' ר"מ סי"ג). הוי! אוי! ואבוי! אלה פוסקיך ישראל!! — ו') ואם לא תדחהו כל מצוה ומצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים, או היכי דלא משכח שליח? (שם שם סי' י"ב) מפני הטעם המסכים עם הדת והדעת "שאני ואבא חייבים במצות!" (קדושין ל"ב ע"ב). — ז') וקושיית הגאון מהרש"א ז"ל קשתה מאד מאד: איך יעלה על הדעת כי במאזנים ישאו יחד? איזהו כבוד או"א? מאכיל, משקה, מלביש, מנעיל, מכסה, מכנים, ומוציא (ב"ע יו"ד סי' ר"מ ס"ד) ואיזהו מורא? לא יעמוד במקומו, ולא ישב במקומו המיוחד לו להסב בביתו, ולא יסותר את דבריו בפניו, אפילו לומר נראין דברי אבא (שם ס"כ) וכל הדברים הגשמיים האלה שייכים רק בבשר ודם בלבד? — ח') אף כי עון מכה אביו ואמו?? — —

ג') ובלבתנו בדרכי התורה אשר סללו רבותנו ז"ל, ולא בארחות עקלקלות "הפלפולים ההגיונים" ונראה כי סוגיית הש"ס מלמדת אותנו דרכי חיים. א') לעולם יהא אדם נזהר בכבוד ומורא הוריו, כי בכבודם, כביכול יכובד מלך הכבוד, ששלשתם שותפים בו, ואף גם הם (קדושין ל"ב ע"ב) היו סבת רדת נשמתו משמים ארץ — — והפוגע בכבודם, בשמים ימריא — ויסקל כמגדף. — והמכבדם, הוא מקיים מצוה גדולה. — ב') והאב והאם, שניהם שוים לכבוד ולמורא, האמנם גבי "כבוד" (שמות כ' י"ב. דכריס ה' ט"ז) וגבי "מכה" (שמות כ"א ט"ו) וגבי "מקלה" (דכריס כ"ז י"ז) הקדימה התורה מלת "אביך" אל "אמך" וטלת "אביו" למלת "אמו". וגבי "מורא" (ויקרא י"ט ג') הקדימה מלת "אמו" למלת "אביו" בכל זאת כבודה בכבודו, ומוראו כמוראה. — וחלילה לבן (מו לבח) לחשוב כי דברים ככתבם, ולא יאמר "את אבי אכבדה יותר מאמי; ואירא את אמי יותר מאבי, ככתוב בתורה" ששניהם שוים לכבוד ולמורא, והאות כי מכה אמו, יחנק כמכה אביו; ומקלל אביו, יסקל כמקלל אמו; ומקלה אביו או אמו, ארור הוא לאלהים ולאדם. — ובהיותם שוים לעונש, נמצינו למדים ששניהם שוים לכבוד ולמורא, וזה ברור ואמת.

ד') ואחרית הסוגיא, מבארת את ראשיתה. שהיא מצות עשה גדולה. מכח היקש "כבד" (שמות ודכריס) "כבד" (משלי). וכי תימא "דברי

תורה, מדברי קבלה (ספר מצלי שהוא בכתובים) לא ילפינן" (חגיגה י"ח ב'. ב"ק כ' ב'. וגדס כ"ג ח') שא עיניך וראה שתי מלות דומות זו לזו בתורה, "תיראו" (ויקרא י"ט ג') "תירא" (דברים י"ג ה') האמנם אין זה היקש שלם מכל צד, והוא רק "היקש למחצה" כי גבהו שמים מארץ, כן גבהו דרכי כבוד ומורא ממה"מ הקב"ה, מכבוד ומורא בשר ודם (בקומיית מכתש"ח ז"ל) ובדין הכאה, ודאי אי אפשר להעלות ח"ו במחשבה להקישן (כפירוש ז"ל) בכל זאת צד היקש יש ביניהם, בראותנו כי התורה צותה לרגום את המקלל הוריו, כנוקב שם אלהיו — — מפני ששלשתם שותפים בו, והפוגע ח"ו בכבוד או במורא הוריו, עליו בשמים ירעם — שבזמן שאדם מכבד את אביו ואת אומו, אמר הקב"ה "מעלה אני עליהם כאלו (בניכול) שבנתי בתוכם וכבדוני!" — ובזמן שאדם מצער את הוריו, אומר הקב"ה "יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם — שאלמלא דרתי ביניהם, צערוני!" (קדושין ל"ח ח'). קצרתי במלים, וסמוך לבי בטוח על הקורא המבין, והוא רחום יכפר בעד — —

ה') וההוגה בתורה שבכתב בעין פקוחה, יראה כי הנדונים בארבע מיתות בידי הסנהדרין, נדונו על עבירות שבין אדם למקום. ורק חמשה נדונים משפט מות, בעונם לבני איש. א') עדים זוממים "מי שהעיד בשקר, ונודע בעדים שהעיד בשקר, זהו שנקרא עד זומם. ומצות עשה לעשות לו, כמו שרצה לעשות בעדותו לחברו. אם בעבירה שחייבין עליה סקילה העידו, והוזמו, נסקלין כולן, ואם בשרפה, נשרפין, וכן בשאר המיתות" וכו' (רמב"ם פי"ח מה' עדות ה"ט). — ב') הרוצח, יהרג (פ"ב מה' רוצח). — ג') הגונב נפש, יחנק (פ"ט מה' גניבה ה"ח). — ד') מכה אביו או אמו, יחנק (פ"ה מה' ממרים ה"ה). — ה') והמקלל אותו או אותה יסקל (שם פ"ו ה"ב) ומעונשי המכה והמקלל, נראה כי המכבד את הוריו, ומוראם עליו, הוא מקיים מצות עשה גדולה. —

על כן, נשא החכם מכל אדם, משלים רבים על המצוה הגדולה הזאת, ומהם "מקלל אביו ואמו, ידעך נרו באשון חשך" (משלי כ' כ') "שמע לאביך זה ילדך, ואל תבוז כי זקנה אמך" (שם כ"ג כ"ב) "עין תלעג לאב, ותבוז ליקהת אם, יקרוה עורבי נחל, ויאכלוה בני נשר" (שם ל' י"ז). והלוים ענו ואמרו בהר עיבל "ארור מקלה אביו ואמו" (דברים כ"ז י"ו) וכל העם ענה אמן, על כן קראו חז"ל למצות כבוד הורים "חמורה שבחמורות!" (ירושלמי פאה פ"א ה"א).

ממה שבארנו, האב והאם שניהם שוים לכבוד ולמורא, ורק מטעם המסתבר "שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך (קדושין ל"ח ח') מלאכות

האב קודמת למלאכות האם. ולולא זאת, אף שאביו מלמדו תורה, וגם משפחת אב קרויה משפחה (ב"ב קי"ט ב') כבודה בכבודו.

ונפקא מינה לדינא. כאשר גרש אביו את אמו, וסר חובת כבודו מעליה, ושניהם מצוים בצותא חדא על בנם כי ימלא חפצם, ולא ידע רצון מי משניהם ימלא ראשונה? — דינא הוא "לאיזה מהם שירצה, יקדים" (טוש"ע יו"ד סי' ר"מ ס"ד) וע"ש בפתחי תשובה. ודוק היטב.

ואעידה בי שני עדים נאמנים, על קשט אמרי אמת האלה. את הגאון מהרש"א ז"ל, ואת הגאון בעל פני יהושע ז"ל. דרכם בחרתי, ובעקבותם אלכה. כי טוב לי תורת פיהם, מאלפי פלפולים נפתלים, מעוקלים ומקולקלים, המבונים "הגיונים" — והדר עונה "שגיונים!" —

פרק שלישי.

א') ועתה הא לך גם את הרישא והסיפא של הרמב"ם ז"ל, בכתבם וכלשונם, ותתן לפעלי צדק. — "כבוד אב ואם מצות עשה גדולה: "וכן מורא האב והאם, שקל אותן הכתוב בכבודו ומוראו, כתוב, כבד את "אביך ואת אמך; וכתוב, כבד את ה' מהונך. — ובאביו ואמו כתוב, איש "אמו ואביו תיראו; וכתוב, את ה' אלהיך תירא — כדרך שצוה על כבוד שמו "הגדול ומוראו; כך צוה על כבודם ומוראם. — המקלל אביו ואמו, "בסקילה; והמגדף, בסקילה, הנה השוה אותן בעונש. — הקדים אב "לאם לכבוד, והקדים אם לאב למורא, ללמד ששניהם שוים בין לכבוד "ובין למורא (פ"ו מה' ממרים ה"ו וכ').

ועל שניהם יחדיו, ציין הכ"מ שפיר "כבוד אב ואם מצות עשה גדולה וכו' עד הנה השוה אותן בעונש, ברייתא (קדושין ל' ב') קרובה ללשון רבינו". ועל סיום רבינו: הקדים אב לאם וכו' ציין הכ"מ מקור אחר. ע"ש.

ב') ונבאר את דברי רבינו, על פי פשוטם, והוא האמת. דע כי בשקלנו שני דינים זה לעמת זה במאזני הדת ובפלס הדעת, להקל ולהחמיר (על פי היקש, וכדומה) יש לנו שני מיני משקל. א') אם מאזני משקלם נושאים יחדיו, נדע שדינם שוה בשוה. ב') ואם הכף האחת מכרעת, המשקל הוא בערך ולא בשווי. —

שני כתובים המכחישים זה את זה, יחשבו לשקולים שוה בשוה. ואנחנו לא נדע מה נעשה? ובעמוד לאחד מהם רוח והצלה ממקום אחר, יקרא הכתוב השלישי "המכריע". דמיונם כשני אנשים עומדים במשפט, והאחד מהם מביא עד אמונים, ויוצא נקי בהשפטו. —

וכל מקום שנמצא בתורה שעל פה "השוה אותם הכתוב" פירושו: שתי כפות מאזני המשקל נושאות יחד שוה בשוה ואין ביניהן משקל חוט השערה. — על כן אין השלטן בידי השופטים להקל בהאחד, ולהחמיר בהשני. חקה אחת ומשפט אחד, לשניהם. —

נשא למשל "אמר קרא (במדבר ה' ו') איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם וגו' השוה הכתוב אישואשה בכל עונשין שבתורה" (פסחים מ"ג מ' ב"ע) הוא כלל גדול בדיני ממונות ובדיני נפשות. נר לרגלי התנאים והאמוראים, ואור לנתיבת כל הפוסקים. וחוק לישראל הוא: שעל כל מצות לא תעשה (בין שמיסורן מיסוד שולם בכל עת, ובין שהזמן גרמן) נצטוו כל בית ישראל, ולארק בני ישראל בלבד. זולתי שלש אזהרות, נזהרו הגברים ולא גם הנשים (ע' תוס' סנהדרין ס"ו מ' ד"ה לרבות). ועם הספר אמר רבינו "כל מצות לא תעשה שבתורה, אחד אנשים ואחד נשים חייבים, חוץ מבל תשחית, ובל תקוף, ובל יטמא למתים" (רמב"ם פ"ג מה' עכו"ם ה"ב) כסתם מתניתין (קדושין פ"ז מ"ז). ע"ב הנם שוים לעונש מלקות (פ"ד מה' מ"ב ה"ה) ומקורו (כריתות י' ב'). ושוים בעונשי ארבע מיתות ב"ד (פ"ד מה' סנהדרין ה"ו) ומקורו (קדושין ל"ה מ'). ושוים בכל דיני תמורה (פ"ם מה' תמורה ה"ז) ומקורו (תמורה ב' ב') ושוים גם בדינים שבין אדם לרעהו. בכל דיני ארבעה שומרים (פ"ב מה' שכירות ה"ו) ומקורו (ב"ק ע"ו מ'). ושוים בתשלומי כפל, וארבעה וחמשה (פ"ם מה' גנבה ה"ז) ומקורו (ב"ק סה). כי הדעת נותנת, שהרת חיבה בדברים האלה והדומים להם, את כל בית ישראל. שפירוש המלה "השוה" הוא כפשוטו וכמשמעו: ששתי הכפות נושאות יחד, ואין האחת מכרעת את רעותה מאומה. —

ג') לא כאלה חלק "השוה הכתוב כבוד ומורא אב ואם לכבוד ומורא המקום! הדעת נותנת שהוא דבר שאי אפשר להשוות ח"ו את היוצר ליוצרו — שוה בשוה — ואף גם במצאנו בתורה שהקישה אותם, הוא בלתי ספק רק "קצת היקש" — ודיו לעבד, שכבודו ומוראו עולים במאזנים השוקלות את כבוד ומורא אדונו — — הן כבוד הורים כדק יוטל, ומורא מורים כשחק מאזנים יחשב; מול הכבוד והמורא לאשר לו הגדולה והגבורה והתפארת והנצח והוד!! — מה אנוש כי תזכור כבודו המדומה; בחשבך כבוד אל עולם? — ובן אדם כי תפקוד מוראו; בהעריכך מורא קונה שמים וארץ? — הם כל בשר, מפני כבוד מלך הכבוד! ומפני מורא אשר לו דומיה תהלה! —

וכי יפלא בעיניך, למה זה בחרו להם חז"ל מלת "השוה" ולא כתבו "שקל?" מפני שפעם יש צד היקש השווי ביניהם. ומתי? בעונש

המקלל את הוריו! שאחת דתו להרגם באבנים כמגדף הנותן בשמים פיו ולשונו — — גדול עונו מנשוא, מפני ששלשה שותפים באדם, ועליו בשמים ירעם — — "בעונש המקלל" ולא ח"ו גם בעונש המכה. כי בהכאה, ודאי אי אפשר (כפירש"י ז"ל) אף להעלותם במאזנים — — ודוק היטב.

והנה התורה החמירה בבן המקלל מבן המכה, שזה יסקל, וזה יחנק (וסקילה תמורת מחנק) אף כי לדעת בני האדם גדול עון הבן המכה את הוריו; מחטאת המקלל אותם? ומה עמקו מחשבות תורתנו הקדושה. לעין המכה, אין דמיון כלל לעין המגדף — — ואולם לאשמת המקלל, יש דמיון לבליעל הנותן בשמים פיו ולשונו — — ויסקל כנוקב שם — — ודי בזה. והוא רחום יכפר עון. — —

ד') ואעירך על ענין חדש, הנה הטור והשלחן ערוך, חברו הלכה מיוחדת לדיני "כבוד אב ואם" אשר לא עשה כן הרמב"ם בספרו "היד החזקה" ואת דיניה כתב "בהלכות ממרים"? כי שונה ספרו מספריהם. הטור והשו"ע אספו וסדרו רק את הדינים הנהוגים בזמן הזה (ולפעמים גם הלכתא למשיחא) על כן קבעו לה הלכה מיוחדת, הדוברת איך יכבד ואיך ייראַ איש את הוריו, את חמיו ואת חמותו, ולרבות אחיו הגדול. ודבר אין להם בדיני הסקילה וחניקה, אשר נדונו בם בנים סוררים ומשחיתים, בזמן שבית המקדש קיים. כי דיני נפשות, אין השלטן בידנו לשפוט; זולתי לסנהדרין. — לא כן ספר "היד החזקה" המכלכל את כללי ופרטי התרי"ג מצות, לא לבד הנהוגים בכל מושבותנו, כי אם גם את הנהוגים רק בזמן שבית המקדש קיים. כנודע לכל הוגי ספרו היקר והנפלא. ומדי דברו "בהלכות ממרים" על אדות הממרים החיו נשפטים בסנהדרין; מצא לו מקום נכון, לחבר אליהם גם את משפטי בן סורר ליולדתו. המכה אותם ומקללם. כי כמוהם בסרום ימריא. בהיות שלשה שותפים באדם. וכבודם ומוראם יקר בעיני ה' יוצר הגוף ובורא הנפש.

ויסדר את כל כללי ופרטי עונשי בנים סוררים מקללי הוריהם, ובנים משחיתים המכים את אבותיהם, כאשר נשפטו בימי קדם מאת הסנהדרין (בפרק החנקין מהלכות ממרים) ואחרי כן הואיל באר (בפרק השני מהלכה הנ"ל) גודל שכר בנים מכבדים ויראים את הוריהם, שאוכלים פירותיהם בעוה"ז, והקרן קיימת להם לעוה"ב. בהיותה "מצות עשה גדולה" ומה היא גדולתה? כי בדרך שצוה על כבוד שמו הגדול ומוראו; כך צוה על כבודם ומוראם" מפני שגם הם היו סבת בריאתו, ששלשה שותפים באדם.

והזהיר את הבנים ואת הבנות, לכבד את אמם כאביהם; ולירוא את

אביהם, כאמם. ששניהם (המג והמס) שוים (שוס בשוה, ולמ שקוליס) לכבוד ולמורא. והאות שהנם שוים באמת, כי מכה אמו או אביו, יחנק, ומקלל אביו או אמו, סקל יסקל. ובהיותם שוים לעונש, כבודם ומוראם שוה. וזה ברור, ומסכים עם הדת והדעת.

פרק רביעי.

א') הראתיך בעיניך כי חז"ל והרמב"ם ז"ל, למדונו שלשה דברים העומדים ברום עולם. א') להזהר מאד במצות כבוד אב ואם, בהיותה מ"ע גדולה. ב') ששוה עונש המקלל הוריו, לעונש המגדף. ג') ומן עונשי המקלל והמכה, נדע שהאב והאם שוים לכבוד ולמורא.

ואראך דבר פלא, כי המפלפל ההגיוני, הקופץ בראש לתת לכל בני ישראל, תורה חדשה לדורות עולם, לא הבין גם את ציון מרן הכ"מ ז"ל, שבר בי רב דחד יומא, יבינהו. — וז"ל "כבוד או"א מ"ע גדולה וכו' עד הנה השוה אותם בעונש, ברייתא דפ"ק דקדושין (ל' ע"ב) קרובה ללשון רבינו" עכ"ל. כוונתו ידועה וגלויה: שעד כאן הוא דין אחד. שמן העונש נבין את גדולתה. — ואמר "קרובה" למען דעת שהרמב"ם בשנותו את לשון הברייתא, תחת "השוה" (בפעם הראשון) כתב "שקל" ותחת "השוה" (בפעם השנית) "כדרך". ורק בפעם השלישי מלתם על לשונו "השוה בעונש" איננו שנוי כוונה; כי אם פירוש. לאמר, כן היתה גם כוונת הברייתא, בכל פעם ופעם. וזה פשוט וברור.

ואנכי מצאתי ראיתי, שגם לשון המכילתא היא קרובה ללשון רבינו. וז"ל "רבי אומר, חביב כבוד אב ואם לפני מי שאמר והיה העולם ששקל כבודם ומוראם לכבודו ומוראו וקללתם כקללתו" (מכילתא פ' יתרו פ"ח) הבט וראה, איך חשבו ומנו חז"ל כל אות ואות גבי המשקל הזה. כבוד ומורא, שמשקלם איננו כ"א בערך, חלילה להם לכתוב כ"ף הדמיון, ויכתבו בלמ"ד; ורק גבי ברכת הורים שהוא משקל שוה בעונש, לקחו להם החופש, לכתוב בכ"ף. ודי בזה. וכבוד אלהים הסתר דבר — —

ב') ואחרי כן, ציין מרן ז"ל ציון שני, מקור נאמן לסוף דברי רבינו. וז"ל "הקדים אב לאם לכבוד ולמורא וכו' (קדושין שם) תניא, רבי אומר גלוי "וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שבן מכבד את אמו יותר מאביו, מפני "שמשתדלתו ברברים: לפיכך הקדים הקב"ה כבוד אב לאם. וגלוי וידוע לפני "מי שאמר והיה העולם, שהבן מתירא מאביו יותר מאמו, מפני שמלמדו "תורה; לפיכך הקדים הכתוב מורא האם למורא האב. — ומשמע מהכא, "ששניהם שוים בין לכבוד ובין למורא. עכ"ל. — וכן ציין גם בעל מגדל עוז ז"ל.

ג') והטעם ששניהם שוים, הוא משנה מפורשת "ר' שמעון אומר, "בבשים קודמין את העזים בכל מקום; יכול מפני שהן מובחרין מהן, ת"ל "ואם כבש יביא קרבנו לחטאת, מלמד ששניהם שקולים. — תורין קודמין "לבני יונה בכל מקום; יכול מפני שהן מובחרין מהן, ת"ל ובן יונה או תור "לחטאת, מלמד ששניהם שקולים. — האב קודם לאם בכל מקום; יכול מפני "שכבוד האב קודם על האם, ת"ל איש אמו ואביו תיראו, מלמד ששניהם "שקולים. — אבל אמרו חכמים, האב קודם לאם בכל מקום, מפני שהוא "ואמו חייבין בכבוד אביו. — וכן בתלמוד תורה. אם זכה הבן לפני הרב (פי' "מרע"ב "שרוב הכמתו למד ממנו") הרב קודם את האב בכל מקום, מפני שהוא "ואביו חייבים בכבוד רבו (מסכת סוף כריתות).

ופירוש המשנה על פי פשוטה ואמתתה: ר' שמעון מלמדנו, שאין מוקדם ומאוחר בתורה, בחר ענינא. בהזכירה שמות שני גופים לתכלית אחת, דרכה לבחר לה באחד משניהם להזכירהו בראשונה, אף כי רעהו דומה לו שוה בשוה. ולמען לא יהיה מקום לטעות, שבאמת לגוף ההוא משפט הבכורה; דרכה להחליף פעם אחת את הסדר, ולהזכיר בראשונה את הגוף שהיא רגילה להזכירהו באחרונה. למען דעת ששניהם שוים.

ומביא לו שלשה עדים נאמנים. א') בכל קרבנות הצאן, נאמר "כבש" בראשונה "ועז" באחרונה. נשא למשל "מן הכשבים ומן העזים" (שמות י"ב ה') "או לשה בכשבים או בעזים" (במדבר ט"ו ה') והוה אמינא, שמי שחייב קרבן מן הצאן, ויש לו כבש ועז ברפתים, חובתו להביא כבש ריח נחוח אשה לה' (ורק מי שיש לו עז ואין לו כבש, יוכל להביא עז ואינו מוכרח לקנות כבש) על כן החליפה פעם אחת את לשונה "והביא קרבנו שעירת עזים וגו' ואם כבש יביא קרבנו" (ויקרא ד' כ"ח—כ"ג) לדעת ששניהם שוים, ואיש את קדשיו לו הבהירה, להביא עז או כבש, כטוב בעיניו יעשה, כי כספו הוא. — ב') גם בעולת העוף, דרכה לכתוב "תורים" בראשונה "ויונים" או "בני יונה" באחרונה; ובכל זאת יש בהירה, להביא יונה או תור, כי בכוונה החליפה פעם אחת את הסדר, וכתבה "ובן יונה, או תור" (שם י"ב ו') לדעת ששניהם שוים. — ג') וככה גם לענין כבוד ומורא הורים. גבי כבוד (שמות כ' י"ב ודבריס ה' ט"ז) גבי הבאה (שמות כ"א ט"ו) וגבי המקללם (שם) ובמארת המקלה (דבריס כ"ז ט"ז) נאמר "אביך" או "אביו" בראשונה; ובאחרונה "אמך" או "ואמו" — לא תוציא משפט מעקל שיש לאביך עודף כבוד ויקר על אמך, ששניהם שוים, ולזאת תמצא גבי מורא "איש אמו ואביו תיראו" (ויקרא י"ט ג') היא בראשונה והוא באחרונה, ששניהם שוים לכבוד ולמורא. — ומפני מה אמרו חכמים שהאב קודם לאם? הוא מפני טעם

אחר, שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך. — ודין מורים, כדין הורים. אבדת הרב קודמת לאבדת האב, שיתרון למביא לחיי העוה"ב, על המביאים לחיי העוה"ז, וגם זה, מפני שאתה ואביך חייבים בכבוד רבכם. —

וכי יפלא בעיניך, מה פרי ההשואה? הא סוף סוף להאב משפט הקדימה? דע אמנה, שיש נפקא מינה לדינא, כאשר גרש אביך את אמך, וסר כבודו מעליה, ושניהם שולחים אותך במלאכותם, לך משפט הבחירה למלא רצון מי שתרצה. — וכמו כן אם אביו הוא ת"ח (עקו"כ) אבדתו קודמת לאבדת רבו (ב"מ פ"ג ע"ח) מפני שטעם קדימת אבדת הרב, הוא "שאתה ואביך חייבים בכבודו" ובנפול הסבה, נפל המסובב. וזה ברור מאד.

ד') ונושא משך "שני המטות" מביא מקור לדברי הרמב"ם ז"ל מן הספרא [ממו שהעתקתי לזה בתוך מן המגלה שלו (לעיל פ"א ס"ח)] ויש לתמוה עליו תרי תמוהות. א') כל מבין דברי הספרא, יעיד שהם ראיה או מקור, רק לסוף דברי הרמב"ם ולא לראשיתם. והן בתוך היריעה אשר חלק ביעקב וגם הפיץ בישראל, לא נעתקה גם הסיפא, וכל "פלפולו ההגיוני" קאי רק על הרישא בלבד, והיא ראיה או מקור דמיא כעובלא לדנא? — ב') לא ידע שהדברים האלה הם משנה מפורשת? — יאמר נא ישראל, אם המביא מקור בשם הספרא, במקום שמקור הספרא הוא במשנה מפורשת, ראוי להמנות בכלל "לומדים" ומה גם בין שרי התורה ורבני הגולה, פוסקי הלכות קבועות? — הוי! אוי! ואבוי! אלה פוסקיך ישראל!*).

---

*) ותגדל הפליאה, כן הגמון מהרמ"ל מלבי"ם ז"ל, מלין גם את מקום המשנה בכריתות בין ליוזו; והמסקולסטיקא, השתמש כאן [ולמען לא יכיש הקורא המבין, קצר מחסם בשנוי מעשה, כדרכו. את הרמזים מכוונת לפחד, לין הגמון מלבי"ם "ב"ב דף ק"כ" והמסקולסטיקא לין "וע' בפרק יש נוחלין (ק"ד ע"א)] והתעצל להפך ולעיין גם במשנה דכריתות? בהיותו הרוץ ובקי בסדר נזיקין — ולא לו יד אף בסדר קדשים — —

וגם על הגמון מלבי"ם ז"ל, שהיתין ליה שבילי דאורייתא, לפלפל. שבין הרמזות הרבות שהביא, בפיזורו לספרא, להוכיח שכל מקום שנאמר "שני" או "שניהם" פירושו שהם שוים בשוה; שבמהי"ת לפחמים מיירי למוד ערוך בש"ס (יומא ס"ב ב') שפלשה פעמים כתיב "שני" נגי שעירי יום הכפורים, שהיתה לריכים להיות שוים בפלשה דכריש. ג') במלאכה. ב') בקומה. ג') ובמחירם. ועש"ב.

ורמה בסוף ספר מעט הכמות ורב המיכות "דבר אליהו" מאת מר התורה הגר"א ז"ל, שהסיר את תלונת הרמב"ע (בראשית ל' ט"ז) מעל הש"ס (חולין ס' ב') שדרשו מן שני המאורות הגדולים, שהיו שוים בשוה בפני משעשה, על פי דברי חז"ל (יומא שם). ודפח"ח.

פרק חמישי.

א') הקבצו רעבי "שקדים" ואכילכם עוד "שקדים" אשר נשא "מטה הלוי". וז"ל "ובאמת דמתה מצות עשה זו, לכבודו של מקום, ולפי הירושלמי, עוד ביתר שאת ויתר עז" עכ"ל אות באות.

ראו! הוא אומר בפירוש, כי "באמת" שוה כבוד הורים לכבוד המקום, לכל הפחות שוה בשוה; ועל דברת הירושלמי, עוד יתר שאת ויתר עז לכבודם על כבודו! — ומדוע לא ציין איה נמצא ירושלמי שנותן לכבוד ומורא בשר ודם, יתר שאת ויתר עז לכבוד ומורא שמים? — תא ואחוי לך דברי חז"ל, ועיניך תחזינה מישרים כי הפוסק משנות המאה התשעה עשר למספרם, לא הבין במחב"ת, פשוטם של דברים, ומחרף ומגדף כלפי מעלה, בשם חז"ל! אשר לא דברו, ולא עלתה ח"ו על לבותם. וקראת בשם האמת "כל דברי המפלפל ההגיוני, שקר וכזב!"

ב') "רשב"י אומר גדול הוא כבוד אב ואם שהעדיפו הקב"ה יותר "מכבודו, נאמר (שמות ודכריס) כבד את אביך ואת אמך; ונאמר (משלי) כבד "את ה' מהונך, ממה אתה מכבדו? ממה שיחננך, מפריש לקט שכחה "ופאה, מפריש תרומה ומעשר ראשון, ומעשר שני, ומעשר עני, וחלה. ועושה "סוכה ולולב ושופר ותפילין וציצית, ומאכיל את העניים ואת הרעבים, ומשקה "את הצמאים, אם יש לך, אתה חייב בכלן; ואם אין לך, אין אתה "חייב באחת מהן; אבל כבוד אב ואם, בין שיש לך, בין שאין לך הוו, כבד "את אביך ואת אמך, ואפילו אתה מסבב על הפתחים. ע"כ לשון חכמים מרפא.

המלה "שהעדיפו" נתנה לו מקום לטעות ולחטעות "שבאמת" מצות כבוד הורים עודפת (סיימו גדולה) על כבוד המקום. וראכם כל בית ישראל, שהפוסק ההגיוני, הוא מסלף דברי צדיקים, ומעור עיני כל מכבדי המקום והוריהם.

רשב"י דרש מלת "מהונך" שכתב שלמה המלך, גבי כבוד המקום ברוך הוא; שלא נאמרה בתורה אצל כבוד הורים? ואומר שיש הבדל גדול, בין עני המקיים מצות שבינו ובין המקום, למצות שבינו ובין הוריו. — אמת נכון הדבר, שכן חובת איש איש מבני ישראל, להשאיר לקט שכחה ופאה בתוך שדהו, ולתת תרומה ומעשר ראשון ושני וחלה, מראשית תבואתו. במה דברים אמורים, בכמי שיש לו שדה ותבואה; אבל עני ואביון, שלא חננהו אשר לו הכסף והזהב, נחלת שדה וכרם, פטור מן המצות

האלו, דמיונן, כמצות "פדיון הבן" שחובתה על כל ישראלי, לפדות את בנו כשהוא בכור לאמו, ומי שנולד לו בן אחרי בת או אחרי הנפל, או אשתו בת כהן או לוי, פטרתו התורה מן המצוה הזאת לגמרי. כן מה יעשה זה שחפץ להשאיר לקט שכחה ופאה, ואין לו שדה? בכל לבבו הוא רוצה לתת תרומה ומעשר ראשון ושני וחלה, ואין לו תבואה? מאין יפריש, המן הגורן? או מן היקב? — ואף גם מצות שביכלתו לקיים אותנה, כאשר ידלג על הערים לקבץ לנקבציו, וידפוק על פתחי נדיבים לקנות לו ארבעה מינים, וכדומה, לא חייבתו התורה (ועל הכוכ יוכל לקיימן בעצלה, בלבתו על סוכת חבירו לאכול, ובברכו על מרבעה מינים שמועים, או מקופה הקבל, ולהעביל לו מלוג ופילון להתפלל) וכן אין חובתו לקבץ כסף להאביל ולהשקות עניים ואביונים, ואולם אם הוא ואבותיו רשו ורעבו, הוא מחויב מן התורה לסוב על הפתחים, להאביל את הוריו, שאלמלא פטרה התורה את העני מלחזור על הפתחים להאביל את אבותיו הרעבים, היתה כותבת "כבד את אביך ואת אמך כמהונך". וזה ברור למבין.

וכן למדו גם רבותנו בעלי התוס' (קדושין ל"א א' ד"ה כבד, סה ל"ב א' ד"ה מוהו) בהביאם את דברי הירושלמי האלה. עיין בם היטב. — וז"ל מהרש"א ז"ל: ולולא דברי התוס' היה נראה לפרש שהעדיפו המקום, דמחוננך משמע דלא בקש אלא אם נתן לך הקב"ה, תן לו וכבד אותו, כדאמרינן, משלו תן לו; אבל בכבוד אב ואם, אף אם אין לך תתן להם, דהיינו שצריך לחזור על הפתחים וכו'. עכ"ל. ודפח"ח.

ד') לעולם אל יהא "פלפול הגיוני בעיון נמרץ, בהלכות הקבועות לרבותנו הפוסקים" קל בעיניך. והזוכה ללכת "במסלה ישרה להגיון השכל וסברא ישרה" סופו להיות פוסק עומד לגדל דינים חדשים (דמיונו כתרגומא העומדת לגדל בעיס הדמיס לבקריס). הנה שלוח הקן וכבוד אב ואם "השוה אותם הכתוב, שבשניהם נאמר והארכת ימים" (ירושלמי פאה פ"א ה"א) וכלל גדול הוא על פי "חכמת פלפול הגיוני" שבכל המקום שמצינו "השוה אותם הכתוב" הוא שוה בשוה. א"כ איפוא מאזני משקלם נושאים יחד — וגם "באמת שוה כבוד הורים לכבוד המקום" אמור מעתה זכינו ברורנו לדין חדש: כי יקרא לאיש קן צפור, ולא ישלח את האם בקחתו לו את בניה, כמות יוכח, לאמר באר היטב "סקל יסקל!" יד בעל "שני המטות" תהי בו בראשונה, ויד עמיתו אנוש בערכו, בעל "מכתב עתי שלחן ערוך על פי הפראגראם" באחרונה. — מה לך יוצא להסקל? על שלא שלחתי קן צפור!! — הוי! אוי! ואבוי! אלה פוסקיך ישראל!! —

פרק ששי.

א) בעיני המפלפל ההגיוני, נפלאו מאד דברי הרמב"ם ז"ל "כבוד או"א, מצות עשה גדולה". וחדוש הוא רק בעיניו, ולא בעיני ההוגים בתורת ה' על פי הדרך אשר הורונו קמאי ובתראי. הלא המה ידעו כי היא מלה רגילה בש"ס ומדרשים, והא לך דוגמאות אחדות, מכל אשר יעלה המזלג, והחלק יקיש על השאר.

גדול השלום, שאף הקב"ה שינה בו (יבמות ס"ה ב'. וע' תוד"ה מ"מ פ"ז). גדול שלום בין איש לאשתו, שהרי אמרה תורה וכו' (חולין קמ"מ ב'). גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות (ברכות ל"ב מ"מ). גדול מקדש וכו' גדולה נקמה וכו' (שם). גדולה מצות מילה (נדרים ל"מ ב'). גדולה לגימא שמקרבת רחוקים ומרחקת קרובים (סנהדרין ק"ג ב'). גדולה תשובה שקורעת גזר דין (ר"ה י"ז ב'). שמביאה רפואות לעולם (יומא פ"ו מ"מ). שמגעת עד כסא הכבוד, ומקרבת את הגאולה, ואף בשביל יחיד מוחלין לרבים; ואם היא מאהבה, זדונות נעשות זכיות (שם). גדולה הכנסת אורחים יותר מהשכמת ביהמ"ד (שבת קכ"ז מ"מ) גדול קבוץ גליות, כיום שנבראו בו שמים וארץ (פסחים פ"ח מ"מ) גדול יום הגשמים, כיום שנבראו בו צבאות בראשית (תענית ח' ב') וגדול כיום שנתנה בו תורה (שם ז' מ"מ) ורבא אמר "יותר" (שם). גדול העושה צדקה, יותר מכל הקרבנות (סוכה מ"ט ב') ויותר ממשה רבינו (ב"ב ט' ב'. וע"ש בתוס'). גדול המעשה יותר מן העושה (שם ט' מ"מ) וגמ"ח גדולה מן הצדקה (סוכה שם) גדול כבוד הבריות (ברכות י"ט ב') גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה (מזר כ"ג מ"מ) גדול אונאת דברים מאונאת ממון (ב"מ נ"ח מ"מ). גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח גביאים ושבע נביאות (מגלה י"ד מ"מ). גדולה תפלה יותר מן הקרבנות (ברכות ל"ב ב') וגדולה ממעשים טובים (שם) גדול העונה אמן יותר מן המברך (שם ס"ג ב') גדול גם שנעשה לחולה יותר מן הגם שנעשה לחמ"ו (נדרים מ"מ מ"מ) גדול הגם האחרון מן הראשון (תענית כ"ה מ"מ). גדול המצוה ועושה ממי שאינו מצוה ועושה (קדושין ל"מ מ"מ) גדול העושה מאהבה מן העושה מיראה (סוטה ל"מ מ"מ). גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה (נדרים מ"ט ב'. וע' גטין מ"ז ב'). גדול הנהנה מיגיע בפו יותר מירא שמים (ברכות ח' מ"מ). וכאלה רבים. וכל קורא מבין, יודע לפרשם לפי מקומם וענינם. ובכלל, הכוונה לפקוח עיני העם לדקדק בדבר הגדול ההוא, ולא ח"ו להקטין על ידו מצוה או מדה אחרת. —

ועל דרך זה גדולים צדיקים יותר ממעשי שמים וארץ (כתובות ה' מ"מ) וע"ש בתוס'. וגדולים ממלאכי השרת (סנהדרין ל"ג מ"מ). וגדולים במיתתם יותר מבחייהם (חולין ז' מ"מ). גדול מה שנאמר בעובדיה יותר ממה שנאמר באברהם

(סנהדרין ל"ט ב') גדול מה שנאמר בשמואל יותר ממה שנאמר במשה (נדרים ל"ח א') ומי לא יבין שאין כוונתם ח"ו לפגוע בכבוד אברהם אבינו ומשה רבינו, רק לדרוש "מה שנאמר" על דרך: לא שזה גדול מזה וכו' (תענית כ"ג ב'). וכמו כן, גדול מה שנאמר במיכאל ממה שנאמר בגבריאל (ברכות ד' א'). וכבה, **גדול כבוד אב ואם** שהעדיפו הקב"ה יותר מכבודו (ירושלמי פ"א ה"ג). ובאמת גדול תלמוד תורה יותר מכבוד אב ואם (מגלה ט"ז ב') ומבנין בית המקדש (שם) ומהקרבת תמידין (עבודין ס"ב ב') ושמושה גדולה מלמודה (ברכות ז' ב') ובאלה רבות, ואנו כי רוכלא לחשוב וליזול. והצבתי לך ציונים אלה, להסיר את הפליאה הגדולה מעל הרמב"ם "למה קרא לכבוד או"א מצות עשה גדולה?" מפני שכן נקראה בירושלמי שהבאתי.

ב') והשוקדים על ספר "יד החזקה" לרבינו, יודעים את סגנון לשונו ודרכו בקדש. "ודבר זה עקר גדול הוא, והוא (מצות תשובה) עמוד התורה והמצוה" (פ"ב מה' תשובה ה"ג) "בוא וראה כמה חמורה (מצות) מילה, שלא נתלה למשה רבינו עליה, אפילו שעה אחת" (סוף ה' מילה) ומקורו (נדרים ל"ב ב') "השמחה שישמח האדם בעשית המצות ובאהבת האל שצוה עליהן, עבודה גדולה היא" (סוף ה' לולב) "קדושת תפילין קדושתה גדולה" (פ"ד מה' תפילין ה' כ"ב) ולפלא מה זה עושה, בקראו גם למצות כבוד הורים, שחובת הבן לחזור על הפתחים להשביע את הוריו רצון "מצות עשה גדולה?" הוי! אוי! ואבוי! אלה פוסקיך ישראל!!*). —

פרק שביעי.

בשעה שהיה משה כותב את התורה, היה כותב מעשה כל יום ויום, כיון שהגיע לפסוק הזה ויאמר אלהים, נעשה אדם וגו' (בראשית א' כ"ו) אמר "רבון העולם! מה אתה נותן פתחון פה למינים? אתמהה?" א"ל הקב"ה "משה! כתוב — והרוצה לטעות, יטעה". (ב"ר פ"ח. וילקוט תורה למז י"ג).

א') כרם יש לידידי! גפנים סמדר, ופרי עץ הדר! "פרחי התלמוד"

*) הוי לדורנו תחז מזל עתידות "עתידה תורה שתשתכח מישראל. שנאי (עמוס ח'—י"ח) הנה ימים באים נאם ה' אלהים, והשלחתי רעב בארץ, לא רעב ללחם ולא צמא למים, כי אם לשמוע דבר ה'. וכתיב (שם) ונעו מים עד ים, ומצפון ועד מזרח ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצא — דבר ה' זו הלכה! (שבת קל"ח ב'). חרפה היא לדור, שפוסקים כאלה לו. וכדי בזיון לכלל האומה — הוי! אוי! ואבוי! תורה תורה חגרי שק, בדור אלה פוסקיך ישראל! —

נחמדים למראה! "עצי הפוסקים" תאוה לעינים! וגם "השקדים אשר גמלה ההלכה הברורה" מתוקים מדבש ונפת צופים! וכל "השוקדים על דלתותיה יום יום בפלגות ישראל" יאמרו איש אל אחיו "מן הוא!" — כי לא ידעו מה הוא? —

בספרו "שני המטות" הראה "המפלפל ההגיוני" את כחו וגבורתו בחריפות ובקיאות "בהלכות הקבועות לרבותנו הפוסקים ז"ל" ואת ידו החזקה במחקרי הדת והאמונה. — וחדל להיות לו ארח כהגאונים הגדולים: ר' יעקב עמדען, ר' אליהו מווילנא, ר' עקיבא איגר, ר' שלמה איגר, ר' ברוך תאומים פרענקל, וכו' וכו' אשר עשו הגהות על השלחן ערוך. אף לא הסתפק בפירוש אחד, כהגאונים הגדולים: הט"ז, הש"ך, פרי חדש, ברכי יוסף, באר היטב, ישועות יעקב, חוות דעת, יד אפרים, קצות החשן, יד שאול, ופתחי תשובה וכו' וכו' כי אם בשתים התחתן את הפוסקים רבינו יוסף קארו, ורבינו משה איסרלש (זכר כלם לברכה) בעשותו שני פירושים, מימינם ומשמאלם! הנמצא כזה מתפסח ועד עזה? אשרי הדור שככה לו! —

ב') ואם למטה הלוי, האלפים; למטה נפתלי, הרבבות. וזה תוכן הפירוש הנפלא ההוא, ככתוב ליד השער (מלס במלס ומוס בסוס) "במטה נפתלי, והנחתו לפני העדות אשר יועד לך שמה. כי העדות וההקים מחוקקי ישראל רבותנו ז"ל נאמנו, מונחות על המוסחות אשר וינח משה לפני ה' באהל העדות". *)

מילתא דמגניא דאית בי, אקדים ואומרה שמא יקדמני אחר. הרי אני כבן שבעים שנה, ולא זכיתי להבין פירוש והמשך המלים האלו! — ומי יגלה העפר מעל עיני נעים זמירות ישראל ר' יהודה הלוי ז"ל, ויבאר לנו את מליצות הפוסק הגדול מרנא ורבנא נפתלי הלוי נ"י! —

ואולם בפסקי הלכות, לא המליצה עקר; אלא הלכה למעשה. והפירוש הלזה הוא מלא על כל גדותיו סודות מעשה בראשית, וגם מסתרי הנביאים וחז"ל, "אשר העתיקו את התורה כפי רוחה" — ויראנו "שכל האושר והתקוה". — וגם את העולם נתן בלבו, וילמדנו דיפלא־מאטיע ופאליטיק, כי לפניו, נגלו רזי עולם.

ואנכי הצעיר בסופרי יהודה וישראל, לא חוקר ולא בוקר אנכי, רק את הגלות ולא גם את הנסתרות אני יודע, כי לא נסיתי באלה. על כן

*) לעיל דף כ"ה שורה ט' (מלמטה) נפלה טעות הדפוס, וצ"ל: מטה הלוי יוצא פרש התלמוד וכו'.

כבד עלי להוציא משפט כתוב על פרטי „המטה נפתלי" במעשה אשר עשיתי „למטה הלוי". בהיותו מלא חקירות רמות ונשאות כמים לים מבסים, כנאוה לפלוסוף ומעטהאפיזיקער, וקורא הדורות מראש, כמוהו. ואלו לא נעזרתי בספרו „תולדות אדם" לא יכולתי לרדת לסוף דבריו, הענייס במקומם ואביונים במקום אחר. נתנו מרועה אחד, דאר־וויניסט שנהפך לפוסק הלכות! —

ג') תעודת „מטה הלוי" היא „עיון נמרץ בהלכות הקבועות לרבותנו הפוסקים". ואולם „מטה נפתלי" יגדל ממנו, ילמד את „השוקדים על דלתות ההלכה הברורה יום יום בפלגות ישראל" הליכות עולם. שיפה תלמוד תורה עם השכל וידוע מה רוח העת דורשת, ומאי עמא דבר. יודיעם חקירות נשגבות, אשר לא שמעו מעולם. א') „עשרת הדברות" הנה הנם „שטאאטס־בינדנים!!" — ב') ומה היא התורה? היא „שטאאטס־פערפאססונג!!" — ג') ומה היו „האבות הראשונים"? — „קאנזער־וואטיף!!" — ד') ויען אברהם יצחק ויעקב והשבטים היו קאנזער־וואטיוויים „רוח הקאנזערוואטיף מרחפת על פני שירת האזינו"!! ה') אז שר משה רבינו על פי „רוח הקאנזערוואטיף" ויכתוב „שאל אביך ויגדך" (דבריס ל"ב ז'). — ו') אסף שר את מזמוריו (תהלים ע"ג — פ"ב) „ברוח הקאנזערוואטיוויים". — ז') גם אבימי היה קאנזערוואטיף. אבימי? „שהרי קיים כבוד אב ואם" (קדושין ל"ו ס') וגם דרש על מזמור לאסף (תהלים ע"ט). ודפח"ח. ושפתים ישק.

ד') לפלגות שני השרים היועצים לארד ביקאנספיעלד והארון גלאדסטאן, גדולים חקרי לב. שניהם מנקובי ראשית היודעים בינה לעתים; וכרחוק מזרח ממערב רחקו מחשבותיהם על אדות סדרי הארצות פנימה וחצונה? — הרבה חביות דיו נשפכו, ואין מספר לרבבות קולמסים אשר נשברו, לבוא עד חקרם. עד שקם הפוסק הדיפלאמאט ויבלע את פני הלוט הלוט, והמסכה הנסוכה על פני רזי עולם! — לדעתו הוא דבר פשוט מאד מאד. מעשי שניהם בסדרי הממלכות והעמים, רק על פי טבע מקור מחצבתם. — זה, היה ממקור ישראל, על כן כפאהו טבעו להיות עומד בראש הקאנזערוואטיוויים, עד יום מותו; וזה, לא מזרע יעקב הוא, יכפאהו טבעו ללכת בשיטת הליבעראלים! וזה ברור לדעתו, ודוק היטב. —

ולכאורה נראה שנעלמה מן הפוסק הדיפלאמאט, גמרא מפורשת, „שאלו את רבי אליעזר, עד היכן כבוד אב ואם? אמר להם צאו וראו מה „עשה נכרי אחד באשקלון לאביו, ודמא בן נתינה שמו. פעם אחת

„בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בששים רבוא שכר, ורב כהנא מתני בשמנים „רבוא, והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו, ולא ציערו (קדושין ל"ב ע"ב). ובודאי היה דמא בן נתינה, מצד אביו או מצד אמו ממקור ישראל, ויקיים כבוד אב ואם כנאוה לקאנזערוואטיף! — ודוק היטב.

אלא אי קשיא, הא קשיא, לפירסט בימארק בשנותו את טעמו? בנעוריו היה ליבעראל; ולזקוניו נהפך לקאנזערוואטיף? וצע"ג.

בין כה ובין כה, עלינו לשבח את הפוסק הדיפלאמאט, על דבר עומק עיונו בדיפלאמאטיע על פי „חכמת פלפול הגיוני בשלחן ערוך!" מצא, שמכבדי הוריהם נקראים „קאנזערוואטיוויים" והמקלל את אביו, והמכה את אמו, יקרא „ליבעראל"!! — ואין משיבין על „פלפולים הגיונים, בעיון נמרץ, בסמלה ישרה להגיון השכל וסברה ישרה!"

ומצוה להעיר את שני הרבנים החכמים המטיפים, המטריחים את עצמם להעתיק לו את תוכן החבור „שני המטות" הנקרא על שמו, זה לשפת אשכנז, וזה ללשון אנגלית, כי יואילו בטובם להעתיק בעדו גם את הכלל הגדול הלזה, להודיע בלאומים את כחו הגדול בפאליטיק, ואת גבורתו בדיפלאמאטיע. כי מים עמוקים בלבו. — הוי! ואבוי! גם בשחוק יכאב לב כל אוהב עמו באמת, בראותו כי אלה פוסקיך ישראל!!

פרק שמיני.

א) „מטה נפתלי" הוא חוטר מגזע „עין הדעת", ענף מענפיו, ונצר משרשיו. כעץ, כן מטהו. פורה רוש ולענה. כל אוכלי השקדים והצצים והפרחים אשר הוציא, יאשמו — הבוסר עודנו בין שניהם ... תקהינה —

כי לא לבד בינה לעתים, בעניני המדינות, יודע נושא המטות; גם תעלומות היצירה נגלו לו, ואף גם מסתרי אל מסתתר אז מלפני בראשית — — קורא הדורות מראש מקדמי ארץ, ומי כמוהו יודע חשבון וספר רבבות דורות הקופים, אבות אדם וחוה, להתיחש? — ולדידי חזי לי ספרא דאדם הראשון, וכתיב ביה: רבן נפתלי פוסקאי, חכים יתקרי ורבי יתקרי!! — ואף גם בעת כתבו שני פירושים גדולים ועצומים, על „השלחן ערוך" מחשבותיו משוטטות בש"י עולמות, ומעשה ידיו אל ירף, ומורה באצבעו לכל קוראיו, כי יקראו גם את דרושיו במעשה בראשית — על פי שיטת מהרסי אמונת הבריאה בששת ימים, עד היסוד בה!! — שם במראה יתודע; ופה בחידות — חוד חידה ומשל משל — לשבור את אמונתנו כחרס הנשבר; והנמשל, כי אדם וחוה הלכו על ארבע, חיות השדה

בתבנית אדם — לא נוצרו, ולא נבראו, כי אם נולדו!! ומה שם אבותם רבבות דור, כי תדע? „קופים!" — והוא מאמין באמונה שלמה, כי הקוף אראנג אוטאנג היה אביו זקנו של אדם הראשון; — וחוה התילדה למטה הקוף שימפאנזע להתיחש! — ובמטהו, עושה להטים, בחידות ובמליצות הוא דובר, יגלה טפח ויכסה טפחים, בהיותו זקן ורגיל להליט תפוחי דארוויניזמום במשביות תורתנו הקדושה. —

ב') כבר מלתי אמורה כי לא חוקר אנכי, ובמופלא ממני לא אחקור ולא אדרוש. בבתי מדרשי עבר השני, לא למדתי; ומעט תורתי, רכשתי לי ביגיעה רבה מפי גאונים מפורסמים באהלי שם. ובכל זאת שמעתי גם קריתי, כי שטת החוקר דארווין, גם גדולי חכמי העמים חולקים עליה, בהיותה לנגד אמונות כל הדתות אשר תחת שמי ה'. — ופעמים רבות שאלתי בפה ובערים אחרות, את פי חכמים גדולים ונודעים בתבל, על אדות השיטה ההיא. ואשא אל שמים ידי, כי לא אחד בם ענני שיש לה אף התקרבות קצת לשום אמונה בבריאת שמים וארץ. ונהפוך הוא, היא הורסת אותנה עד היסוד. — והקטן שבהם, חי נפשי, כי קטנו עבה ממתני בעל שני המטות. זה הוא טעאלאג, וזה פילאזאף, זה מעדיצינער, וזה ארזואקאט. כלם מעוטרים בשם הכבוד „דאקטאר". יודעים את התורה, לכל הפחות מאה פעמים ממנו; ובלשונות ובמדעים, בלתי ספק ידם רב להם אלף מונים ממנו. — ואם ירשוני בטובם הגדול, אקראם בשם בהיותם אנשי השם. — —

הכל מודים כי אף אמונת העמים לא תתחבר עמדה, כאש ומים; ורק פוסק אחד בדורנו מדפים „השטה הדרווניט אינה נוגעת כמלוא נימא בכבוד הדת הנודעת בשם רעליגיאן, אם לא תתמוך עוד כבוד האמונה!" (תולדות אדם 59) *) שהוא תועה ומתעה. וכי תשאל איכה יאמר לדבק טוב? זה דרך הסרסרים והשדכנים ברוסיא ובפולין. חזית סרסר, דואג עת המוכר מתאבל והקונה מקונן? הוא בא בסרסרותו, אף אם שניהם יפשטו את הרגל! — וכי מה איכפת ליה לשדכן מפיח כזבים, המוכר את

*) המחברת הנ"ל נדפסה בשנת תרל"ה, בהשתדלות שנים שמות וגם בהוצאת בפני עצמה. וזה לשון השער המשכנזי:

Die Abstammung und Entwickelung der Menschen. Vorstudien zur Schoepfungsgeschichte von Naphtali Lewy. (Haschachar VI. Jahrgang). Wien, 1874.

הבנים והבנות לבד ממכרם על האבות, אם זוגם איננו עולה יפה? האם דאגתו היא בלמדם הלכות גטין וכתובות אחרי קדושין? — אם כבר בא על שכרו, הוא פורש ושמח, ולא ידאג אם הם פורשים ובוכים — כן משפט ספרי האיש הזה.

שאלו נא בגדולי חכמי העמים, המורים בבתי מדרשי המדעים בגדולי ערי תבל, אם לא רחקה אמונתם מן הדרווניות, כרחוק מזרח ממערב? ויאמרו נא גדולי כמרי הנוצרים והישמעאלים אם דתם מתאחדת עם השטה ההיא? ויענו: רחוקות זו מזו, כצפון מנגב. — ולמה נגרע? — —

ומי האמין לשמועה כי המשדך את אמונתנו בהבריאה (אשר בה תלואים קדושת השבת ויום הזכרון) עם דעה שלא ישרה אף בעיני חכמי העמים, וכי האיש הצופה ומבחיל בין מים למים — והמדפים כי "תהו ובהו" שמות שני חומרים ההיו חומר ביד היוצר, ויעש מהם בהמשך זמן אלפי מיליאנען שנים, את השמים ואת הארץ וכל צבאם — — מלים נאוו לצאת מפי שוכח אלהי אלישע בן אבויה הנהפך לאיש "אחר" — קונטרסים שמצוה לשורפם ביום הכפורים שחל להיות בשבת — יהפך לפוסק פסקי דינים, כרבי עקיבא? והוא "יורה דעה", בהלכות הקבועות לרבותנו הפוסקים ז"ל? — ועל פיו ישק כל בית ישראל להורות ולדון לדורות עולם? — הוי! אוי! ואבוי! אלה פוסקיך ישראל!! —

ג') מדי דברו "במטה נפתלי" על אדות "שירת האזינו" ומוכיח על פי שטותו אשר הוא קורא לה "פלפול הגיוני" כי משה רבינו ע"ה שר גם כתב אותה "ברוח הקאנזערוואטיף" יען וביען כה חשב דורו, כי "האבות הראשונים היו קאנזערוואטיף!" ונאלץ גם הוא לשיר ולכתוב כן — הואיל לרמז לקוראיו, רמזים על אמונתו בבריאת שמים וארץ, על פי שטת החוקר דארווין. —

וז"ל "ואנחנו עוד נוסיף לפי השערתנו, שראשי דלתות השיר תסבינה, "על ציר השטה הנזכרת (היינו הקאזמאגאניע) אשר לוקחה מהבריאה עצמה "בבריאת שמים וארץ, שהם יותר עתיקים והם קיימים לעולם, יצא לנו "אור בהיר על מליצת חז"ל, מורשה היא לכל ישראל מששת ימי בראשית, "ען שנחלת אבות מורשה לנו על אשיות של הבריאה מששת ימי בראשית — והדברים עתיקים". — עכ"ל אות באות, חוץ משתי המלות שהסגרתי בסוגר מימין ומשמאלן.

והמעין בעין פקוחה, ובקראו ספר, יראה את אשר תצהיר מבין שורותיו — המבין מה שהוא קורא, ואיננו רגיל מנעוריו להונות את

עצמו — יעיד שכוונת בעל המטות, כן היא באמת: הדעה הדרווינית, שתהו ובוהו היו שתי חומרים ביד היוצר, ובמשך אלפי מילליאנען שנים העולם נברא, וכל בני האדם צאצאי קופים הנה הנם, היא דעה אמתית. לא רק אמת ואמונה, כי אם אמת ויציב וקים וישר וכו'. אחריה אין להרהר עוד, ולא להטיל בה ח"ו אף ספק ספיקא. שכן חשבו גם הז"ל. ומה שמצינו בש"ס ומדרשים «מורשה היא לכל ישראל מששת ימי בראשית"? הוא רק מליצה! כי פי שנים היה ברוחם — בבואם לפרש את התורה, נאלצו לפרש את דבריה כפי רוחה, ויכתבו כי ששת ימים, היינו ששה פעמים מעת לעת, עשה ה' את כל היקום. וכשהם לעצמם, ידעו כי על כל העולה על רוחה, כבר אבד כלה — — וכן נהגו כל חכמי ישראל בכל הדורות, שפירשו את התנ"ך על פי הרוח אשר נחה על מחבריהם; אף דלדידהו היתה שיטה אחרת. כי לא כמחבר, המפרש. שזה, שליט הוא בעטו, לכתוב ככל העולה על רוחו; וזה, הוא עבד לדעת המחבר, ונאלץ לפרש נגד מחשבות עצמו. הראית זאב, במעטה עור כבשה תמימה? הראית תפוחי דארווי־ניזמום, במשכיות השלחן ערוך?? — הוי! אוי! ואבוי! אלה פוסקיך ישראל!! —

פרק תשיעי.

א) «והדברים עתיקים». כן סיים האסקולסטיקא את דבריו הנזכרים. ומה פירושם? הסכת ושמע מה שכתב בכבודו ובעצמו, וז"ל «וכן תמצא אצל גדולי חקרי לב בין המטובים שבחכמי ישראל, כי אל שטה העתיקה, העתיקו את התורה כפי רוחה. וגם אנשי חזקיה התמו, והדברים עתיקים. עכ"ל ג"כ מלה במלה ואות באות.

האדם הגדול בענקים הלזה, הוא מפרש את «השלחן ערוך יורה דעה" בשני פירושים; ואנכי צעיר הסופרים אבוא אחריו ואמלא את דבריו. כמעשה הספר «מחצית השקל" לפירוש «מגן אברהם" על הש"ע או"ח, וכמעשה הספר «פרי מגדים" לפירושי «הט"ז והמג"א לאו"ח" ולפירושי «הט"ז והש"ך, על הש"ע יו"ד"; אעשה לו. — להודיע רב טובו לבית ישראל, כי למחיה שלחהו אלהים לפני דורנו — ואם יבעו מצפוניו, יוכשר דרא.

וזה פירושו: כי יפלא בעיניך, איכה אמרו חז"ל «מורשה היא לכל ישראל מששת ימי בראשית" לנגד השטה הדרווינית, אשר האמינו בה? אל תתמה על החפץ, שזה דרך «גדולי חקרי לב בין המטובים שבחכמי ישראל" ומה שמם כי תדע? «הנביאים ואנשי כנסת הגדולה" — וגם

הם „אל שטה עתיקה, העתיקו את התורה, כפי רוחה". בפרשם את דבריה, פרשוה לפי מחשבותיה; וכשהם לעצמם, האמינו תהפוכות. רוחה ולא רוחם דובר בם בבואם לפרש את שטתה העתיקה — ודוק היטב.

והוא מביא ראיה לדבריו, שכן עשו אנשי חזקיה. כתיב „גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה" (משלי כ"ה א') וזה פירושו, א') כמסיע דבר ממקום למקום; כן מוציא מלה מפיו, „המעתיק הרים ולא ידעו" (איוב ט' ה') „חתו לא ענו עוד, העתיקו מהם מלים" (תה' ל"ב ט"ז) כדאמרי אינשי „אישתקיל מלוליה". והכותב על נייר אחר, מה שכתוב על גליון אחר; או המתרגם ענין מלשון אחת ללשון אחרה, נקרא „מעתיק" (קאפיסט. מיבערשרייבער. מיבערשטעטער). ומלאכתו „העתקה" (קאפיע. מבערשפט. מיבערשטעטונג). — ב') „עתיק יומין" (דניאל ז' ט') ראשון שאין ראשית לראשיתו, „ואכלתם ישן נושן" (ויקרא כ"ו י') מהרגמינן „עתיקא דעתיקא" תבואה נושנה מאד. ושטת שלמה המלך במשליו (בשטת הקאפיסטען המהרומס מספר משלי) היתה עתיקה ביתי אנשי חזקיה, שכבר אבד עליה כלח; והעתיקו אותם, על פי רוחו ולא רוחם. ואין אחריות הקאפיטעלן האלה עליהם, כי אם עליו. ודוק היטב, כי חדש הוא.

וזה לדעתו גם פירוש „והדברים עתיקים" (דה"י ד' כ"ב). וכמעשה אנשי חזקיה עשו חז"ל במליצתם „מורשה היא לכל ישראל ששת ימי בראשית" — אף שהיא שטה עתיקה — כי העתיקו את התורה כפי רוחה ולא כפי רוחם. — כן נ"ל ברור בכוונתו, משובץ בדבריו כאבני מלואים במשבצותם. וכן יודה כל מבין דבר לאשורו, ואין בלבו נטיה צדדית. יאמר נא ישראל, האין אלה תפוחי החלוץ, במשביות השלחן ערוך? הוי! אוי! ואבוי! אלה פוסקיך ישראל! —

ב') וכי תאמר אלי „אתה עתיד ליתן את הדין! בעל שני המטות בסהדי, ואתה מגלהו? והנך הולך רכיל מגלה סוד!" לכה נא עמדי אל המקומות אשר אראך, ותראה כי הוא בכבודו ובעצמו הדפיס שני פעמים, היתר גמור להדפים דברים כאלה, בזמן הזה, ביד רמה. וז"ל „ונכון להחזיר „הדברים אשר יצאו מפי הרב החוקר ומבקר עמוק ומחודד ר"נ קראכמאל ז"ל „בשער י"א חקר אבות קכ"ב על ענינים יותר גדולים בערכם: שכמו „שהיתה בדורות שלפנינו, הסכנה לגלות המכוסה; כן עוד יותר „הסכנה בדורנו זה, לכסות את המגולה כבר ע"י אחרים. פועל „ריק ומזיק, ואין בו עזר כל עיקר (סוף מהכרת „חקרי קדמוניות" מתוך נפתלי הלוי. בערשפט קרכ"ב). תנא הוא ופליג, על הא דאמרינן, הכל יודעין כלה למה נכנסה לחופה וכו' (כתובות ס' ב') ואם כן איפא את רצון

קדשו מלאתי בעבור תברכני נפשו, בהרחיבי את דעותיו, וברוך שכוונתי לדעת הגדול, משכמו ומעלה גבוה מכל העם! —

ג') וכתב ידו יוצא גם ממקום אחר. ניתי ספרו "תולדות אדם" ונחזה (בהערה לעד מ"ג) שהביא בשם "אחר מגדולי דורנו, אוצר הספרים ורב הסופרים, מחבר נשגב וחוקר נאמן, הרב החכם" כי הגן עדן היה בארץ הודו (מינדיען). ואם במקום המצויין ממנו, לא נמצאים רק "שלשה ראשי נהרות; ובתורה מפורש "ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים"? (בראשית ב' י') אי משום הא לא איריא. כי "שם נהר פרת, הוא לדעת החכמים האלה הוספה מאוחרת אחר גלות בבל!" עכ"ל. וכי תשאל, מי הגיד להם ולו כתי נוספה הוספה המאוחרת הזאת? ולמה דוקא אחר גלות בבל? דע אמנה, כי הפוסק שלנו, הולך בשיטת "החלוץ" וסייעתו — האומרים שעזרא הסופר, מחק הוסיף וגרע פסוקים, וגם פרשיות שלמות בתורה!! ועל כן נקרא "הסופר!" — והפוסק מסיים "(שם) "והד"ר המצויין הזה, הוא אחד מהדגולים בעמנו, ואותו מצאתי נאמן "לפני בכל הליטעראטור העברית. והוא יודע להלוך לפי רוחה בכל דרכי "חקירותיו. ולכן אשרי הדור שבחר בספריו וחבוריו המאירים לארץ". עכ"ל מלה במלה ואות באות.

הכי קרא שם ספרו הנכבד והנחמד "שני המטות"? כי שניהם שתולים בגן עדן מקדם — "מטה נפתלי" הוא חוטר מגזע "עין הדעת" — "ומטה הלוי" נצר משרשי "עץ החיים". וחיי עולם יטע בתוכנו, כי שניהם מוציאים "צצים ופרחים ושקדים בהלכות הקבועות לרבותנו הפוסקים ז"ל, בעיון נמרץ בדרך פלפול הגיוני, במסלה ישרה להגיון השכל וסברא ישרה" — תפוחי החלוץ במשכיות השלחן ערוך!! הוי! אוי! ואבוי! אלה פוסקיך ישראל!! —

ד') קמאי ובתראי, מקשים על ר' אבוהו האומר "במקום שבעלי תשובה עומדין, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד שם" (ברכות ל"ד ב') הן הדעת נותנת להפך? כדברי ר' יוחנן, שכל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה; אבל צדיקים עצמם עין לא ראתה אלהים זולתך" (סנהדרין ל"ט ב'). ויענו מענות שונות. גם אנכי חויתי דעי בזה (הנספח להמניד שנה עשריס גליון י"ג) על פי דברי הגאון מהרש"א ז"ל (ב"מ ל"ה ב') ע"ש. ואב"מ.

ואתן לכם אות ומופת, שיתרון לבעל תשובה, הנה האסקולסטיקא, הדפים את מחברתו "תולדות אדם" בשנת תרל"ה, ובשנת תרל"ו, הוציא אחד מן השרפים ושמו מיכאל לוי "תולדות הבעש"ט, ותולדות עמודי חב"ד" שתיהן מלאות אותות ומופתים בשמים וארץ (בהערה במהבורא "שפה ברורה" וגם

בספר «מלכי יסס») ספורים דלאו כל מוחא סביל דא. — זה, היה אז, דרווני; וזה, שרף! — בשנה ההיא, (בשנת תרל"ו) החל המרקד כמו עגל בעת כתיש כתישין ובטיש בטישין, להדפים את «הקול» על שמו — — וירא ראשית לו, להחרים ולנדות בשני העולמים את השחר ואת כל הנלוים עליו (רמז הקול בגי' רמשוה גליון מ'). ובכלל המוחרמים והמנודים בגזרת השרף, היה גם בעל «תולדות אדם» (כי המחברת הכינ"ל נדפסה בהשחר בשנת שעיה, וגם בפני עצמה). — ואלו על פי מקרה הגיעו «תולדות הבעש"ט והחב"ד וגם הקול» לידי בעל תולדות אדם, מה היה הוא אומר או? «חרפה גדולה היא אל המאה התשע עשר, כי נובלים וצבועים ומתקדשים באלה, לא ספו ולא תמו, ולא נכרתו עוד מן הארץ!" — — וצדקו יחדיו, על פי שטותיהם, גבר במסלתו ילכון — —

ומי מלל בימים ההם, כי ימים יבואו ולא רחוקים המה, והחוקר הפלוסוף הדרווני, והשרף, יתקעו כף? ורב יעבוד צעיר בגוף ובנפש? ויהיה סופרו, עוזרו, תומכו, וסוכנו על «הקול» אשר בו נחרם ונתנדה לעולמי עד?? — אמנם «אל תהי מפליג לכל דבר" שני שארלאטנים משתי הקצוות, רגע היו רחוקים כמזרח ממערב; וברגע נהיו לבשר אחד, ודעה אחת לשניהם — —

משנת תרל"ח ועד זה כשנתים ימים, היתה בריתם נאמנת בגלוי, ואומי בטן, פתאם עברה רוח רעה על המתקדש, וידפים (בשנת תרמ"ב), חבורי עצבים על שמו: לעקור מצות תפילין צציות ומזוזה, ולשרש אחריתן. להתיר חמץ בפסח, ורשיום לקבור עברי ונוצרית, או נוצרי ועברית, יחדיו במבחר קברנו! וטעמו ונמוקו עמו: נאהבים ונעימים בחייהם, גם במותם לא יפרדו — כי עזה כמות אהבה; וגם המות לא יפריד ביניהם! — ועוד תקנות טובות ומועילות כאלו, מפני תקון העולם! — והוא סובב סובב מעיר לעיר וממדינה למדינה, לקבץ לנקבציו להוציא «מכתב עתי שלחן ערוך, על פי הפראגראם שלו" — באמרו «עד מתי נהיה עבדים לר"י קארו ור"ט איסרלש? מסלקין את השלחן ערוך ומנערו! וקורעין את המפה (רמ"פ) אשר עליו, לשנים עשר קרעים! דורס, נסע ונגלה! ואנכי אנכי הנני נותן לכם, מכתב עתי שלחן ערוך על פי פראגראם: כשר — טהור — מותר — ואכלתם נבלה וטרפה וחזיר לשובע! בא מועד להוציא ישן מפני חדש!" — —

וכי יפלא בעיניך «איכה יעיז הדיוט כמוהו, מצח, לאמר כי הוא יתן לכל בני ישראל לדורותם, תורה חדשה?" שמע נא ואחוך כי היא מלאכה קלה, כמישחל בניתא מחלבא: מדף לדף כסדר ארבעה

שלחני ערוך, יחפש, מהחלם ועד תומם, יקרא, ולא יעיין, ולא יבין, בכל מקום ומקום שיראה נדפס „בשר — טהור — מותר" יקבע הלכה „במכתב עתי שלחן ערוך" בהיות שלש אלה „הפראגראם שלו" — וכי יקרהו אסון, וימצא ח"ו המלים „טרפה — טמא — אסור" ימחוק אותנה ויכתוב על הגליון „לא כי! אדרבה, הוא — כשר — טהור — מותר!" — ובשעה שאינה לא יום ולא לילה, ועל רגל אחת, תושלם תורה חדשה — — והעם ההולכים בעקבות בעל בית יוסף והרמ"א — יצאו ביד רמה. —

וזרח השמש ובא השמש — עד שלא כבתה הגחלת האחרונה מן דת משה ויש ראל בלב ראדקינואהן; זרחה שמשו של האסקולסטיקא — וישנם מתניו, ויקם כארי וכלביא התנשא, להציל את „השלחן ערוך" מיד עושקו כח — ויעש לו שתי חצוצרות ויתקע בהן, ונועדו אליו כל אוהביו אשר קנה בשוחר דברים אשר הרפים בהקול — על הצר הצורר את השלחן ערוך! — ויאמרו אליו „קריינא דא יגרתא („דבר נוסף" הנדפסים בהקול שנת רכ"ט ומעלה) איהו להוי פרוונקא — שמלה לכה — פוסק תהיה עלינו, ומבשלת הפראגראם תחת ידיך! —

ויעש שני פירושים גדולים ועצומים וחזקים מאד, חומות בצורות שבעתים ממבצרי מעטץ ושטראסבורג, סביב „השלחן ערוך יורה דעה" משני עבריו, יסבבוהו, יבוננוהו, ינצרוהו כאישון בת עין — והוא עומד על המצפה ליד מצפים, ושני מטות בידו, כי אמר „אם יבוא בעל הפראגראם, ויחתוך או ישבור מטה אחד — והיה המטה הנשאר לפליטה" — —

בעל הפראגראם, נדון ברותחין ... בכל מקום בואו, בכל מדרך כף רגלו, ישמע אחריו קול רעש גדול „חדלו לכם מן המסית והמדיח, לעקור מצות תפילין, ציצית, מזוזה, ומצה בפסח! השמרו לכם מן הקברן מקברות התאוה! שקץ יהיה לכם, ובגבלת חבורי עצביו אל תיגעו לטמאה בם!" גם הנערים יתקלסו בו „עלה קרח מכאן, וקרח מכאן!" הלוך ילך ובכה חטאת נעוריו ועונות זקוניו, נודד מעיר לעיר ומכפר לכפר, ערום, יחף, חשוף שובל ושה, מבקש נדבות ואין — — ורואיו יאמרו „כן יאבדו!" —

ובעל „תולדות אדם" מיום יכפאוהו כמי שכפאו שד, לקשור את מטפחתו מתחת לבגדו ביום השבת — יכונה „בעל תשובה" — ואם יחיינו מיומים, נזכה ונחיה ונראה, כי גם הוא יקח אל חבו שופר הלוך ותקוע „בעל הקול, הוא אפיקורס! מין! עוכר ישראל! מסית! מדיח! אין לו חלק לעוה"ב! ימש"ו!" — ולא יזכור כי עוד באחרית שנת תרמ"ב, לא מש מתוך אהלו — — וישבח כי אם יקח לו מאזני צדק, וישקול את חבורי

שניהם, את כל חבורי עצבי בעל הפראגראם, יעלה בכף האחת; ואת מחברתו תולדות אדם, בכף השנית — תכריע את כלם — ביום ההוא נראה תהפוכות בארץ: הנחרם, יהרים; והמחרים, יחרם. הדור! הביטו וראו, מה מאד גדול כח תשובה מאהבה (המלויס גדכר) שזדונות נעשות זכיות — — הוי! אוי! ואבוי! בעלי פראגראמיך ומטותיך — אלה פוסקיך ישראל!

פרק עשירי.

אנא לא חילק ידענא; ולא בילק ידענא;
אנא שמעתא ידענא. (חולין י"ט ע"ב).

א) אנא לא שיטת החוקר דארווין ידענא; ולא ר' נפתלי הלוי ידענא; אנא רבינו בן משה בן מימון זצ"ל, ידענא. בידו החזקה, ינחנו וילמדנו את המעשה אשר נעשה, ואנוחו! מורה נבוכים בדת ואמונה, וארוממנהו! — וטוב לי תורת פיהו אשר יסורתה בהררי קדש; מאלפי חקירות, אשר לא נולדו על אדמה טהורה — הרחוקות משכר, וקרובות להפסד — ומי מנה מספר חלליהן? —

אל תראוני שאני מן המתקדשים והמטהרים, הסוגרים את עיניהם מראות שמש החכמה, ספרי השונים אשר הוצאתי ת"ל מעודי ועד היום הזה, יעידון יגידון כי מידה לי קרנים. זה יותר משלשים שנה מיום צאת מחברתי הראשונה, אקוט בהאומרים "מות בסיר החקירה! כל אוכלה יאשמו!" וכי אראה נותן כבודה לשמצה, ואתקוטטה — אל דעות הוא אל אלהי הרוחות לכל בשר, ויחון לאדם דעת לדרוש ולחקור — יום יום נברך את שם כבוד "נותן התורה" — ותלת זימנא ביומא "חנון הדעת" — מנאציה לא יחשבו בעיני לאנשים בני קופים (כדעת הפוסק משנת 1884) כי אם קופים ילידי אדם!! ואם בנעורי, ובארץ מולדתי, בעת היות עוד ההשכלה שנואה לרוב אחי; בשמי נודעתי ללוחם בעדה; ולמה זה אפחד היום, לאמר "חפצי בה" בארץ רבים אוהביה מכבדיה ומוקיריה? —

ותהלת ה' ידבר פי, שהגיעני לימי חפץ האלה, עת אשר ההשכלה אהובה על אחי ועמי גם בארצות הצפון! ולמשמע און לבי ובשרי ירננו, ושמחה לאיש בראותו את אחיו צועדים מצעדי גבר בדרך תבונות, ועולים מעלה מעלה בסלם ההשכלה בכל דבר חכמה ומדע! והן זאת תפארתנו וכבודנו לעיני העמים, שכנינו סביבותנו — וגם אויבנו כחש לא יוכלו, כי יש בתוכנו חכמים ונבונים וידועים בכל ענפי הדעת, לתפארת עמם, ולתהלת הדור החי! והיא אחת מסבות קנאתם בנו —

ואולם תקותנו לא אבדה, אם בארצות אחדות כסו ענני חשך את שמש הצלחתנו — יבא יום — נראנו — אשורנו — וקרוב — ורוח ממרום יפיץ את ענני הערפל וישאם אל ארץ גזרה — מצהרים הלדנו, ולכל בני ישראל יהיה אור בכל מושבותנו. לישועתך קויתי ה׳! —

ב׳) החכמה, תחיה בעליה, תבונה תרומם גוי; וחרפת ההשכלה, חטאת! ומי אוהב עמו, ולא ישמח בראותו ספרים טובים ומועילים לרוח העת, יוצאים מידי עברים, ללשונותם בארצותם! ונחוץ מאד להעתיק גם לשפת קדשנו חכמה ודעת, מן השפות החיות, למען ידעו בני הנעורים, מה העת החיה דורשת — ויוסיפו שקוד על דלתי התבונה, ויגדלו לתפארת אבותם! —

לא כאלה חלק ספרים נעתקים ללשון הקדש, וכל רואיהם יכירום כי תבלית העתקתם, להרוס את כל יסודי אמונתנו, ולערות חומת תורתנו עד היסוד בה! — עושי אלה, יקראו באמת ובצדק „צוררי נפשות לפורחות!" כי רשתות הם פורשים לרגלי בני הנעורים, לצוד אותם כדגים שנאחזים במצודה — — —

הפוסק, יתברך בלבבו, כי מבין הוא את שיטת החוקר הגדול דארווין, וכח בו להעתיקה לשפה אחרת. אנכי לא כן עמדי, הנני מכיר את מקומי, ולא לי המשפט לחוות דעי עליה. ומכבודו הגדול, לא יגרע מאומה אם עשרה כמוני, יריבו עליה; כאשר לא יגדל כחוט השערה אם רבבות אסקולסטיקים, יהללוה, ישבחוה, יפארוה, יקדשוה, ויעריצוה. אך זאת אומרה ואדפיסה: א׳) אם הפוסק החדש, ראוי לקבוע הלכה כמותו בדיני השלחן ערוך, המשפט לרבני וגאוני דורנו הוא — ואם הם יראו כבלע כבוד התורה ולומדיה, ויחשו — ואולי עוד יסייעו — יקומו רבנים גאונים בדורות הבאות, וישפוטו עליו ועליהם — — ואולם כי לא נוצר להעתיק את שיטת החוקר דארווין, העמוקה מאד מאד, כי נוסדה על שאלות מה למעלה ומה למטה, מה לפנים ומה לאחור — ישפוט כל מי שאיננו בהמה בתבנית אדם!! — ב׳) כן חזיתי בשנים האחרונות, ספרים חדשים בשפת עבר, ארגינאלים ואיבערזעטצונגען, אשר לדעתי נוח היה לכל בני ישראל, שחבורים ההם לא נבראו — — ולא ראיתי בתוכם, אבן נגף לרגלי בני הנעורים, כהמחברת תולדות אדם! — אלו העתיק לעברית, שטה שהיא לנגד כל הדתות, כצורתה, בלי הוספות דרושים מתנ״ך ודברי חז״ל; גם זה היה עון פלילי, החסרי ספרי קדש אנחנו, גם בלעדי העתקת דעות שאינן רצויות אף לרוב חכמי העמים? — ואולם למען הצל את נפשו בעת שבתו בפולין, עוות את הכתובים ויסלף דברי חז״ל, ויפרש פרשיות הבריאה ומאמרי

הש"ס והמדרשים, על פי השיטה ההיא — ומדפים קבל עם "השיטה הדרוניט אינה נוגעת כמלא ניטא בכבוד הדת הנודעת בשם רעליגיאן" ויעש שתים רעות: א') הוא אומר לכל סכל הוא בתורה ובדעת השיטה ההיא. ב') נראתה כוונתו בחבורו ההוא, למען תפוש בני ישראל בלבותם. ולשחת את בני הנעורים בנעוריהם בית אבותם — וחבור כזה הוא מטמא שפת קדשנו!! *). —

ג') יאמרו נא כל יודעי לשון וספר: למען מי יעתקו ספרים, משפה אל שפה? למען מי יורקו מכלי אל כלי? למען אלה שאינם שומעים את שפת הארגינאל! כי מבין ארגינאלים, איננו קורא איבערזעטצונגען. בפרט בשיטה עמוקה כזו, המגלה רזי עולם ומסתרי אל מסתתר. ויעידו נא כל מוכרי ספרים ברוסיא, פולין, גאליציא, ואונגארן, מי ומי ההולכים לקנות ספרי הליטעראַרים החדשים בלשון הקדש? ופה אחד יענו "כל בני ישראל, נפלגו לשלשה ראשים. א') בעיני צדיקים גמורים, הלומדים פסקי הלכות בלבד, יחשבו חבורים כאלה לספרי מינים ואפקורסים. ב') ה ה מ ו ן, קורא ספרי עברי טייטש, ואיננו מבין עברית. ג') והחכמים החוקרים הגדולים אשר בתוכנו, רבים בתוכם שיודעים לשונות רבות אך לא שפת קדש — ואוהביה, מכיריה, ומוקיריה, קוראים ארגינאלים ולא העתקות! — על כן, הקונים המה תשעים ותשעה מכאה, מבני העניים שמהם תצא תורה. הלא המה תלמידי החדרים ובחורי הישיבות. הוריהם ומוריהם, יגדלום לרבנים ודיינים בערים אשר גם שפת המדינה, היא אסורה

*) הוי! "כמקולקלים שבכם עשיתם; כמתוקנים שבכם לא עשיתם" (סנהדרין ל"ט ב') ספרי הכסא החוקר הגדול המפורסם בתבל דמרווין, הגם נעתקים כמעט בכל הלשונות החיות בתבל, בידי מוכניו, וגם מריביו. מיימינים, ומשמאילים. ומי המה מעתיקיהם? — מדכיים? מרסרים? דרדקי? כלם תכמים, כלם נבונים, כלם דקדוריים פרספעקטיוען, וכבר העמידו תלמידים מורי המוריהם בכתבי מדרשי רזלמות חכמות (פוסיווערזיטעטען) מהם מוקיריהם גדולים, לא נופלים מדמרווין. ומהם, כערכו. אבר כח גם לבדם לסוף דעתו העמוקה, ולגלות עד עמקי מחשבותיו — סופרים מהירים בשפות רבות, ומחברים אבר קנו להם שם עולם בעולם המדע.

ומי יגלה העפר מעל עיני דארווין, ויסע לעיר ראדאם אשר בפולין, ובעיניו יראה, מלמד תנוקות יושב בין תנור וכירים, ומעתיק את שיטתו, עמו בימינו והלעקסיקאן בשמאלו, להבין את מלות ההעתקה, בהעתיקו העתקה בתר העתקה — וישחק ויאנח בלב נשבר, וינוד ראש, ויאמר "אני אמרתי בני האדם, צאצאי קופים המה; וזה, קוף בן אדם!!" — —

במשהו — — איסור כולל על כל הלשונות, ואיסור מוסיף על ספרים חדשים מקרוב באו בשפת קדש. — ולאזני הבחורים ההם דבר יגונב, כי לא על תורת הישיבה לבדה, יחיה האדם בדורנו — ויתאוו תאוה לאכול לכל הפחות כזית מפרי עץ הדעת — ואם רובם הוי, מצפים לשלחן אחרים, הנם מקמצים ממאכל לחמם לקמצים, עד מלאת מחצית השקל (מחצה קאפעקען, או מחצה קרייצער השקל) מדי חדש בחדשו, די מחיר ספר קטן מספרי הליטעראטור העברית. ושבעה בחורים, יחזיקו בכנף מכתב עתי המגיד, או המליץ; ועשרה, בכנף הצפירה או השחר, ואחרי קראם יחליפו זה בזה, כי בספרי השכלה, חלופין קונות!" — הנה זאת תורת מקח וממכר ספרי לה"ק וצייטונגען בישראל.

ובחור כזה, היושב ולומד יומם ולילה, תורה בבית מדרש, או בישיבת הרבנים. נשא למשל וואלאוין, או כיר, ואו קאוונא וכדומה — אשר רק מאחורי הפרגוד שמעה אזנו שיש השכלה בעולם, ולתומו חתם על השחר, בהוותו צייטשריפט. ובמצאו בו את המחברת "תולדות אדם" מלאה חקירות מתי נבראה העולם? ומה היו אדם הראשון וחוה? וכי בתורת משה נוסף פסוק, אחר גלות בבל — ישאל, מה זאת? גם המלה "קוף" היא זרה לו — וילך אל רעהו, לעיין באוצר השרשים, מה הוא תרגומה? וימצא "אפען" הלא יחרד חרדה גדולה וינס מפניו, פן ינשכהו — — ויואל להפיל את המחברת באש! — ובראותו גם דברי תורה מתנ"ך ומדרש נדפסים בה, יפון אם לקרעה ואם לקראה — ובכל זאת ילך נבוך, ולא יקום עוד באשמורת הבקר ללמוד, ולא יטה עוד את אזנו ללמודיו בישיבתו כמקדם, כי חלומות פילוסופיא, פיזיק, ומעטהאפיזיק, יבהלוהו — —

ובראותו כי המעתיק ההוא, הוא פוסק הלכות, מחבר שני פירושים על "השלחן ערוך יורה דעה" אשר הוא יסוד הרבנות והדיינות בכל ערי יהודה, ובגליונו הראשון נמצאו רמזי דרושני, ובכל זאת נדפס בהסכמות גאונים גדולים ונודעים, ואולי גם הסכמת רבו הגאון האמתי נ"י בתוכנה — יתלה את החסרון בו, ולא ח"ו בהמחברת הקדושה והטהורה "תולדות אדם" — ויהגה בה יומם ולילה — וילך מדחי אל דחי — — ויעשה נבלה בישראל — ובשל מי הרעה הגדולה הזאת? עינו הטעתו, ראה שלשלת גדולה מרבנים גאונים מפורסמים, מסביבים על שני המטות מאת בעל תולדות אדם — — ונתעה — — —

ד') אם אמרתי אסוף אאסוף כל דעות גדולי חוקרי עמינו בנוגע לאמונתנו בבריאת העולם בששת ימים ממש, ששה מעת אל עת, יום ולילה ארבע ועשרים שעות ביחד, תקצר היריעה מהכיל. ואין זה מעין מלאכתי,

אנכי שלומי אמוני ישראל, ומעולם לא עלה לי ח"ו שום ספק בזה, אף כי עוד לפני אלפי שנים היו חוקרים מן העמים (וקלח גס מבני עמינו שנפלו ברשת התיפי, וכ' יסלח להם) מטילים בה ספיקות — דרך אמונה בחרתי, — והא לך אפס קצהו מדברי הנשר הגדול אדוננו הרמב"ם ז"ל:

"הזמן מכלל הנבראות, ולזה אמר בראשית, והבי"ת, כבי"ת כלי, "ופירוש זה הפסוק האמתי, כן: בהתחלה ברא השם, העליונים והתחתונים, "זהו הפירוש המסכים לחידוש העולם. אבל מה שתמצאהו כתוב לקצת "החכמים, מהעמיד זמן נמצא קודם בריאת העולם, מסופק מאד. כי "זהו דעת אריסטו אשר בארתי לך, אשר יראה שהזמן לא יצוייר לו תחלה — "וזה מגונה. ואשר הביא האומרים אל זה המאמר? הוא מוצאם, יום אחד, "ויום שני, והבין אומר זה המאמר, הענין על פשוטו, וחשב שאחר שלא היה "שם גלגל מקוף ולא שמש, באיזה דבר שוער יום ראשון? ואמרו בזה הלשון "יום אחד, אמר ר' יהודה בר סימון, מכאן שהיה סדר זמנים קודם לכן; אמר "ר' אבוהו, מכאן שהיה הקב"ה בונה עולמות ומחריבן, וזה יותר מגונה מן "הראשון. ואתה התבונן מה שהוקשה עליהם, והוא מציאות זמן קודם "מציאות זה השמש — והנה יתבאר לך התרת זה אשר סופק על אלו "השנים בקרוב האלהים, אם לא רצו אלו השנים מזה לומר שא"א מבלתי סדר "זמנים קודם לזה, וזהו אמונת הקדמות — וכל בעל תורה יברח "מזה — ואין זה המאמר אצלי אלא כיוצא במאמר ר' אליעזר, השמים מהיכן "נבראו, סוף דבר, לא תביט באלו המקומות למאמר אומר — כבר "הודעתיך שיסוד התורה כלה שהשם המציא העולם לא מדבר, "בזולת התחלה זמנית, אבל הזמן נברא, כי הוא נמשך לתנועת הגלגל, "והגלגל נברא, וממה שצריך שתדעהו, שמלת את הנאמרת באמרו את "השמים ואת הארץ, כבר בארו החכמים במקומות רבים שהיא כענין עם, "ירצו בזה שהוא ברא עם השמים, כל מה שבשמים; ועם הארץ, "כל מה שבארץ! וכבר ידעת באורם כי השמים והארץ נבראו יחד, "לאמרו, קורא אני אליהם יעמדו יחדיו, א"כ הכל נברא יחד, ונבדלו "הדברים כלם ראשון ראשון, עד שהם המשילו זה לזורע שזרע זרעים "משתנים בארץ בבת אחת, וצמח קצתם אחר יום, וקצתם אחר שני ימים, "וקצתם אחר שלשה, והזריעה כולה היתה בשעה אחת — ולפי זה, הדעת "האמתי בלא ספק, יותר הספק אשר חייב לר' יהודה ברבי סימון שיאמר "מה שיאמר, והוקשה עליו באי זה דבר שוער יום ראשון ושני ושלישי, — "ובפירוש אמרו חכמים בראשית רבה, באור הנזכר בתורה, שנברא ביום ראשון, "אמרו בזה הלשון הן הן המאורות שנבראו ביום ראשון, ולא תלאן

„עד יום רביעי". הנה כבר בא הבאור בואת הכוונה. וכמה שצריך שתדעהו שהארץ „שם משתתף, ויאמר בכלל ובפרט. יאמר בכלל, על כל מה שתחת גלגל „הירח, ר"ל היסודות הארבעה, ויאמר בפרט, על האחד האחרון מהם, והוא „הארץ, מורה זה אמרו והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום, ורוח „אלהים מרחפת על פני המים, כבר קראם כלם ארץ, ואח"כ אמר ויקרא אלהים „ליבשה ארץ, זה ג"כ סוד גדול, כי כל מה שתמצא שיאמר ויקרא אלהים „לכך נכתה, אמנם הוא להבדילו מן הענין האחר, שתף ביניהם בו זה השם. „ולזה פירשתי לך זה הפסוק, בהתחלה ברא השם העליונים והתחתונים, ויהיה „ארץ הנאמר תחלה, הוא התחתונים ר"ל הד' יסודות, והנאמר עליה ויקרא „אלהים ליבשה ארץ, היא הארץ, הנה כבר התבאר זה. וכו' וכו' (מורה נבוכים „פ"ל לספי). ונא, שמי שיש בידו ס' המורה לצדקה, יקרא את הפרק ההוא „מהחלו ועד תומו, ובפרקים אחדים לפניו ולאחריו, ויראה עד מה השיטה הנודעה היא לנגד תורתנו הקדושה.

ה') ומי כרבינו, רחים ומוקיר ודחיל אוריית ורבנן, ואיהו גופיה אליבא דכולא עלמא ראש הפוסקים והחוקרים בישראל! ומי כמוהו במוקירי דברי חז"ל? ובכל זאת בראותו שיש גם בישראל, המטילים ספיקות בבריאת היקום כלו, מאפס ואין, בששת ימים מעת אל עת, שלא רחוקה היא מדעת אפלטון האומר שהעולם קדמון, ומביאים ראיות לדבריהם שהיה סדר זמנים, ושבנה עולמות ומחריבן; מצא לחובתו להודיע בקהל רב, שהדעות הבודדות ההן, היו רק על דרך הפלפול, וכבר בטלו ברוב דעות כל חכמי ישראל, דוגמתן כדברי ר' הלל, שבטלו, ושאריה ליה מאריה. — ואין לסמוך עליהן, כשם שחלילה להורות בהלכה, כדברי בית שמאי לנגד ב"ה. —

„וחומר היולי" אשר בפי שר התורה הרמב"ן ז"ל, כבר הוכיח ראש המבקרים החכם בעל מאור עינים (פ"ב פ"ב) שפירושו: ביום הראשון ברא הקב"ה חומר אחד המכלכל את כחות כל הארבעה יסודות ביחד. וכשאמר „יהי אור! יהי רקיע! יהי מאורות!" וכו' וכו' נעשו ברוח פיו מן החומר שברא ביום הראשון, צוה — ונבראו! והכל בששת ימי המעשה, וביום השביעי שבת וינפש! ודעת אפלטון, שהיה ח"ו חומר קדמון, היא בפירה גמורה! (תפלרה למשה פ"ו).

וגם הרב החוקר הגדול בעל העקרים ז"ל, מודה להרמב"ם והראב"ד והכ"מ ז"ל (פ"ג מה' תשובה ה"ז) שהאומר „אלהיכם ציור גדול היה, אלא שמצא סמנים גדולים, תהו ובהו, חשך ומים ורוח, ובהם עשה מה שעשה — הוא מן החמשה הנקראים מינים!" — אף כי הבוחר לו דעה אחת, אשר זה כמאה שנים, צועקים עליה כמרי העמים אשר סביבותנו, שהיא הורסת את

כל האמונות אשר תחת השמים (רמז סופלעמענט צור עלפטען מויפלאגע דעם ברמקאוויזשען קמפערזמלימם לעקסיקאן. לייפציג 1868 זד 478) ותומך אותה בראיות מתנ"ך ומדברי חז"ל, למען תפוש בני הנעורים — לכל הפחות הוא פסול מהיות פוסק הלכות על השלחן ערוך, ללמד את כל רבנינו וגאוננו את „פלפוליו ההגיונים בהלכות הקבועות לרבותנו הפוסקים ז"ל". אף אם היה ח"ו באמת למדן הנקרא תלמיד חכם. — הוי! אוי! ואבוי! אלה פוסקיך ישראל!! —

ו) ומאד מאד נזהרו חז"ל, מלקבל דבר הלכה למעשה מפי איש, עד חקרוהו ודרשוהו היטב, ואם בילדותו לא שמר פיו ולשונו, לא סמכו על הוראותיו גם לזקניו. אף כי באמת היה ראוי לאותה אצטלא וחלוקא דרבנן — ואציגה אחד מהם למשל, ולא ח"ו לשנינה. „אמרוה רבנן קמיה דאביי משמיה דר' ירמיה, ולא קיבלה; כי אתא רבין, אמרוה משמיה דר' יוחנן, וקיבלה" (שבת כ"ח ב'). ומעשי אביי בזה, תמוהים מאד. אי דינא הכי, למה לא קיבלה משמיה דר' ירמיה? והוי מקבל אמת ממי שאמרה? אמנם זה ר' ירמיה, ההיה בלתי ספק איש קדוש, אהב בנעוריו לשאול שאלות זרות „עומד על גבי הנחל, ורואה? יושב בתוך הנחל ורואה, מהו?" (זבחים קי"ח ב') „רגלו אחת בתוך חמישים אמה, ורגלו אחת חוץ לחמישים אמה, מהו?" (נ"ב כ"ג ב') „ועל דא אפקוה לר' ירמיה מבי מדרשא" (שם) ומה חטאו, ומה פשעו כי דלקו אחריו? ופירש"י ז"ל „שהיה ממריח עליהם" שהפריע אותם מלמודם. — ויעל לארץ ישראל, וישפוך את חמתו על סדר הלמוד בבבל, שהוא דרך לא ישכון אור (סנהדרין כ"ד מ'). ויחר בו אף רבא, וימאן לפסוק כמוהו „עד השתא קרו לן טפשאי, והשתא טפשאי דטפשאי" (יומא כ"ז מ') „דכי הוה הכא, לא הוה ידע מאי קאמרי רבנן" (כתובות ע"ה מ'). על כן מאן גם אביי לסמוך על הוראתו, עד שמעו כי כן אמר ר' יוחנן" וזה ברור ואמת.

וזה ר' ירמיה לא דרש ח"ו בשאלות מה למעלה ומה למטה, מה לפנים ומה לאחור, האסורות עלינו רבבות מונים מחמין בפסח — ואם בנעוריו יצאה מלה מפיו, כשגגה היוצאת מלפני השליט, היה מודה על האמת ותוהה על הראשונות „א"ל ר' ירמיה לר' זירא: וקים להו לרבנן בין שליש לפחות משליש? א"ל, לאו אמינא לך לא תפיק נפשך לבר מהלכתא? וכו'. הדר אמר ר' ירמיה לאו מילתא היא דאמרי" (ר"ה י"ג ב') וע"ש ברש"י. — ודי בזה, כי לא לאנשים בדורנו לשפוט על מעשי אדם גדול כמוהו, בנעוריו ובזקוניו. — וכל קוראי המחברת „תולדות אדם" יענו „הוא הלול השם ברבים" (רמב"ם פ"ה מה' יסודי התורה ה"י. ומורה נבוכים ח"ג פ' מ"ח)

ומקורו (סנהדרין ל"ח ב') היש פרסום גדול מדפום? ובראותנו כי עודו מחזיק בשטותו, וגם בפירושו על השלחן ערוך הוא דרוני וחלוצי, בכל לבב נפש ומאד — היוכשר היות פוסק לנו ולדורותנו, אף אם היה ח"ו באמת, למדן הנקרא "תלמיד חכם"? — והוא משתבח בעיר "אמתחתי מלאה הסכמות מגדולי גאוני דורנו, לפסוק הלכה למעשה ככל היוצא מפי!" — ואם אמת בפיו, וממרחקים משך גאונים גדולים ברשתו, היש עלבונה של תורה גדולה מזו? — — וחובתם להודיע בכל מכתבי העתים לבני ישראל, כי כבוא לידם קונטרס אחד, מאיש לא נודע להם מתמול גם שלשום — והם לא ידעו ולא קראו את חבוריו מלפנים — וגם חשבו שיש בידו, לכל הפחות "התרת הוראה" מרבנים גאונים, ולו הזרע — הסכימו! והנם מבטלים את הסכמותיהם בכל מיני בטול שבעולם — ויאלצוהו להשיב אליהם את הארגינאלע ממכתביהם, ולשרוף את הסכמותיהם אף אם נדפסו — — ואז רק אז, את כבוד תורתם ועדתם יצילו, ויהיו נקיים מה' ומישראל — —

פרק אחד עשר.

נגד שמא, אבר שמיה (מכות פ"ג י"ג).

א) עוד הפעם אכפיל ואשנה: כי דבר אין לי ח"ו בנוגע לכבוד החוקר הגדול ההכם הנכבד דארווין, ונהפוך הוא, לזכר עולם יהיה גם לבני יהודה, על רב טובו לבית ישראל, — זה כמשלש שנים, בפרוץ פרעות בארצות הצפון, בקום עדת מרעים, הקוראת את שמה "צוררי-בני-שם" (אנטיסימיטען) לאכול את יעקב בכל פה... היה האדון דארווין, בראש הצועקים להציל עשוקים מיד עושקיהם כח — בשבתו בשבת תחכמוני, בבית בחירי עמים (פּאַרלאַמענט) ובבית משפט העדה (מעגיסטראַט) פה בירת בריטניא, זברה לו אלהי לטובה! — ובמותו (זה כשנתים ימים) אבדה החכמה, אחד מנקובי ראשית חכמי הדור; וישראל, אבד סניגרו, העומד בפרץ! — ואודה ולא אבוש, כי שיטתו העמוקה בהבריאה, לא לי ולאנשים כערכי להבינה לאשורה, ומה גם לשפוט עליה להרע או להיטב, במופלא ממני לא אדרוש,

אף לא להסופר המשכיל החכם ר' נפתלי הלוי, ריבי, הן בטרם קראתי את מחברתו "תולדות אדם" קרבתי אותו תמיד, עבודתו, איננה עבודתי; ומלאכתי, איננה מלאכתו, אני בריה וחברי בריה וכו', וגם הללני ואת ספרי ואת דרושי, פעמים רבות במכתבי העתים בלה"ק ועברי דייטש,

ותמיד חנם אין כסף, מכבדי, אכבדה, וכי ידין עמי, יביא את הפעולה, ולא את הפועל, במשפט! את הספר, ולא את הסופר! ואל אדם (פערזענליכעם) לא אכנה. — ואלו היה קרוב אלי ממשפחתי, היתה חובתי בשגם אני יהודי — להודיע בתבל, כי הוא איננו ראוי להיות פוסק. — הוא לוי; ואנכי מן הכהנים הלוים אשר ילוו למשמרת הקדש "וללוי אמר וגו' האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו, ואת אחיו לא הכיר, ואת בניו לא ידע, כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו!" (דבריס ל"ג ח' ט'). בואו וראכם כי קשה החבור שני המטות לישראל; כיום שנעשה בו העגל — —

ב') ואלו הן קצה הסבות אשר הניעוני לבקר את פנקסו. א') מי כמוני יודע שהוא מתעסק בטלית שאינה שלו! וגם הוא יודע, שעוד בשנת תרכ"ה (בעוד לא הלמנו שיטה, כי יבא יום מזמן לפומדק מחד) ידעתי גם ידעתי כי כתבי שאר בשרי רב גדול ונודע בתורה ובחכמה, הגם בידו — וירש אותם. — ב') אלו לא השחית את דברי המת, הטובים, היה ג"כ עושה כביכול עין של מעלה כאלו וכו', ושתים רעות הוא עושה, בהוסיפו עליהם דברים בטלים, ויבטלו בששים ואחד. — ג') בכל עיר ועיר, נצב סלם הכבוד, ומדרגה אחת, גבוהה מאשר למטה ממנה. והמדרגה העליונה בערי יהודה, מדרגת הרבנות! ומי יגיע אליה? האיש אשר גאוני דורו, בחנוהו ויעמידוהו בסמכה, ויעידו עליו במכתבי תעודותיהם, המכונים "התרת הוראה". והיש בידו תעודות כאלו? — ומכמי? — ד') ולכלל ישראל, יש סלם אחר. והמדרגה העליונה היא, לחבר ספר בהוראה, הלכה למעשה! בהיותו מלמד את כל הרבנים עד סוף כל הדורות, איך יורו ואיך ישפוטו. ואיכה ירהב "בעל הבית" שאין בידו היתר "יורה, יורה! ידין ידין!" לעלות בראש סלם קהל עדת בני ישראל, להדפיס על שמו חבור על השלחן ערוך יורה דעה? את מי יורה דעה? את כל רבנינו גאוננו ומאירי עינינו? התבלע שבלת דקה ושדופת קדים; את כל השבלים הבריאות והטובות והמלאות? — ה') ואיננו מסתפק ח"ו בפירוש אחד על השלחן ערוך, כי אם בשנים! יאמרו נא גם אוהביו וקרוביו, אם כה ירדנו פלאים, כי הוא יתן לכל שבטי ישראל ולדורותנו, תורה חדשה? — ו') ומה הוא פירוש המלה "פירוש" לפרש ולבאר ספר, לפי דעת מחברו*) ומה ענין קאנזערוואטיזמום וליבעראליזמום,

*) ודרך עשות פירושים, מזקנים נתבונן. ז') "לעולם יהא אדם למדו דרך קצרה!" (פסחים ג' ב') ופירש"י ז"ל "לפי שמתקיימת גירסת אלא, יותר מן המוכרח"

אצל השלחן ערוך ליהודים? האין זה עוכלא לדנא? — ז') גם העמים יודעים, כי זה השלחן אשר לפני ה', קדוש הוא לכל בני ישראל; והאין זה בזיון התורה ולומדיה, כי סביבו יהיו נרפסים דברים אשר בהחלוץ והקול מקומם? ח') ומי נתן לו הרמן ורשותא, לפרוש רשת, לצוד בחרמו, גדולי רבני וגאוני דורנו? הגם צדיקים גמורים, המרביצים תורה ברבים, ומנעוריהם יאירו לילה כיום, ללמוד וללמד הלכה למעשה, יסכימו: כי משה רבינו ע"ה שר וכתב את השירה לפני מותו, ברוח הקאנזרוואטיף? — הגם המה, יעידו כי אנשי חזקיה העתיקו דברי משלי שלמה, על פי רוחו ולא רוחם? — ויענו שהתורה היא שטה עתיקה, וחז"ל העתיקוה כפי רוחה ולא רוחם? — אוי לאותה בושה! ואוי לה לאותה כלימה! האין הפרצה ההיא גדולה אלף מונים מפרצת "מכתב עתי שלחן ערוך על פי הפראגראם"? כמה גדול כחה של

עכ"ל. — וכן נהג בעצמו, בפירושיו היקרים להנ"ך ולש"ס. — ג') "וכן בדברי תורה יהיו דבריו על מדת מעשים. וכו'. וכן אמרו חז"ל לעולם ישנה אדם להלמידו וכו' (ספר הסידים סי' ל"ד). — ג') הפירוש, הוא הוספת מה שהוא במאמר המוסג בכתב, על "הפועל", עם ההבנה. עד שהתה בלתי תשוב ותעיון במאמר המפורש, אלהי שבעיות את "הפירוש, תמצאהו עם הפירוש, ענין אחד וכוונה אחת. וזהו אשר יקרא "פירש באמת, לא שיהיה מדת מאמרים דמוקים מכוונת המחבר, ויאמר: זה פירוש "מאמר המומר כך. וכן ג"כ, אלו שיולידו סולדות בדברי אדם אחד, ויקראו לזה פירוש — "אין זה פירוש, אלא חבור (הרמב"ם ז"ל בהתחלתו לפירושו לפרקי אבות קראם).

ואם לא ידעו דרך "פלפול הגיוני". הנה "הלכות קבוד אב ואם בשלחן ערוך יורה דעה" ספרו גם את שורות הבית יוסף והרמ"א, ויעלה מספרן ק"ב שורות! והגמוגים הגדולים עמודי ההוראה, רבינו אלידהו מווילנא ורבינו עקיבא איגר ז"ל, כמה כתבו עליה? זה ע"ד שורות, וזה רק כ' שורות! — והאסקולסטיקא? על שמונת המלים "צריך האדם ליזהר מאד בכבוד אביו ואמו ובמוראם" שבמאמר הנמו בבדי ההבנה; אלהי אבר הרבה במטה נפתלי, קל"ד שורות, פסקוטי דברים נתן להם שיעות בלי אל השלחן ערוך; הוסף במטה הלוי, קל"א שורות דברי הבל ורעות רוח! (כן עולה מספרם בהירשה הרחבות שבודי. ובכי הנשמע הדפים מוהה שנת נשמים, ומי יודע אם הוסף עליהן או ח"ו גרע מהן מאומה) וכולם יחד רס"ה שורות, ובמנך דרך שקר הס"ר מכני! כי עשרה קבין שיחה נשלח לעולם, תשעה נטל האסקולסטיקא, ואחד לכל העולם. הכמון, משתומם; ומביני דבר, מה הם אומרים? "טבא חדא פלפלתא חריפא, ממלא צנא דקרי"! (יומא פ"ח ב') בבית העשיר תמצאינה מטבעות קטנות — זהב טהור; ובאכתחת מחזיר על הפתחים? הרבה מטבעות גדולות — נחשת — —

שוחר דברים ואגרופה של חנופה!! — ט) "בתחלה, שלום לקרוב; והדר שלום לרחוק" ומדוע פנה ופונה לו לגאונים אשר לא ראה ולא יראה; ולא לגאונים המכירים אותו פנים אל פנים? חמש שנים ישב בווארשא, ואיה הסכמת רבניה וגאוניה, להעיד עליו: כי פה אל פה, פלפלו אתו בתורה, וימצאוהו מלא בש"ס ופוסקים ושו"ת קמאי ובתראי, הנחוצים לכל רב ודיין, אף כי לפוסק? — ושתים ועשרים שנה ישב בראדאם וסביבותיה, ואיה הסכמת ויקר שהדותא הרב הגאון הגדול המפורסם מו"ה שמואל מאהליווער נ"י האבד"ק ביאליסטאק, ולפנים בישראל בערי שאקאי, סובאלק וראדאם: כי דרכו ישרה לאלהים ואדם וכי הוא ראוי לאותה אצטלא? — וזה כשמונה שנים הנהו פה לונדון, ואיה היתר ההוראה והסכמת אדמו"ר הרב הגאון הגדול המפורסם מו"ה נתן הכהן אדלר נ"י האב"ד דפה והמדינות, ושלשת דייניו הרבנים המאורות הגדולים נ"י במותב ארבעה כחדא הוו? ואם רבינו ומאור עינינו השפיל את כבודו, ויענהו על חלומותיו ועל דבריו, והוא מדפים את מענתו בתוך שאר מענות רבני וגאוני הדור אשר לכד במצודתו; הלואת "היתר הוראה" או "הסכמה" נקרא? האם לא חובת כל רב ורב, לענות לכל עלם המביא שאלה להבדיל בין כשר לטרפה; ומה יתהלל העלם "אנכי זכיתי לדבר עם הרב"? — חליפת מכתבים, והיתר הוראה או הסכמה, רחוקות כמזרח ממערב. הסכמה על ספר, הוא ערבות המסכים על החבור, ובשאין להלוה לשלם, נפרעין מן הערב — "רצה מזה גובה; ורצה מזה גובה" **) — י) שבע ועשרים שנה ישב בווארשא

---

*) "אתוס לתוד, ומסתר לתוד" זה כלל גדול במסתר. בר ובר אתוס, וכצוף הרש אל הבר ויתתן לו "אתי יקירי! עשה עם עמדי אות לטובה, ועדוב בעדי אם תובי לטוב. הגם דפקתי על פתחי כל הבאנקיריס, ופה אחד יענני: לך לבדך, אין מלוס קדישה. כי התימתך, לגור על פי גליונות. ובבר הוב שמיעו, למס הוא לנו? ומס אחיך השה, יהתום את שמו עליו; בשמחה נפתחה את כל השקים, ונשביעך רצון!" — ומס יענכו? "אתוס לתוד, ומסתר לתוד! הכי אתי אתה, ואשלם בעדך הנס? הכאס אם אבר לא לקחתי, אשלמה? אחריות דידי, קבילית עלי; אחריות דאחרינא, לא אקבל עלי!" — אף כי לא יהין לב, לבקש את זאת מאת אב, אבר לא ממשפחתו הוא, ולא ידעהו מתמול גם שלשום. —

ובכתוב אים לא נודע בשום בעולם התלמודי, לא אימתי נברא ולא אימתי קמיע, מכתבי-בקשה לרבנים גאונים גדולים ומפורסמים בתורתם, כראטשילד ומונטיפיורי בעשרם; להם לו הסכמותיהם על פירושיו על השלחן ערוך יורה דעה הלכה

וראדאם, ונודע כי שתיהן, מבקשות עתה רבנים גאונים הראויים לשבת על כסאותן; וכי מדוע לא זאת ולא זאת, קוראת לו ממרחק לשוב אליה, ולשבת על כסאה להורות ולדון? — י"א) אין בית בתי ישראל, אשר לא תקרינה בו שאלות שונות בכל השנה, ומה גם בפסח. ובשמחה נותנות כל

למעשה, יפחזו כמיס לתת מזמרחקים מהודס עליו, לף כי לף ידעו מי, ומה הוא? וכמרס בהוזהו וכסוזהו כי הוף באמת תריף ובקי בכל הש"ס והפוסקים וט"ת לתן מספר? המרס ידעו כי בתתם את הסכמתם על חבור הנוגע בענף מענפי ההוראה, הנם חותמים את ידיהם על שטר חוב, ומקבלים את אחריותו עליהם בתורת ערבות בקבלנות בשני העולמים?! "אין סומכין על החזקה, במקום שיכולים לברר" זה כלל גדול לכל שופטי תבל, ההיו ההוים ומהר יהיו —

והנה ברשם ספרי מהלי שם, ספרתי דרך מורי ורבי וש"ב הרב הגאון המאתי רשכבה"ג מרן יוסף שאול הלוי נאטנזאהן זצ"ל המחבר"ק לבוב, בנוגע לתיבת "התרת הוראה" ומה גם מת הסכמתו על ספריס הדשים בהוראה. ועתה הגיע לידי ח"ב מש"ע מה"ע עם פתחי תשובה (מקנתף דפוס קעניגסבערג תרכ"ח) ועליו הסכמתו. וז"ל "שלום וכ"ע לכבוד ידיד נפשי הרב הגאון המפורסם החריף ובקי תמים בתעניו, מו"ה "אברהם צבי אייזענשאדט נ"י האבד"ק אוטזיאן. בעתמ"ח פ"ת על השלחן "העטור. — יקרת ספרו הנקוב בשם פתחי תשובה על המחבר"ז, הגיעני לעכו. ומאחר "המדפיס ביקש מאתי למכר לצלוח הסכמתי על זה, כי נחוץ הוא להוציאו לאור לשלחו "על פני תוצות, ע"כ עברתי במסירות על פני ספרו, לחת הגה ולחת הגה, ורציתי כי "כמעשהו ברחמן על היו"ד כך מעשהו בשני, ללקט תורות מספרו של לדיקים, מקום חאר "בעלי תשובה עומדים, ובשלחר ספריס יקריס להעתיקס למקומותם למובנותם. ולא אכחד "קשט אמרי אמת, כי לולא את פני מעב"ת, אני נושא, אשר ידעתיו "בשם, לא הייתי ממהר לתת הסכמתי עד אשר אחקור עליו אם "מועתקים בראוי. וכבר נודע מ"ש המכס מהרי"ט לחן תכון בהעתקתו לס' תובת "הלבבות וכו'. וא"כ איפא מה מאד יקשה הדבר בהעתקת דברים "התלוים בחוט השערה, אשר במעט שינוי יתן מגרעת ח"ו. אמנם "מעלתו כבר איתמחי גברא ואיתמחי קמיע בספרו פתחי תשובה "על יו"ד אשר נתקבל ברצון לפני גדולי הדור, ונדפס כמה פעמים, "ונגלה לעין כל אשר יש לו כח לעמוד בהיכל המלך ללקוט "לקוטי שושנים ולהוסיף צצים ופרחים, בל"ם היתה יד ה' עמו גם "בספר הזה, לעשות מטעמים כאשר אהב, וה' עמו וכו' וכו' הטעיל יוסף שאול הלוי נאטהאנזאהן המחבר"ק לבוב וכגליל. —

ערי יהודה, די מחסור רבניה ודייניה, להבדיל בין הכשר ובין הטרפה וכו', וכו', וכי תקרינה כאלה בבית הפוסק בעל "שני המטות" הוא בעצמו יכשיר או יטריף? יטמא או יטהר? יאסור או יתיר? ולא ישלח אותנה אל דייני הקהלה? ומה לכלל ישראל לדורותם, **לפוסק ולא לו**? — י"ב) עד זה כשנתים, עם מי בכל גאוני דורנו הקרובים והרחוקים, החליף מכתבים ברצוא ושוב, בעניני הלכה? — י"ג) במה מלא את מכתבי העתים? **בחדשות** מלונדון! ולא פעם אחת **קושיא או תירוץ** באגדה, ומה גם בהלכה? — י"ד) וחמש שבועות תמימות, הוציא פה את "**הכרם**" **בשפת עבר** עם לויית חן "**לאנדאנער איזראעליט**" **בשפת פלג**. ומעט חדושי אגדה אשר בכרמו, זמורות סופרים אחרים, **ולא אחד בם ממנו**? והוא פלאי? — ט"ו) ומה תחזו בכרמו? רוממות ההשבלה, והשפלת התורה! שתי תולדות הרפים בו: תולדות צדיק יסוד עולם הגאון האמתי ורשכבה"ג **רבינו אליהו מווילנא** ז"ל (מצר מצב מספר "עליות אליהו" שנסתל מגלי) ותולדת החכם הסופר הגדול והמפורסם **ד"ר לודוויג פיליפזאן**. והכרם ז"ל, היה מדי שבוע בשבוע עלה אחד, ונפרד לשני ראשים למעלה מחוט הסיקרא (מלטערער סיכיל דעס בלאטטעס) ולמטה מחוט הסיקרא (מונטערער סיכיל דעס בלאטטעס הנקרא "פעלליטמן") את מי הרפים **למעלה**? תולדת **ד"ר פיליפזאן**! ואת מי **למטה**? תולדת **הגאון מווילנא**! יאמר נא הישיש בין כל הערדאקטעאורע ליהודים, ד"ר פילפזאן, למי משניהם הקדימה **בזמן**? **ובמעלה**? **ובמדרגה**? — ט"ז) ככל גאוני ישראל בכל הדורות, דרוש דרש אדמו"ר הגאון הגדול המפורסם מו"ה **נתן הכהן אדלר** נ"י (מיום עלותו לכסא הרבנות, ועד זה כמלבא שנים. על מי רפה מי לו! והשב את סדרן הגדול לעבודתו בקדש) **בשבת שובה ובשבת הגדול, שמעתתא**. מכל לומדי תורה הנמצאים בזה, איש לא נעדר. **ויד על כם אמת**, אם אחד מהם ראה את "בעל המטות" **מפלפל עם רבינו**! ואם אולי פעם אחת, פתח פיו להונות את הרואים את הקולות, ההיתה שאלתו כענין? — י"ז) לונדון נודעה לעיר רבתי עם שרתי במדינות. וכי בין העברים, יש שרים קצינים וגבירים ונדיבי עם אלהי אברהם, אין על עפר משלם. ובנוגע **לפלפולא דאורייתא**, נשאו עליה משל "**לא מעבר לים הוא**!" ות"ל **זה כעשר שנים, תמנה בצדק בין קהלות הקדש המרביצות תורה ברבים**! בכל חוצות היהודים, יש בתי כנסיות לתפלה, ודרשנים חכמים ונבונים, הלוקחים נפשות במדברם הנאוה, ולמלקוש דבריהם רבים יחלו, ויש נצבו לפני מלכים ושרים, וינחילו כבוד לכלל ישראל. בית דין קבוע להורות ולדון, וכל הדבר הקשה יביאו אל הגאב"ד נ"י, בית מדרש לרבנים ודרשנים, ובתי ספר לנערים ונערות. וגם בנוגע **לפלפולא דאורייתא**,

נבנתה מחרבונות ארצות הצפון — רבים מהם, הנם תלמידי חכמים באמת, לאסוקא שמעתתא אליבא דהלכתא. והנני יודע ומכיר הרבה „לומדים" גם בין הסוחרים ומוכרים, ואף גם בין העושים במלאכה, זה הופר, וזה סנדלר. זה לוטש אבני חפץ, וזה ממלא אותם במשבצותיהם. נהנים מיגיע כפם, בזעת אפם; ובערב הנם הולכים ללמוד. זה גפ"ת, וזה משניות. זה רמב"ם, וזה ש"ע. זה טרשׁ, וזה חיי אדם. ובשבת ומועד מקראי קדש, מלאים בתי הכנסיות, הבאים לשמוע אל הרנה ואל התפלה, ואל הדרושים. איש איש, בלשון אשר הוא שומע. שתי חברות ללמוד ש"ס ומשניות, רמב"ם וש"ע, בשפת ארצות הצפון, וזקן ונשוא פנים יושב בישיבה, הרב המאוה"ג החריף ובקי מו"ה יעקב ריינאוויץ, דיין דפה, והשנית בשפת אנגלית צחה וברורה, והמורה הוא הרב המאוה"ג החריף ובקי החכם הדרשן מו"ה דוב בער שפייערס, דיין וסוכן אוצר ספרי בית המדרש. שתיהן מלאות בלילי השבוע, ומה גם בשבת ובמועד. שומעים, השומעים את אשר הם לומדים, ובתוכם מתוכחים באמת עם מוריהם. — והפוסק בעל „שני המטות" מתלמידי החברה השנית. וחקרתי ודרשתי היטב, שהוא מפריע ומבלבל את הלמוד בקושיותיו „רגלו אחת בתוך חמשים אמה, ורגלו אחת חוץ מחמשים אמה, מהו? — עומד על גבי הנחל, ורואה? יושב בתוך הנחל ורואה, מהו?" ולא פעם אחת קושיא, אשר לא סתר אותה הרה"ג הדיין, מניה וביה. — והוא, מחבר שני פירושים על שלחן ערוך יורה דעה? — י"ח) הוא משהבח בערים „שני המטות על הלכות רבית, מסודר בידי זה כחמש שנים!" (ועל פי מעשה שנה — עודנו בכתוביס עד יסיה כדור לעוי לכך —) ואיה מקור הלכות רבית? איה בארה? ואיה מבועה? בפרק איזהו נשך! ושנים אחדות, למר אצל הרה"ג הדיין מסכת בבא מציעא, ולא שאל שאלה אחת שנשארה בצריך עיון קצת? האין זה צע"ג? — י"ט) וזה כמשלש שנים, היה פה חג סיום מסכת בבא מציעא, היום ההוא, היה יומא טבא לרבנן ותלמידיהון. הרב המאוה"ג החו"ב מהרד"ב שפייערס, דרש בבית המדרש דרוש נכבד בשפת אנגלית (וידפיסהו. ויקן לו שם גדול גם בגדולי מכתבי העתים שכל דברי חלכות נתתכין על פיהם. ומניח רבים, ובראשם הכר יועץ ההשכלה, כבדוהו במכתבי תהלה) אחרי כן נקראו הקרואים, אנשי שם קרואי מועד, ובתוכם רבנים חכמים גדולים מנקובי ראשית חכמי עירנו, ומעוטרים בשם הכבוד „דאקטאר". החזנים, והשוחטים, ושאר לומדי תורה. לעלות אל חדר הבית דין אשר ממעל לבית המדרש. אל המשתה אשר הוכן שם. וידרוש הרב המאוה"ג החריף ובקי החכם הבלשן מו"ה נפתלי הכהן ד"ר אדלר (היושב למשוגה בניו"ד, לכהן תמת מכיו בגמב"ד נ"י) והרב המאוה"ג החו"ב

ומורה הוראה מטל ילדותו מהר"י רייגאוויץ, גם אנכי נתכבדתי לדרוש תוך קהל ועדה לכבוד היום, וכמוני הרב החכם הדרשן היקר ד"ר סאלאמאן דורש טוב לעמו במאנשעסטער, איש איש, על פי דרכו, זה בהלכה, וזה באגדה, וזה בשתיהן, הצד השוה שבהם, שכלם בחרו להם ענינים מן המסכתא שהיה סיומה *). ובטרם נפרדנו איש מעל אחיו באהבים; נגש הפוסק בעל "שני המטות" אל הרה"ג ד"ר רנ"ה אדלר לבקש רשיום לענות גם הוא חלקו, וטעמו ונמוקו עמו באמת "אחד מן התלמידים הנני" ולא השיב את פניו ריקם, ומה דרש באזני תשע הידות מכל הת"ח ולומדי תורה הנמצאים בזה? "פלפול הגיוני!" — "שתי גינות זו על גב זו, והירק בנתים (מסכת מכשוף בסוף ש"ס) שתי הגינות, הנמו שתי הכתות המתנשאות זו על גב זו, המאציאליסטים, והניהליסטים! ומי בנתים? היהודים!" — ודפח"ח, וש"י! — כ') חדושי תורה או חכמה, נקנים בחריפות ובקיאות, "עוקר הרים" (תרוץ) גדול הוא; ואולם "סיני" (בקי) יגדל ממנו (סוף ברכות). — חריפות, מתת אלהים היא, לאדם שטוב לפניו יתננה חונן הדעת — ובקיאות, פרי העמל והיגיעה יומם ולילה, והשקידה על דלתות נקובי ראשית גדולי הדור! ואחר כל אלה, לקלע למטרת האמת, הוא סייעתא דשמיא, על זאת יתפלל כל מורה הוראה בישראל "שלא אכשל בדבר הלכה!" — וכשם "שאין אומן בלא כלים" כן יעיד כל מי שיש מוח בקדקדו "אין חכמתו של אדם מגעת: אלא עד מקום "שספריו מגיעים! ולכן ימכור אדם מה שיש לו, ויקנה ספרים, כי ד"מ מי "שאין לו ספרי הגמרא, לא אפשר לו להיות בקי! וכן מי שאין לו "ספרי הרפואה, לא יוכל היות בקי בה! וכמו כן, מי שאין לו ספרי ההגיון או "שאר חכמה, לא יהיה בקי בהן! ולזה אמרו חז"ל: מרבה ספרים, מרבה "חכמה! ופירש"י ז"ל: וקנה לך חבר, חבר ממש, ויש אומרים, ספרים! כי "הספר הוא חבר! והקורא בספרים שאולים הרי זה בכלל והיו חייך תלואים לך מנגד" ("דרכי הגמרא" לכגמון ר' יצחק קוסענטין). והפשו נא בגרות ובאבוקות את כל בית אוצר ספרי הפוסק משנת 1884, מה תחזו שם? כבמחולת במחנים! כרכים ועלים מפוזרים ומפורדים, מן המגיה, המליץ, הצפירה, השחר, הקול, החוזה, קול לעם וכו' וכו', ואיזה ספרים שחברו מחברים החיים חיי צער, שבקש מהם מתנות, ופרעדיגטען אשבנזים, שעלה בם עש

*) תנקי אמרה לה נפשי: העוסקים במקרא, מדה ומעט מדה וכו' גמרא מין לך מדה גדולה מזו (ב"מ ל"ג ע"ב) על פי טיעת הרמב"ם ז"ל (פ"א מה' תלמוד תורה ה"ח וה"ט).

וסס, כי לא יצטרכם — האלה מעיינות יוצאים מן ההלכה למעשה? ונוזלים מן "ההלכות הקבועות לרבותנו ז"ל"? — עדים רבים ונאמנים, שו"ב מומחים ויראי ה' יעידונו: כי זה כשנה וחצי שאל אצלי את השלחן ערוך יורה דעה (וזה ירחיס מתדיס קנה לו מהד מיד מוכר ספריס. מף שש מ"ל ביולמנו לקנות לו ספריס הרבה, מלו לף היה עכשיו מהיכי מדיני) ואם ביתו בחזקת בדוק שאינו מקום בינה "פלפולים הגיונים בהלכות הקבועות לרבותנו הפוסקים" מאין ימצאון? — ומי פתי יסור הנה להשאיל לו לכל הפחות הספרים היותר נחוצים: ש"ס ירושלמי ובבלי, משניות, ספרי, ספרא, תוספתא, מכילתא, כל מיני המדרשים וילקוטים, אלפסי, רמב"ם, טורים, ארבעה שלחן ערוך, והרבה מאות ספרי שו"ת קמאי ובתראי המובאים בפלפוליו ההגיונים? — היתפור חיוט, ומחט אין לו? ורצען, בלא מרצע? והוא חורש, פולח, בוקע, זורע, משדד, מעדר, וקוצר בשדמות ההלכה הברורה; ולו אין זרע לזרוע, ואין מחרשה! אין מלמד, ואין דרבן! אין מאכלת ואין מזמרות! אף לא פצירה פים? תבונתו לא תכיל איכה ברא אלהי השמים וארץ את כל היקום יש מאין — והוא, יוצר ספרים ובורא פסקים, מן התהו ומן הבהו? מן האפס, ומן האין? העל אל אלים יתגבר? המעושהו יטהר גבר? — ואוצרות הספרים דפה, ובראשם הבריטיש מוזעאום, הנם רחוקים כמה פרסאות מאהלו, ופתוחים רק שעות זמניות ביום ולא בלילה, ולא בידו עתותיו, שכר יום הוא, ועתו נשכרה אתו, והן לתכלית זה ידור חנם אין כסף בעליית בית עבודתו, למען ימצאוהו בעת ידרשוהו — ואף לסוכן בית המדרש, אין הרשיון להוציא ספר מן הבית החוצה, אף למענהו; ומה גם להשאיל לאחרינא — — ומן היריעה הראשונה אשר הפיץ לע"ע, נראה שחבוריו מלאים בכלוב מלא עוף חריפות ובקיאות מפוסקים קמאי ובתראי על השלחן ערוך — מאין נמצאו? מי אביהם? ומי אמם? מי הרה? מי ילד? ומי גדל אלה? — האינם שתוקי ואסופי? האין זה נם גדול, מכל הנסים והנפלאות הכתובים בתולדות הבעש"ט ועמודי החב"ד? — יוכל היות שרוח הקדש מופעת עליו, ובחלום חזון לילה עיר וקדיש מן שמיא נחית ונותן "פלפולים הגיונים בהלכות הקבועות לרבותנו הפוסקים" בפיו — וצר לי מאד להודיע לו, דאנן פסקינן "לא בשמים היא!" וכלל גדול בתורה, ובחכמה, ואף גם במלאכת ידים, אם יאמר לך אדם "לא יגעתי ומצאתי!" אל תאמן! הוי! אוי! ואבוי! אלה פוסקיך ישראל!!

ג') לעת עתה, די עשרים קושיות! עשרים מענות מי יודע? מענה אחת לבולנה, ולהנשארות, אני יודע! והמכסה אני מאהבי?

גלכה נא יחדיו ואוליכך עד **הבאר** אשר ממנה הוא שואב: באורי כתבי קדש, מחקרי לשונות, חקרי קדמוניות, באורי תרגומים סתומים, ומדרשים חתומים, השגות על בעלי אסופות, פלפולים ופסקי דינים — בששון! —

איש היה **בלבוב** עיר מולדתי, ושמו רבי **מרדכי צבי הכהן יאללעס**, מודע לבינה, ומודע אלי ממשפחתי, מטה בית אבותי רבנים גאונים דור דור בנים תחת אבותם על כסא ההוראה, היה גם מטהו. וצאצאיו, שארי בשרי גם מצד אמם מנשים באהל תבורך. — כבן נחשבתי להם, וכאח נאמן אל צאצאיהם. — רבים מהם, הוי עזבו ארץ — ומי יתן לי אבר כיונה אעופה ואחבקה את שארית הפליטה.

הרב הגדול מו"ה **מרדכי צבי** בן הרב מו"ה **שרגא פייבוש**, חתן הגאון מו"ה **צבי הירש** אבד"ק **בוסק**, ואשתו בת הגאון הגדול מו"ה **דוב בעריש** אבד"ק **פודהייץ** (ומהם הגאון הגדול בדורו מו"ה **לייבי טיטש** רמ"מ דמתא **לבוב**, ובעמח"ס "**תפא שיטות**") בהגאון האמתי מאור הגולה רבינו בעל "**פני יהושע**". והפנ"י, חתן הרב מו"ה **ליבוש מבוטשאטש**, בהרב מו"ה **דוד מזאמושטש** (אחי הגאון מו"ה **נחמן** אבד"ק **נריסק**) בהגאון מו"ה **ליב** אבד"ק **קראקא** (בעמח"ס **שפת אמת** וקול **יחל**) בהגאון מו"ה **נפתלי הירץ** (מו"ח בעה"מ **המדפות** סי' מ"ד) בהגאון האמתי הפוסק לדורותנו **רבינו יואל סירקש** אבד"ק **קראקא**, ובעמח"ס "**בית חדש**" המכונה "**ב"ח**". זכרם לברכה. וזכות קדושתם ותורתם, לנין ולנכד עד דור אחרון.

ויולד הרב מו"ה **מרדכי צבי יאללעס** ארבעה בנים (ותמ"ס **בנות**) כלם חכמים ונבונים, ויודעים את התורה. **ובכורו** היה **בחירו**, ושמו **זכריה ישעיה** (הנולד לו בשנת תקע"ו). גם במעלליו, רואיו בו **התברכו**. וישקוד על דלתי שני התלמודים והפוסקים, ושו"ת קמאי ובתראי — וכל הדבר הקשה, הריץ לגאונים רבים. (רמ"ח מו"ח הגאון ר' **עקיבא איגר** סי' קע"ו). והגאון בעל **חתם סופר** ז"ל, כתב אליו (תק"ל ותקל"ח) "שלום וכ"ט לה"ה ידיד נפשי, הרב החריף המופלג, ידיו רב לו, אב"א גמרא ואב"א סברא. דולה מים חיים מבארות עמוקים, במשפטים וחקים, כש"ת מו"ה **זכריה ישעיה** מר כהן צדק. גברא רבא דחזי לכהנא רבא" (מו"ח **זכר יצחק** סי' ז') "**תחל שנה וברכותיה**, לה"ה הרב האברך המופלג חריף וחרוץ ושנון, ובקי בחדרי תורה כמו"ה ישעיה כהן צדק נ"י" (שם סי' י') "שלום וכ"ט לה"ה האברך הרב המופלג הבקי וחרוץ ושנון, גברא דחזי לכהנא רבא, מו"ה ישעיה כהן צדק נ"י" (שם סי' י"ד).

ועליו כוון ראש המבקרים הגשי"ר "**הנה הראני עלם משכיל וחרוץ**" (בכה"ע תקל"ח לד פ"ח) "בענין המדרשים הראני העלם המשכיל שהזכרתיו למעלה" (שם פ"ה) כי זה "העלם" השתדל להיות רצוי בעיני גאונים, ויגר

מאד להתודע בשמו בספרי החכמים. — ובחדרי חדרים למד: דקדוק, חשבון, מדידה, הנדסה, מחקרי ארץ, דברי ימי עולם, מחקרי דת ואמונה, ולשונות רומית יונית אשכנזית וצרפתית.

בן ארבע עשרה, החל להראות כחו וגבורתו גם בבקרת. ויכתוב חבור על התרגום ובתוכו השגות רבות על הספר „אוהב גר". והחכם הגדול שד"ל הנודע לדורש אמת, הדפים עשרים מהמון השגות „העלם" עם הסכמתו עליהן (ניון מ"ב חדש מדב). — והשגות רבות כתב על הוספות ר"מ לנדא לספר „הערוך". ולרגל מלאכתו זאת השיג ותקן את ס' „המתורגמן" וגם „התשבי" לר"א הלוי ועל „מבוא לשון הארמית" לר"י ויטליש. בימים ההם הוציא ד"ר יאסט „קורות היהודים בתשעה כרכים" ויראהו „העלם" שגיאותיו העצומות בחשבון הדורות, וכי נעלמו ממנו הרבה מאמרי חז"ל. ויעש תקונים והוספות לספר היקר סדר הדורות.

במ"ע „ציון" נדפסו מאמרים רבים בשמו. ומהם „ברק תועה" שיר מחקרי (ניון מ"ב חדש תמוז) „ישוב נכון על אדות חילוף הדעת שנמצא לפעמים בדברי הרמב"ם ז"ל" (שם שם) „דברים אחדים על פירש"י ז"ל" בנוגע לחכמת החשבון והמדידה (שם חדש סיון ותמוז) וחתום רזיא"ל נוטרקון ר' זכריה ישעיה איש לבוב. מטעם האמור. גם במ"ע „אנאללען" נדפסו מאמריו בשפת אשכנז.

וילך שמעו למרחוק, ויתן לו הגביר ר' יעקב הורוויץ מעיר מינסק, את בתו לאשה. ומוהר ומתן, כמוהר שש בנות. — בן שמונה עשרה לחופה (פ' נכר תקל"ד) דרש בבית המדרש, בעיר ואם בישראל מינסק, בסוגיא „בת ישראל שנשאת לכהן". ומעט אגדה (שו"ת זכר יעקב סי' ס'). ויכנוהו „העלוי מלעמבערג". ויאהב עשות ספרים הרבה, וישנא את הרבנות. כי ה' ברכו בכל: תורה, חכמה, יחש, עושר וכבוד, במקום אחד.

ושלשה עדים נאמנים, בלונדון, ראמסגאטה ובראדסטאירם יעידו גדלו בתורה ובמדעים. בשנת תר"ב, הריץ מכתבים בשם קהלות רבות ברוסיא וליטא, אל השר וגדול ליהודים, זורע צדקות מצמיח ישועות סיר משה מונטיפיורי הי"ו. לטובת כלל ישראל. מכתבו, ומענת השר, ומענת הרב המאוה"ג החכם הבלשן מו"ה אליעזר הלוי המכונה ד"ר לעווע, הלא הם נדפסים בספרי (מגד יכחס ח"ב קס"ב—קס"ז). ויהי בנסוע השר לרוסיא, היה רזיא"ל בין בחירי קהלות הקדש, לקדם את פניו ואת כל הגלוים עליו. — ובשנת תר"ח נסע במלאכות הכלל לענגלאנד, לדבר עם השר, פה אל פה. והכבוד אשר הנחלוהו השר הצדיק הי"ו, ונות ביתו אשת חיל ויראת ה' אוצרה, ושמה יהודית וכן מעשיה (נ"ע) ראה (שם ח"ד דף מ"ח). ויסע מראמסגאטה ויחן בלונדון, ויהי קרוא אל

שלחן אדמו"ר הרב הגאון הגדול מו"ה **נתן הכהן ד"ר אדלר** נ"י. ברזל בברזל יחד, ויפלפלו בהלכה ובמדעים שונים, מן הצהרים ועד השעה העשירית בערב. —

אהה! בחצי ימיו נגדע ארז הלבנון — עודנו פורח, ויעל עליו הכורת, ויסעף פארה במערצה — שמשו באה בצהרים — יהי זכרו לברכה.

ה') ויהי בשנת תרכ"ה, ואני ערכתי את **המבשר** עם **הנשר** וגם **אוצר חכמה** בלבוב עיר מולדתי, בין המאמרים השלוחים אלי מקרוב ומרחוק, הגיעני מאמר "על אדות העתקת השבעים (סעפטואגינטא) והשגות על ד"ר יאסט" מאיש לא שמעתי שמעו מקדם, חתום "**נפתלי הלוי** מיושבי **ראדאם** ולעת עתה **בברדיטשוב**" לתומי הרפסתי אותו (הנער שנה ממיטת גליון כ"ו—ל"ה) וקראתי את שמו "**דורש קדמוניות**" ואת חתימתו, **בסוף** המאמר, כנהוג.

ואשמע אחרי קול רעש גדול "את הכתוב במאמר דורש קדמוניות, ראינו בכתובים ביד רויא"ל, בנעוריו בית אביו, בהשיגו על ד"ר יאסט". כנשר יעיר קנו, על סופרי הנשר רחפתי, וגנותי עליהם, למען שמי ושמם ולא יחל, ואען "מה החלום הזה אשר חלמתם? רויא"ל נולד **פה**, ומת **במינסק**; וזה המאמר שלוח אלי **מברדיטשוב** מאיש יושב **בראדאם**? — אל נא אחי אל תרעו, לאיש לא עשה עמכם רעה. סגנון אחד עולה לשני מחברים! ועתה הניחו לי, כי לא אתערב בריב ממדינה למדינה!" —

וראש הסואנים בקול רעש גדול, היה דודו אחי אמו, ש"ב הרבני הגגיד ד' **צבי הירש שפערלינג** נ"י (ומס בית דפוסו "שפערלינג ולוריא") ויכתוב אל בן אחותו הרב המופלג החכם הגביר מו"ה **דוב בעריש יאללעס** (תחן הגביר ס' גלומבערג) **בוואדשא**. — מילתא דלא רמיא עליה דאינש לאו אדעתיה, ותוכן הדבר אזכורה עוד: נודע בלבוב, כי אחרי מות רויא"ל, נשלחו כתביו ליד אחיו הנ"ל לוואדשא לסדרם לדפוס (כי טיקומיס היו לכיס. והוא הגדול בין המחים) והיו בידו איזה שנים, ומרוב טרדותיו במסחרו הגדול, לא קרא בם, וישיבם למינסק, באמרו "**חובת האח לבנות בית אחיו**; ות"ל נשארו בנים, ולהם משפט הירושה. וכי יגדלו ויוציאו כתבי אביהם, יהיה יקרא דשבבי ודחי!" — **ובמשך העת שהיו בידו**, היה שולח המאמר "דורש קדמוניות" **מלמד בביתו בוואדשא**. — בטרם נסעו לראדאם וברדיטשוב. —

אחרית הדבר, לא חפצתי לדרוש ולחקור, ונתתי שמחה בלבי, כי נשתקע, הסופר ההוא, המטיר עלי מכתבי בקשה להדפיס את שיריו, ומאנתי, א') מפני הספק, ב') לבלי לחדש נעורי ריב משפחה. — במשך העת עברו דאגות שונות על ראשי; ולא בקשתי חשבונות אחרים — אחרי כן נסעתי מארץ מולדתי, ואחר עד עתה. —

וזה **כחמש שנים** חזות קשה הוגד לי, כי גם ש"ב הרב הגביר ר' **דוב בעריש יאללעס — איננו** — — וכי אשתו וצאצאיו עזבו ווארשא, והנם חונים בדרעזדען. — דאגה בלב איש ישיחנה, וספרתי את זאת לידידי החכם הסופר המהיר ר' נפתלי הלוי נ"י, ויצר לו, למות אדונו. — לא ארכו הימים, ויראני את ספרו "**שני המטות על שלחן ערוך יורה דעה הלכות רבית**" חבור גדול ורחב ידים. — **כה יכלכל ה' את שיבתי, ולא ישליכני לעת זקנה, וכל חפצי ישלים:** כי נבהלתי מראות — ולא האמנתי למראה עיני — ובלבי אמרתי: הנה זאת מענה לקושיית ר' צבי שפערלינג — אכן נודע הדבר — הצנע לכת אספור את צעדיו — ונראה מה יהיו הלומותיו — —

ו') בשנת **תרמ"ב** באה אלי רשימת ספרים חדשים, וארא כי **שארית רויא"ל** נדפסה בווילנא, ושם החבור "**זכר ישעיהו**". ברצוא ושוב, העשרתי בו את אוצר ספרי. — בהיותי ילד, על זרועותיו לקחני; ובהיותי כבן שבע, בחנני "**בשיטת חזקיה ור' אבוהו**" — וברמי ימיו הוי, עזב את משפחתו ומכיריו ומוקיריו — ומה יקר **זכרו בעיני למזכרת**. —

כולל שני חלקים. א') חדושים על היד החזקה להרמב"ם ז"ל. ב') שו"ת והגהות הש"ס והתוספתא. — ויחדיו יכילו **רק** ארבעה וארבעים באגען, לאמר שמנה ושמנים דפים. — **על כל החלק הראשון מהרמב"ם** (מקוס גדול ורחב ידים לפני כל ומוקר גדול כרזיא"ל ז"ל, להרחות דבר גבורותיו בפלפולו הריפתא, וגם חן ערכו במדעים. במחקרי דת ומוסר; חוכות החדש לחלהים ואדם; מעלות התורה ולומדיה; כבוד הוריס ומוריס; דרכי הגוך בניס ובנות; טעמי ק"ש והפלה וכו'; קדושת השבת והמועדים; משבון עבור החדש; קורות הלומות; ולף גם לוך להיות בשובה ונחת את העמים שבמינו) לא נמצאו **רק שלשה דפים!! לאמר: באגען וחצי!!** וגם זה, לקוטים, ולא קרב זה אל זה, כתקון ליל שבועות! (וכל מכירי רזיא"ל בלבוב ובמינסק, יעידו כי החלק הראשון מהרמב"ס, כמעט לא פסק מעל שלחנו). — והשאר: הלכות ההיו בידי סנהדרין, ולא בידי הרבנים — ורובן, הלכות למשיחא!! — נשא למשל, שלשת ההלכות: **יסודי התורה, דעות, ותלמוד תורה**, מה תחזו תמורתן? **הלכות פרה אדומה!!** —

גם בחלק השו"ת, ראיתי שערוריה. בתוכנה שאלות בלא תשובות; ותשובות בלא שאלות! ורק **הגהותיו, שלכות**, כי ציין אותנה **בגליון הש"ס והתוספתא!!** — — **ומכל חבוריו ומאמריו: בתרגומים, במדרשים, בבאור מלות זרות, בחקרי קדמוניות, והשגותיו על ספרים רבים ושונים, אין שריד ופליט!!** — **וכל יודעיו ומכיריו, בעסטרייך רוסיא וענגלאנד, יעידו כי היה אוכן נפלא בענינים**

ההם, וכל בם חיי רוחו — ומכל עמלו תחת השמש, לא השאיר אחריו, כי אם חדושים בהלכות למשיחא? אתמהה? וצע"ג. —

ובשו"ת (סי' מ"ו) בסוגיא "יכול אמר לו אביו הטמא" (יבמות ו' ס') כתב "ובחבורי ישבתי זאת בפנים שונים". אם כוונתו להלכות תלמוד תורה (פ"ג ה"ג) או להלכות ממרים (פ"ה ופ"ו) ברמב"ם (ולשתיהן יש זכר בלג' בשם שהסכים "הלכות מלוה ולוה" הכוללת גם דיני "רבית") או כתב חבור גם על השלחן ערוך ובתוכו "הלכות כבוד אב ואם" אתה ה' ידעת — — —

שני דברים תמוהים יוחקו לזכרון, א') איה מיטב כתבי רזיא"ל? ב') ומבטן מי יצא הכרך הנורא "שני המטות"? — ואם נצרף אליהן את קושית המדפים ר' צבי שפערלינג, תתורץ קושיא חדא בחברתה — ועל ידיהן תתורצנה כל עשרים הקושיות העצומות שהקשיתי לעיל. ודוק היטב. *).

פרק שנים עשר.

אם בארזים נפלה שלהבת; מה יעשו אזובי הקיר?
לויתן בחכה הועלה; מה יעשו דגי הרקק?
בנחל שוטף נפלה חבה; מה יעשו מי גבים?
(מו"ק כ"ה ב').

א') נאם הפוסק, נאם הגבר הפוקח עיני עברים "לו שקל ישקלו פרקינו "ופרקי מורינו במאונים, ישאו יחד. אז תראה כי ראינו מבוכת

*) הגמון הבקי מהר"י כרלין ז"ל, שמל את ב"ב הגמון רשכבה"ע הגדול בדורו (מהדו"ת חתו"ס סי' כ') הנה המג"א (סי' קנ"ו ס"ק ס') כתב "כל שאינו מומר לדבר בשם מומרו עובר בלאו" ומניין נדרים פ"ק, ולפ"ז נמצא בכל הש"ס? ויעמדו: הניין הזה לקוח מילקוט מגלי כ"ד, מניין בתענית "נדרים פ"א" וז"ל "תנחומא פ' במדבר" ע"ש. וכן נתקן גם בהדורי הגמון ר' עקיבא איגר ז"ל. ולמה בספר הנדיס (מל"ת מד"ק ומד"ש התלויות בספר וכנה, פ"ד) מביא את המאמר הזה, ומניין ג"כ פ"ק דנדרים. — ומכוהן דכולהו, תוספתא ב"ק פ"ז ע"ש. וע' ב"ק (חו"מ סי' רל"ב ס"ק ל"ה).

ומזכרתי שיחת חולין של ת"ח. בשנת תקנ"ז יצא לאור "ספר הברית" מר' פנחס מליהו ז"ל מווילנא. ויפהד בימים ההם להדפיס את שמו על ספרו, הדובר גם מחכמת הטבע ובו'; ויקן אים אחד מאה טקסטמלערע מידו, ויסע לגאליציע למכור אותם. וכלל מקוס בואו, אמר "זה ספרי אשר חברתי". ויבא לעיר גביר אחד בעיר ברמאדי, והאיש חכם וגבון, ויחל להחליף אמרים בעניני מדע עם האורח — וירא כי הוא איש נכון — ויפע משלו ויאמר "הנך הסנדק — ולא בעל הברית" —

„צעירי דורנו, ובכל עוז היינו מתחרים להוציאם ממבוכתם. והכל „לפי מצב החקירה והעיון בענינים האלה (סוף „תולדות אדם").

אחת דבר הפוסק, שתים זו שמענו. א') הוא בעצמו אומר בפה מלא: שתכלית המחברת תולדות אדם „להוציא את צעירי דורנו ממבוכתם!" — ומי אלה? תלמידי החדרים והישיבות. — ב') ולה נאוה להקרא „מורה נבוכי דורנו" כי המדעים רחבו ונסבו מימי הרמב"ם ז"ל ועד דורנו. דור דור ומבוכותיו, דור דור ומורי דרכו. ולא כמבוכות דורו, מבוכת צעירנו. ולו שקל ישקלו כל שלשת חלקי הספר מורה נבוכים להרמב"ם; לעמת ששת פרקי המחברת תולדות אדם, ונראה כי הששה מבריעים את השלשה! ונבוכי דורנו, ישן מפני חדש יוציאו! —

עד מה גדלה ענותנותיה דהאי גברא, יאבו נא המסכימים על שני המטות, לשפוט. — והשרידים בעמנו, היודעים היטב מה בין מצב המדעים בימי הרמב"ם ז"ל, ובין מצבם בדורנו; יואילו נא לקרוא ה'ט ב את המחברת „תולדות אדם" ויחוו את משפטם, אם באמת נאוה לה להקרא „מורה נבוכי דורנו!" — —

ב') ואני בעניי, לא רב רבנן ולא חכימא דיהודאי אנכי, כי אם מושך בשבט סופר. עט צפורי הוא כנורי, וקסתי היא קשתי, וברשות מרנן ורבנן, אבקר את „מורה נבוכי דורנו" והן גם הספר „מורה נבוכים הראשון" עבר תחת שבט הבקרת, בדורו. — —

הטו נא אזן שומעת את דבריו הקדושים „ואתה קורא משכיל! תהפוך „בששת הפרקים הפך בהם והפך בהם כי כלם לתכלית אחד הוכנו וגם חוקרו, „ואם תמצא חדשות מה שלא שערו מוריך בהיותך אמון בבית „מדרשיהם אל תקל מלאכתי זאת בעינך, כי כל הדברים הנאמרים בפרקים „הללו, יוכלו להיות נשמעים באזני כל בני אדם בלי הבדל דת ואמונה, „ואדרבה גם האינו בן בריתנו ילמד בזה דעת תורתנו הנותנת כבוד לכלל „תולדות האדם. ולפי הבנתנו היה אבי הנביאים משה איש האלהים, „המורה הראשון אשר הורה מהסתכלות בטבע את ההשתלשלות „היצירה, בפרט בגוף בעלי חיים של האדם, וכל בן דת ודעת יתן כבוד „והדר למחוקקנו, אם יתבונן כי נוכל למצוא בתורתו את אשר חוקרי הטבע „בדורנו שמו אותותם אותות לגלות את הצפון בתולדה דורות אין מספר. גם „הבנתנו בענין הזה, גם השטה הדרונית אינה נוגעת כמלא נימא „בכבוד הדת הנודעת בשם רעליגיאן (תולדות אדם 58) עכ"ל מלה במלה ואות באות.

וזה פירושו: א') המחברת „תולדות אדם" היא ארגינאל ולא ח"ו העתקה. והשטה הדרווינית היתה אבן פנתה. ב') שקר בפי האומרים שיש הבדל בינה ובין דעת התורה, אף כחוט השערה. ג') ונהפוך הוא, **השטה ההיא, הוא פירוש אמתי אל פרשת הבריאה שבתורה! כי אין ביניהן כמלא נימא!** ד') ישמח משה במתנת חלקו, כי השטה הדרווינית היא **הסכמה על חבורו** הנקרא „**תורה**" והמכונה „**רעליגיאן**". ה') ומי יוכל לצאת ממבוכתו? הפונה ערף ללמודי מוריו בבתי מדרשיהם. ו') שהם חושבים כי נשמת אדם היא **חלק אלהי ממעל**; ואולם „**לפי הבנתנו**" יורדת מטה **כנפש הקוף**. ז') ולתכלית **זה** הוכנו גם חוקרו ששת פרקי „תולדות אדם" המכריעים את כל שלשת חלקי „מורה נבוכים" **שהרמב"ם** ז"ל, לא נצב על מצב החקירה והעיון **בדורנו**; כבעל „**שני המצות**" שיחיה. ודוק היטב, ומי שיש לו חלק בתורה ונחלה בתבונה, יודה שכן הוא פירושו האמתי, ולא ילחם בו, כי אם נוגע בדבר; או הדיוט אשר השהו אלהי תורה וחכמה. —

ג') מצרף לכסף, וכור לזהב, ובקרת לספרים, בואת יבחנו, הבר פנים **בבקרת**, הוא עול במשפט — „**לא תגורו מפני איש**" פתגמה. לא תטה משפט דל והלך, ולא תהדר פני שר ומלך! — **מלחמה בשלום** (יבמות י"ד ע') נגד **הספר**, ולא **בסופר**. ואם חץ אחת החטיאה את המטרה, והלמה ומחצה את **המחבר** — ותתקע ברקתו — משגה הוא — חזית מלחמה על שדה קרב, כדודי אש מעופפים ברצוא ושוב, ומראיהם כמראה הבזק; וחוק ללוחמים הוא „נתכוון להרוג את זה, והרג את זה — יחשב למשגה — ולו אין דמים!" —

הנה זאת יורונו, שני ספרים מבוקרים בפאריז, א') בשנת 1866 חבר **השר פ. דרואי, היועץ הממונה על ההשכלה בצרפת**, ספר „קורות צרפת" בעד תלמידי בתי הספר בארצו. **והמחבר היועץ** מדי דברו על אדות **ההערצאגין פאן בעררי**, אשר איש שלומה, ושמו **דועץ** (יכתבל מומ"ר. ובשמותו לא טעמו, כמו לא שמו „**סילאק**") הסגירה בידי אויביה בנפש; כתב „נמברה ביד **יהודי** אחד". ורוח לבשה את הרב החכם הגדול מו"ה **אליעזר איזידאר**, רב רבני ארצות צרפת, ויכתוב אל **המחבר היועץ** „אדוני היועץ! מדי דברך בספרך דף 233 על אדות מקרה ההערצאגין פאן „בעררי, אמרת: נמברה ביד **יהודי** אחד. המלה „**יהודי**" הכתובה אצל נבלה „גדולה כזאת, בספר הנועד ללמדהו **לבני הנעורים בבתי הספר**, יש לאל „ידה להציל אש המדון — ולהביא רעות רבות! — אדוני **היועץ**! ידעת „גם ידעת, כי כל העמים אף כי דתיהם שונות, תעוב יתעבו את הנבלה ההיא.

„ואולם איה גוי, לא ימצאון בו עושי רע? והאיש אחד יחטא, ועל כל העדה „יצא הקצף? וכולנו יודעים כי האיש דוערטץ, בעת עשותו את הנבלה „הזאת, לא היה עוד עברי — וזמן כביר לפני זר מעשהו זה, המיר את „דתו, ונשבע לעיני ההערצאגין פאן בעררי, וכו' וכו'. — ומה היתה אחרית הבקרת הזאת? בעצם היום ההוא (24 יולי 1866) באה הצטדקות המחבר היועץ, אל האב"ד המבקר „אדוני ראש הרבנים! חשתי ולא „התמהמהתי, וצויתי על המדפיס, למחוק מספרי את המלה אשר פקחת את „עיני עליה — צדקת אדוני! למלה בזאת, לא נאוה להכתב על „ספרי — והיא מתנגדת לכל דרכי אשר הסכנתי, ואל דרך הלמוד אשר תרגלתי מעודי ועד היום הזה וכו' וכו' (לת זני המכתבים המלה העתקתי כלורקס, המכתב שנת שמים גליון 8 ע"ש). — ב') ובשנת 1865 כשבת הקיסר נאפאלעאן השלישי על כסא מלכותו בפאריז הבירה, משך פעם קשת, ופעם קסת, פעם הכה בשבט מושל, ופעם בשבט סופר, ויחבר ספר „תולדות יוליום צעזאר" אשר הומת בידי בראטא, ומבין שורותיו תצהיר: כי נאפאלעאן הראשון, הוא יוליום צעזאר; והשלישי, הוא אקטאפיום אוגוסטום, שכל מה שאירע לשני מלכי רומי; אירע לשני קסרי צרפת — ובמבוא לספרו, אמר המחבר הקיסר „בני עליה, ממרום שלוחים, „צירי הצור, לתקן מחסורי התבל, ולשוא ילחמו בם, כל הנחרים בם, „כאשר לא יכלו היהודים, לעצור את מלאכות צור יחסו הנוצרים בו... ויצאה מן הכח אל הפועל" — עד היכן המשל הזה מגיע, יבין כל מבין, ויבקרהו יהודי! הוא החכם הגדול ד"ר קרעמיע, במכתב גלוי במכתבי העתים בפאריז, ואלה הם קצות דבריו „דרכי כותב ספר תולדות יוליום „צעזאר, לא יתכנו, בהציגו את העברים — למשל ולשנינה! — ואלו „יצא המשל הזה מפי כומר מעל הבמה; היה רב עולה על גבעת המורים, „לענות כחשו בו, ובצאתו מפי עט קיסר, מחבר תולדות מלך רב, בנקל יצית „להבה גדולה, בין עמים היושבים לבטח — אש לוהט ואין מכבה!" — — (המכתב שנת חמשים גליון 9). ומה היתה אחרית בקרת היהודי, את הקיסר המחבר? — בעצם היום ההוא, הודיע התך שכל דברי מלכות נחתכין על פיו, במכתבי העתים „להתודע ולהגלות, כי כשגגה היוצאת מלפני השליט; יצא המשל ההוא, מפי עט השליט בצרפת!" — —

מחיר ספרי הנמצאים עוד בידי:

התורה והמצוה שני שילינג וחצי.

אור חדש שני שילינג וחצי

אהלי שם שני שילינג וחצי.

כוסר השכל שילינג וחצי.

שפת אמת שילינג אחד.

נוה תהלה לכבוד השר משה מונטיפיורי הי"ו, שני שילינג וחצי.

קדש הלולים ממני, עם לוית חן „**תוספת קדושה**" מבני החכם מו"ה דוד כהן צדק נ"י, שילינג אחד.

אור תורה מכתב עתי הוצאתי ביחד עם בני הנ"ל, ד' חלקים שני שילינג וחצי.

אבן בחן מר' קלונימוס בר' קלונימוס עם „**אבני מלואים**" ממני, שילינג וחצי.

ואולם שאר ספרי: מגד ירחים, אוצר חכמה, המבשר, הנשר, הליכות עולם, היהודי הנצחי וכו' וכו' אינם עוד אל תחת ידי.

באשכנז יחשב כל שילינג, מארק אחד. בעסטרייך והאללאנד יחשבו שני שיללינגע לגולדען אחד, וברוסיא לרובל אחד. — למוכרי ספרים תנתן הנחה, עשרים למאה, היינו ששה תחת חמשה. — והחפץ מבורך בבד (לייוואנד) יוסיף חצי שילינג בעד כל כריכה וכריכה.

מודעה

בבית דפוסנו אשר ערכנו בפה לונדון בירת בריטניה נדפים ספרים הכתובים בשפת עבר, בשפת זשארגאן, בשפת אנגליה ובשפת אשכנז. על ידי האותיות החדשות אשר לנו ועל ידי העמל והטורח אשר נעמוס עלינו להפיק רצון כל המחברים אשר ידפיסו את ספריהם בבית דפוסנו, יש לאל ידנו למלאות רצון כל דורש ומבקש, ולהוציא מתחת ידינו דבר מתוקן ומקובל. כל החפץ לבוא בברית אתנו יפנה אלינו על האדרעסס הרשומה למטה.

א. וו. ראבבינאוויץ.
י. וועדבער.

RABBINOWICZ & WERBER.
137, Commercial Street, E. LONDON.

B
875-
879.

J. Kohn-Zedek.

שפת אמת

התורה והמצוה

מוסר השכל

אור חדש

אלף אלפין

I.